І. Г. Бірюкова , І. В. Грицюк

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

І. Г. Бірюкова,
І. В. Грицюк

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Монографія

Ірпінь
2023

УДК 343.9
ББК 67.61
Б 64

Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного податкового університету
(протокол № 14 від 26 червня 2023 року)

Рецензенти:

Юзікова Н. С., д-р юрид. наук, професор, професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського державного університету імені Олеся Гончара;

Дідківська Г. В., д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету.

Бірюкова І. Г.

Б 64 **Кримінологічні засади запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом** : монографія / І. Г. Бірюкова, І. В. Грицюк. Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. – 162 с.
ISBN 978-966-337-703-2

У запропонованій монографії розкрито комплекс теоретичних і практичних питань, пов’язаних з дослідженням кримінологічних засад легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Висвітлено стан наукових досліджень злочинності, пов’язаної із легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом. Проаналізовано соціально-правову обумовленість криміналізації легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Досліджено поняття та ознаки легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, за законодавством України.

Висвітлено загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Визначено необхідність побудови оновленої моделі запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в Україні. Охарактеризовано законодавство Ради Європи та Європейського Союзу щодо запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Книга розрахована на здобувачів вищої освіти, викладачів закладів вищої освіти юридичного профілю, працівників правоохоронних та судових органів, а також усіх, хто цікавиться цією проблематикою.

УДК 343.9
ББК 67.61

© І. Г. Бірюкова, І. В. Грицюк, 2023
ISBN 978-966-337-703-2
© Державний податковий університет, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 5

ПЕРЕДМОВА 7

ГЛАВА 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ 11
1.1. Стан наукових досліджень злочинності, пов'язаної із легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом 11
1.2. Соціально-правова обумовленість криміналізації легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом 20
1.3. Поняття та ознаки легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом, за законодавством України 32
Висновки до глави 1 45

ГЛАВА 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ 47
2.1. Кількісні та якісні показники легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом 47
2.2. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом 60
2.3. Детермінація легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом 71
Висновки до глави 2 90

ГЛАВА 3. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 92
3.1. Загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом 92

3.2. Побудова оновленої моделі запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в Україні 102
3.3. Характеристика законодавства Ради Європи та Європейського Союзу про запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом 118
Висновки до глави 3.....124

ПІСЛЯМОВА.....125

ДОДАТКИ 130

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....145

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК України – Кримінальний кодекс України

ЦК України – Цивільний кодекс України

ГК України – Господарський кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

MONEYVAL – Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму

FATF – Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей

CFATF – Група країн Карибського басейну з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей

OGBS – Група представників офшорних країн у сфері банківського нагляду

APG – Група країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону з відмивання грошей CFATF – Група країн Карибського басейну з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей

ЄАГ – Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму

МВФ – Міжнародний валютний фонд

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ЄС – Європейський Союз

РЄ – Рада Європи

США – Сполучені Штати Америки

Стратегія – Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Уряду від 30.08.2017 № 601-р

Порядок – Порядок збору, обробки і аналізу інформації щодо результатів діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, інших державних органів, що беруть участь у роботі системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, схвалення та оприлюднення результатів національної оцінки ризиків та здійснення заходів за її результатами, затверджених постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 5 серпня 2020 р. № 690

ЗМІ – засоби масової інформації

ВКП – валовий кримінальний продукт

ВВП – валовий внутрішній продукт

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

Офіс ГП – Офіс Генерального прокурора

ВС – Верховний Суд

ОЗ – організована злочинність

Держфінмоніторинг України – Державна служба фінансового моніторингу України

Мінфін України – Міністерство фінансів України

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

Мінекономіки України – Міністерство економіки України

НБУ – Національний банк України

КМУ – Кабінет Міністрів України

ВРУ – Верховна Рада України

ЄДРПОУ – Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань

ФОП – фізична особа – підприємець

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі розвитку України спостерігається підвищення рівня тіньової економіки, що зумовлено стрімким розвитком інформаційних технологій, недосконалістю вітчизняного законодавства, появою безготівкових активів, рух яких неможливо відслідкувати, ускладненням умов економічної діяльності внаслідок протиепідеміологічних заходів в Україні та світі тощо. За попередніми розрахунками Міністерства економіки України, рівень тіньової економіки 2021 року становив 32 % від обсягу офіційного валового внутрішнього продукту (далі – ВВП), що на 2 % більше за показники 2020 року[1].

Зважаючи на вищезгадану економічну ситуацію в Україні, з одного боку, та євроінтеграційний курс – з іншого, це зобов'язує нашу державу якнайшвидше реалізувати комплекс заходів, спрямованих на мінімізацію рівня тіньової економіки, підвищення рівня життя населення та запобігання злочинності. Для цього Україна разом з іншими державами вживає заходи щодо проведення спільної міжнародної кримінальної політики, спрямованої на припинення проникнення капіталів кримінально протиправного походження у національні і міжнародні економічні системи. Важливим у цьому аспекті є запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, як одного з найпоширеніших способів здійснення тіньової економіки, виведення «брудних» коштів з України, що становить неабияку небезпеку для нашої держави.

Варто зазначити, що запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в Україні є надзвичайно складним питанням як у доктринальному, так і прикладному аспектах. У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) передбачена ст. 209, яка встановлює відповідальність за це кримінальне правопорушення. Проте за час існування КК України вона зазнавала чимало змін, що свідчить про недосконалість законодавства та правозастосовної практики з цього питання.

---

[1] Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2020 році: аналітична записка : офіційні дані Міністерства економіки України. URL : https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki (дата звернення: 25.06.2021).

У зв'язку з цим важливою потребою сьогодення стають стратегічні системні законодавчі реформи, спрямовані на покращення процесу запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, з метою забезпечення готовності уповноважених державних органів до ефективного виконання функцій держави, забезпечення запобігання відмивання «брудних» коштів, особливо злочинними спільнотами.

Актуальність обраної теми дослідження пояснюється значною суспільною небезпекою легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, та реальної загрози економічній стабільності як України, так і інших держав. Ця небезпека обумовлена тим, що з розвитком сучасних технологій виведення коштів, отриманих незаконним шляхом, здійснюється за допомогою безготівкових активів (криптовалюти), яку неможливо відслідкувати як в Україні, так і в інших державах. У зв'язку з цим актуальним та необхідним питанням на сьогодні є створення в Україні дієвої системи заходів запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Так, відповідно до даних Офісу Генерального прокурора, 2011 р. було виявлено 334 факти легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, 2012 р. – 266, 2013 р. – 291, 2014 р. – 277, 2015 р. – 296, 2016 р. – 294, 2017 р. – 305. За 2018 рік кількість кримінальних правопорушень, досудове розслідування в яких проводилося за ст. 209 КК України, становило 175 проваджень, 2019 року – 149, 2020 року – 265[2]. Проте враховуючи високий рівень латентності кримінальних правопорушень цієї категорії, можна стверджувати про те, що кількість фактів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є в декілька разів більшою.

Обставини, що спричиняють таку ситуацію, зумовлені інтеграцією економічних процесів у зв'язку зі вступом України до Європейського Союзу, стрімким розвитком інформаційних технологій, недосконалістю захисту економічної системи та появою нових видів безготівкових активів, які на сьогодні недостатньо законодавчо врегульовані. Крім того, актуальним на сьогодні є приведення українського антилегалізаційного законодавства до міжнародних нормативних

[2] Про протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: офіційні дані Офісу Генерального прокурора. URL : https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114366& libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 12.06.2021).

актів, зокрема рекомендаціям Комітету експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), що дозволить удосконалити чинне законодавство з цього питання.

Вирішення різних аспектів проблем запобігання легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, ставало предметом дослідження багатьох учених. Серед них: А. В. Айдинян, П. П. Андрушко, О. М. Бандурка, О. К. Безсмертний, А. С. Беніцький, Ю. П. Битяк, П. Д. Біленчук, Г. М. Бірюков, І. Г. Богатирьов, В. М. Бутузов, А. М. Бойко, В. І. Борисов, В. П. Головіна, Г. В. Дідківська, О. Ф. Долженко, О. О. Дудоров, В. А. Журавель, О. Ф. Каївець, Р. А. Калюжний, Я. Ю. Кондратьєв, Р. О. Коніжай, О. Є. Корист, М. В. Корнієнко, Т. В. Корнякова, Ю. В. Коротков, В. В. Лавров, В. В. Лисенко, О. М. Литвак, Г. А. Матусовський, Н. М. Мироненко, В. А. Мисливий, В. С. Мицишин, В. О. Навроцький, Д. Й. Никифорчук, Ю. В. Нікітін, С. І. Ніколаюк, М. А. Погорецький, В. М. Попович, Г. М. Потинка, О. Б. Сахарова, А. Г. Семчук, І. П. Рущенко, Б. Г. Розовський, Т. М. Тертиченко, Д. М. Тичина, В. В. Топчій, М. С. Хруппа, І. В. Цюприк, С. С. Чернявський, В. І. Шакун, В. Ю. Шепітько, О. Н. Ярмиш, А. І. Ярмоленко та інші.

Існуючі наукові розробки стосуються окремих проблем запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, зокрема загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, побудови оновленої моделі запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в Україні, характеристики законодавства Ради Європи та Європейського Союзу щодо запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, тощо, та створюють методологічні передумови для ефективного вивчення цього питання в умовах сьогодення. Однак на сучасному етапі розвитку України запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, не достатньо досліджено, а це не сприяє усуненню прогалин цього інституту в кримінальному праві України та кримінологічній науці. Саме тому дослідження запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є актуальним і необхідним напрямом, а отже, потребує детального з’ясування та розкриття в науковому і прикладному аспектах.

Доводиться констатувати відсутність у вітчизняній кримінологічній доктрині окремого комплексного дослідження сучасного стану проблем запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Запропонована монографія покликана усунути зазначену прогалину.

Сподіваємося, що представлена робота приверне увагу науковців, суддів, працівників правоохоронних органів, здобувачів вищої освіти – правників, а також усіх, хто цікавиться питаннями кримінального права та кримінології.

Хочемо подякувати всім, хто допомагав у створенні монографії, за творче натхнення, змістовну критику й активне сприяння під час написання цього наукового дослідження.

ГЛАВА 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

1.1. Стан наукових досліджень злочинності, пов'язаної із легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом

Процес глобалізації світової економіки, розвиток фінансових технологій породжують не лише позитивні зміни, але й ряд проблем, зокрема і проблему легалізації майна, одержаного злочинним шляхом. Ця проблема є значною загрозою фінансово-економічній безпеці та стабільності держави, а також впливає на рівень соціально-економічного розвитку країни. Легалізація злочинного майна набуває глобального характеру, адже різні схеми «відмивання» грошей мають транснаціональний характер та зв'язок з організованою злочинністю.

Усі зусилля, які спрямовані на запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, без створення ефективної системи протидії з цим явищем не дають позитивних результатів. Тому запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, вимагає вивчення походження та способів поширення цього суспільно-небезпечного явища, а також належного правового забезпечення відповідно до міжнародних стандартів.

Насамперед варто зазначити, що визначення поняття «легалізація (відмивання)» потребує наукового обґрунтування. У зв'язку з цим звернемося до думок учених з цього приводу.

Серед сучасних вітчизняних наукових досліджень, присвячених окремим питанням запобігання та протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, з позицій кримінально-правової та кримінологічної наук необхідно виокремити дисертаційні дослідження О. І. Вейца «Формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку» (2020 рік); О. О. Чаричанського «Підстави кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, за кримінальним кодексом України» (2004 рік); Р. О. Баранова «Формування та реалізація державної

політики запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом» (2018 рік); О. В. Пустовіта «Запобігання органами внутрішніх справ легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» (2008 рік); В. С. Безногих «Кримінальна відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків: порівняльно-правове дослідження» (2018 рік); І. Є. Мезенцевої «Кримінально-правові і кримінологічні аспекти легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом» (2002 рік); С. О. Філіппова «Кримінологічні засади протидії транскордонній злочинності» (2019 рік); Р. М. Міловідова «Ефективність кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» (2012 рік) тощо.

Проведений нами аналіз розвитку доктринальних позицій та законодавчого забезпечення запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, доводить, що вони не забезпечують достатньою мірою належний рівень правового регламентування суспільних відносин у цій сфері.

Відомі німецькі спеціалісти Х.-Х. Кернер та Е. Дах під відмиванням коштів розуміють «операції, які здійснюються з метою (на першій стадії) приховати наявність, походження або цільове призначення майнових цінностей, що мають злочинне походження, з метою переходу (на другій стадії) до отримання регулярних доходів». Водночас вони підкреслюють, що «німецький законодавець не дає визначення терміна «відмивання коштів», а лише перераховує способи вчинення протиправних діянь» [3].

Американський спеціаліст Кліффорд Л. Карчмер визначає це поняття так: «Відмивання коштів – це термін, що використовується для висвітлення процесу приховування нелегально отриманої готівки та її конвертування на іншу форму платежу, з наміром спотворення уяви щодо природи коштів, подавши нелегально отримані кошти легальними» [4].

Окремі дослідники також працюють над дослідженням поняття злочинного діяння, яке розглядається. Професор Б. В. Волженкін легалізацію (відмивання) грошових засобів або іншого майна, яке було отримане незаконним шляхом, розглядає як «різні дії (фінансові операції, інші договори), що здійснюються з метою приховання майна, отриманого таким способом, для того, щоб потім вилучити із нього доходи» [5].

Вітчизняними вченими проведена дослідницька робота з визначення науково обґрунтованого поняття «легалізація» доходів, одержаних злочинним шляхом. Так, М. В. Корнієнко пише, що під легалізацією протиправно отриманих грошових коштів та майна необхідно визнавати незаконну (злочинну) діяльність, що здійснюється шляхом різних маніпуляцій з брудним капіталом, унаслідок чого останній набуває статусу законного (легального). Мається на увазі методи і процедури, які дозволяють отримання в результаті незаконної діяльності засобів, що переводять в інші активи для приховання їх дійсного виникнення, реальних власників чи інших аспектів, які б могли свідчити про порушення законодавства [6, с. 11].

А. С. Беницький під легалізацією (відмиванням) грошових коштів та іншого майна, отриманого свідомо злочинним шляхом, розуміє суспільно-небезпечне діяння, спрямоване на здійснення громадсько-правового договору з майном, отриманим завідомо злочинним шляхом, а також з використанням такого майна в легальній (дозволеній чинним законодавством) господарській діяльності, у ході якої майну надається законний характер виникнення [7, с. 30].

П. Т. Гега підкреслює, що вираз «відмивання» означає інвестування чи переказ грошових коштів, які напрацьовані злочинними операціями з метою приховання джерела їх отримання. Це механізм, при якому брудні кошти проходять через фінансову систему та відбувається їх перетворення на «чисті», які набувають імідж законних [8, с. 316].

Авторський колектив Ф. П. Шульженко та Є. В. Невмержицький, спираючись на дослідження А. Савченко, під відмиванням коштів і майна розуміють «процес легалізації протиправно отриманих грошових коштів і майна, який здійснюється шляхом різних маніпуляцій з брудним капіталом, унаслідок чого останній набуває статусу законного легального» [9, с. 63].

Проведене нами дослідження дає підстави констатувати, що сьогодні проблемним є також питання, чи є поняття «легалізація» та «відмивання» синонімами. Окремі автори вважають помилковим називати ці поняття синонімами. Такої самої точки зору дотримуються й інші вчені.

Наприклад, В. Дрьомін впевнений, що використання термінів «легалізація» і «відмивання» як синонімів є недоступним. Він вважає, що термін «легалізація» означає надання статусу законного, правомірного. Отримання такого статусу можливе, наприклад, у результаті

ухвалення якихось законів, видання указів, здійснення визначених процедурних дій тощо. За цих обставин автор посилається на Указ Президента України від 31 березня 2000 р. № 552 «Про заходи легалізації фізичними особами доходів, з яких не виплачені податки», який встановлює механізм легалізації тіньових доходів. У зв'язку з цим термін «легалізація» необхідно вилучити з кримінально-правової норми [10, с. 27].

Думку В. Дрьоміна підтримують і казахські вчені. М. В. Сандрачук, досліджуючи цю проблему, зазначає, що сутність словосполучення «злочинні доходи» чи «доходи, отримані злочинним шляхом» необхідно розуміти як факт того, що світове співтовариство апріорі позбавляє особу, яка отримала такий дохід, презумпції невинуватості й одночасно певною мірою тлумачить такі дії, як злочинні, а особу, яка їх здійснює, – злочинцем. Саме тому Страсбурзькою конвенцією про розшук, отримання і конфіскацію незаконних доходів, отриманих незаконним шляхом (1990 р.), легалізація злочинних доходів віднесена до міжнародних кримінальних злочинів незалежно від конституційних принципів і концептів національних юридичних систем. У зв'язку з таким трактуванням поняття «легалізація злочинних доходів» виникає непорозуміння щодо визначення цього поняття у словниках і юридичній літературі. Наприклад, у «Великому економічному словнику» за редакцією А. Н. Азріліяна (1999 р.) легалізація кримінальних (злочинних) доходів визначається як «...приховання незаконного виникнення злочинних доходів ...» [11].

Водночас у словниках дається визначення поняття «легалізація» як надання юридичної сили, узаконення будь-якого акта, дії. Так, у Словнику С. І. Ожегова тлумачиться термін «легалізація» як «перевести на легальне, законно оформлене положення», а термін «приховати» – як «приховувати, утаювати» [12]. Досить очевидно і переконливо є те, що між цими двома термінами не існує семантичного збігу, більше того, кожен із них несе протилежне навантаження. Отже, «легалізація» ніяк не є приховуванням.

Насправді приховування природи виникнення злочинних доходів, їх належності характерне для відмивання як процесу, який продовжується з таємним змістом. Саме у процесі «відмивання» приховання сутності брудних коштів є єдиним способом відійти від загального, тотального невизнання таких доходів через протиправні дії, які призводять до їх створення. І якщо на цьому етапі обороту брудних

грошей, який починається з моменту отримання виручки за реалізовані наркотики, зброю, боєприпаси, людські органи та людей і закінчується зарахуванням їх на рахунки респектабельних фірм, такі «гроші» не висвітлити, тобто не розкрита їх антилюдська сутність, то на наступному етапі – з моменту зняття їх з рахунку фірми-ширми і отримання нового зростання вартості – це зробити практично неможливо.

На основі і в контексті викладеного варто зробити висновок, що процес обороту злочинних (протиправних, протизаконних) доходів проходить два етапи. Перший – відмивання, тобто приховання природи виникнення і належності таких доходів; другий – легалізація, тобто залучення завуальованих на першому етапі доходів у законний легальний обіг з метою отримання донарахованої вартості.

Ці два етапи одного процесу – кругообіг відмивання грошей взаємопов'язані, але водночас розділені у просторі, часі та щодо кола осіб.

Вважаємо за необхідне дати такі визначення цим двом етапам. Відмивання злочинних (протиправних, протизаконних) доходів – це тривалий умисний процес приховування істинної природи виникнення і справжньої належності «брудних коштів» у вигляді доходів з використанням законних фінансових інструментів з метою надання їм статусу законних коштів (доходів).

Легалізація злочинних (протиправних, протизаконних) доходів – це процес втягнення в законний легальний оборот доходів, які пройшли етап відмивання, з метою збільшення їх донарахованої вартості, яка використовується в подальшому не для прогресу і гармонії людського розвитку.

Отже, поняття «відмивання», «легалізація» злочинних (протиправних, протизаконних) доходів не повинні використовуватись як синоніми, тобто у вигляді таких записів: «відмивання» (легалізація) або «легалізація» (відмивання), оскільки це суперечить сутності цих процесів і викликає їх різночитання і заміну [13, с. 47–49].

Професор В. Т. Білоус та інші автори мають власний підхід до визначення термінів «легалізація» та «відмивання». З цього приводу вони підкреслюють, що значення термінів «легалізація тіньових капіталів» і «відмивання доходів незаконного походження» практично збігаються, оскільки процес їх здійснення передбачає використання однакових фінансово-господарських технологій і цивільно-правових процедур. Разом з цим ці терміни у певних ситуаціях відображають різні цілі та технологічні етапи використання тіньових капіталів [14].

По-перше, відмивання незаконно здобутих капіталів або «намитих» (фіктивних) коштів за допомогою фіктивних платіжних засобів не завжди має на меті їх впровадження (легалізацію) в легальну економіку. Наприклад, емісії фіктивних безготівкових коштів досить часто відмивалися шляхом їх заміни через конвертацію в готівку національну чи вільно конвертовану валюту. Після чого відмитий (завуальований за допомогою фіктивних документів) отриманий грошовий еквівалент у готівці, виміняний емітентом фіктивних безготівкових коштів по касі підприємства, не оприбутковується і, відповідно, опиняється у тіньовій, але нелегальній економіці. Та сама ситуація, коли за такі фіктивні безготівкові кошти тіньовики викуповують реальну продукцію, не оприбутковують її, а реалізують за готівку, яка теж не оприбутковується. У подібних випадках відбувається відмивання фіктивних (намитих) коштів, тобто їх заміна на реальний грошовий чи матеріальний еквівалент. Але легалізація тіньових капіталів, тобто їх впровадження у легальний сектор економіки так і не відбувається.

На нашу думку, легалізації тіньових капіталів, тобто їх впровадження в легальну економіку, передує етап відмивання таких капіталів.

Отже, термін «легалізація тіньових капіталів незаконного походження» – це процес впровадження тіньових капіталів у легальну сферу економічної діяльності з метою їх легітимності акумуляції, тобто отримання «очищеного» доходу або відтворення додаткового фіктивного доходу [15, с. 96].

Під легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, авторський колектив Л. Н. Виноградова, Н. А. Гаража трактує як умисне корисно мотивоване діяння, яке направлене на надання правомірності фактичним відносинам спрямування доходів від незаконної діяльності використання, володіння, розпорядження ними [16, с. 28].

Піддаючи критиці цю дефініцію, А. С. Беніцький вказує, що процес легалізації вважається корисною спрямованістю особи. Проте, як свідчить міжнародний досвід боротьби з цими явищами, винний може керуватись як корисним, так і іншими мотивами [17, с. 28].

По-своєму підходять до визначення поняття «легалізація» В. І. Брильов і О. В. Брильова, які вважають, що легалізація є проміжною процедурою процесу відмивання грошей (доходів, одержаних незаконним шляхом). Під легалізацією вони розуміють прикриття відмивання відповідних легальних сум, які засновані на бездоганних документах (це засоби і шляхи, які маскують виникнення грошей) [18, с. 72].

З приводу цього А. С. Беніцький зазначає: «Думаю, що невиправдано розділяти легалізацію як приватний випадок процесу «відмивання» грошей, оскільки по-своєму семантичному значенню, як вище було вказано, воно повністю відповідає такому поняттю, як «відмивання» [17, с. 28].

А. С. Беніцький вказує, що в загальному визначення, які формують автори, побудовані на перерахуванні способів легалізації, але з подібним підходом важко погодитись, оскільки способи постійно змінюються. У ряді випадків автори розкривають лише одну з негативних сторін відмивання доходів, що не дозволяє охарактеризувати явище, яке розглядається повністю. Водночас не можна визнати правильною позицію дослідників, які вважають недопустимим використання термінів «відмивання» і «легалізація» як синоніми [19].

Необхідно зазначити, що специфіка діянь, які спрямовані на легалізацію, полягає у тому, що майно, яке отримане злочинним шляхом, переходить від тіньового сектору економіки в легальний. Це досягається шляхом завершення громадсько-правових договорів з майном, одержаним злочинним шляхом, і здійснення інших дій щодо використання такого майна в легальній (дозволеній чинним законодавством) господарській діяльності. Результатом вищеназваних операцій є надання зовнішнього легального характеру виникненню майна, яке здобуте злочинним шляхом [17, с. 29–30].

Л. В. Борець підкреслює, що синонімом поняття «легалізація» у контексті кримінального права є поняття «відмивання». Визначення поняття «легалізація», порівняно з останнім, більш точно відповідає діянню з наданням законного статусу доходам, отриманим у результаті вчинення злочину, а також є більш загальним та позбавленим метафоричності [20, с. 8].

Погоджуємося з А. С. Беніцьким, який у своїй дисертації робить висновок, що у дослідників немає єдиного погляду на проблему дефініції легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом [17, с. 29].

Досліджуючи цю проблему, В. А. Нікуліна зазначає, що між наведеними законодавчими формулюваннями відмивання злочинних доходів і рядом наукових визначень того самого діяння прослідковуються певні невідповідності. Один і той самий термін характеризується в одному випадку (у конвенціях) як одинична дія, в іншому – як

багатоетапний процес. У зв'язку з цим виникає необхідність додатково проаналізувати поняття легалізації (відмивання) незаконно отриманих грошових засобів чи іншого майна [119].

Не виникає сумніву, що особа, винна у цьому злочинному діянні, переслідує мету маскування реальних джерел отримання майна, здобутого завідомо незаконним шляхом. Відомо також, що досягнення такої мети, залежно від конкретних обставин (розмір незаконно отриманого майна; розмах злочинної діяльності, у результаті якої отримується таке майно тощо), можливе як шляхом здійснення єдиної дії, так і в результаті певної послідовності дій.

Для ілюстрації першого варіанта можна навести такий приклад. Підписується договір купівлі-продажу, в якому майно офіційно продається за завищеною ціною, водночас насправді «відмивач» просто не бере різницю між завищеною і реальною вартістю майна, що в офіційних документах бухгалтерського обліку не виражається.

Інший шлях відмивання більш привабливий, оскільки дозволяє постійно приховувати кримінальне виникнення доходів, навіть у великих розмірах, без залишення будь-яких видимих слідів. Цей договір купівлі-продажу формально здійснюється між «власником» продукції і деякою фірмою, що зовні не пов'язана із злочинцем, але насправді створена лише для того, щоб здійснити такий договір. Після «виконання» сторонами обов'язків за договором купівлі-продажу підставна фірма зникає, «відмивач» поповнює свій законний актив.

У перерахованих випадках результат один – це наявність у фізичної чи юридичної особи законно отриманих матеріальних цінностей (на розрахунковому рахунку, у вигляді готівки чи нерухомості немає значення), виникнення яких має пояснення для контролюючих органів. Тому всі поняття: переказ, перерахування, маскування – характеризують лише окремі дії, спрямовані на легалізацію. Зі свого боку легалізація грошових засобів чи іншого майна, отриманих завідомо незаконним шляхом, являє собою остаточне надання законної форми вказаним матеріальним цінностям, іншими словами, коли наявність цих цінностей має законні підстави. Усі діяння, перераховані у Венській та Страсбурзькій конвенціях, – це можливі дії, внаслідок здійснення яких досягається кінцева мета злочинців. Перерахування законодавцем цих дій дозволяє на будь-якому етапі процесу легалізації притягувати винних осіб до кримінальної відповідальності. У зв'язку

з викладеним потрібно особливо виділити, що легалізація досягається після здійснення відповідної послідовності дій і в цьому випадку повинна ототожнюватися з єдиним багатоетапним процесом [22, с. 13–14].

М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, П. В. Мельник, В. Р. Жвалюк з цього приводу зазначають, що синонімом терміна «легалізація» у контексті кримінального права є термін «відмивання». Термін «легалізація», порівняно з останнім, більш точно відповідає діянню з надання законного статусу доходам, отриманим у результаті вчинення злочину, а також є більш загальним та позбавленим метафоричності [120].

Як уже підкреслювалося, термін «відмивання» пов'язаний з першим та найбільш відомим способом легалізації злочинних доходів (коштів), які у 20–30-х роках минулого століття кримінальні угруповання Сполучених Штатів Америки отримували від незаконної торгівлі горілчаними виробами під час дії «сухого закону», а показували (легалізували) їх як здобуті внаслідок прання білизни, тобто «відмиті» через мережу пралень, що належала їм, хоча насправді такого доходу від прання білизни неможливо отримати [10, с. 32].

З огляду на вказані проблеми, що існують у визначеннях самих понять «тіньова економіка», «легалізація», «відмивання», мають місце і проблеми у створенні основ реформування кримінального законодавства про відповідальність за злочини у сфері економічної діяльності.

З цього приводу В. Т. Білоус, В. М. Попович, М. В. Попович підкреслюють, що значна частина праць, надрукованих ученими, має не методологічний, а суто публіцистичний характер. Але необхідно зазначити, що структура та технологічні аспекти відмивання доходів незаконного походження в наукових працях українських авторів розроблені недостатньо і, відповідно, у правовому плані не врегульовані [15, с. 58].

На основі аналізу наукових праць можна виділити такі недостатньо досліджені питання щодо запобігання легалізації майна, отриманого злочинним шляхом:

1) соціально-правова обумовленість криміналізації легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом;

2) поняття і види легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом, за законодавством України;

3) характеристика кількісних і якісних показників легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, на сучасному етапі розвитку України;

4) кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом;

5) детермінація легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом;

6) загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом;

7) побудова оновленої моделі запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в Україні;

8) характеристика законодавства Ради Європи та Європейського Союзу щодо запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, тощо.

Отже, під доктринальним тлумаченням дефініції «легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» нами запропоновано розуміти будь-які дії щодо використання доходів чи майна, отриманого незаконним шляхом, у легальному цивільному обороті, звертаючи особливу увагу на те, що такі доходи, майно можуть бути використані без надання їм правомірного вигляду, крім тих випадків, коли їх використання без надання правомірного вигляду неможливо.

1.2. Соціально-правова обумовленість криміналізації легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом

Легалізація незаконного майна, яке переміщується у галузь підприємництва та міжнародну фінансову систему, є одним із найпоширеніших злочинів у сфері економіки, які здійснюються організованою злочинністю [6, с. 3]. Значні прибутки, що не контролюються державою, підривають її економічний суверенітет та погано впливають на міжнародний імідж.

Легалізація (відмивання) «брудних коштів» є одним із факторів, що обумовлює існування тіньової економіки, надає можливість використання її доходів у легальній економіці, фінансування організованої злочинності, а в останній час тероризму, що є значною загрозою для національної безпеки України.

Дослідження показують, що сьогодні існує декілька понять легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (брудних грошей). Для з'ясування більш чіткого поняття легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідно, на нашу думку, розглянути складові цього поняття «відмивання» або «легалізація» і самого поняття в цілому з точки зору лінгвістики й етимології міжнародного законодавства, законів, які розкривають це питання, кодифікованого законодавства і, відповідно, поглядів учених, які досліджують цю проблему.

На нашу думку, слова «легалізація» і «відмивання», з урахуванням дефініції, що нас цікавить, стоять поряд, близькі за значенням, що в теорії лінгвістики прийнято називати синонімами.

Розглянемо значення цих слів з точки зору етимології. Якщо дослідити походження і значення цих слів за словниками, енциклопедіями то отримаємо таке.

Легалізація (слово латинського походження) – дозвіл діяльності будь-якої організації, її узаконення, надання юридичної сили якомусь акту, дії [25, с. 695].

Легалізація (відмивання) доходу (злочинного) – надання у будь-яких формах доходам, отриманих у результаті злочинної діяльності, видимості законного походження і тим самим укриття їх злочинного походження [26, с. 73].

Якщо звернутися безпосередньо до фінансового словника, то легалізація доходів – це здійснення фінансових операцій та угод з грошовими коштами й іншими цінностями, придбаними незаконним шляхом, а також використання цих коштів (майна) у підприємницькій чи іншій економічній діяльності, тобто узаконення цих доходів [27, с. 250].

Т. Качка, досліджуючи цю проблему, підкреслює, що приховування справжнього джерела доходів і їх легалізація практикувались ледве не з початку історії людства. Так, наприклад, у Середньовіччі, коли Римська Католицька Церква заборонила лихварство і як кримінальне правопорушення, і як смертний гріх, торговці розробили методи, що й досі використовуються для ухилення законів про лихварство [28, с. 16].

З цього приводу Ф. П. Шульженко, Є. В. Невмержицький зазначають, що «це негативне явище має давню історію. Ще у 1728 р. граф Меншиков був відправлений у заслання Петром II і позбавлений усього свого майна, набутого внаслідок безперервного і необмеженого хабарництва» [29, с. 62].

Ряд інших дослідників вважає, що термін «відмивання» грошей варто пов'язати з іменем Мейєра Ланські, який, відкривши 1932 року банківський рахунок у Швейцарії, здійснив вперше офіційно встановлене пересилання грошей, одержаних злочинним шляхом, за кордон. Мейєр Ланські (Мейєр Суховлянські) є неординарною особистістю в історії виникнення та становлення процесу відмивання брудних коштів. Тому вважаємо необхідним зупинитися на Ланські більш детально. Мейєр Суховлянські народився 1902 року в Гродно, який належав до складу росії, а потім – Польщі. 1911 року прибув до Брукліну зі своїми батьками і на американський зразок став зватися Мейєром Ланські. Залишивши школу у 14 років, деякий час працював учнем інструментальщика, однак багато грошей на цьому не можна було заробити, а цей хлопець хотів мати багато грошей, тому на вулиці він брав усе, що «погано» лежало. І хоча невисокому Ланські доводилося носити туфлі на високих підборах, щоб компенсувати зріст 5 футів 4 дюймів, він мав досить твердий характер і ніколи не ховався від неприємностей [30, с. 31].

1933 року 31-річний армійський сержант на ім'я Фульхенсіо Батіста-і-Сальдівар організував на Кубі військовий переворот. Він встановив контроль над країною, в якій віднині запанувало безрозподільне господство політичної корупції. Крім того, почало розцвітати організоване кримінальне правопорушення. Не зрозуміло, коли Ланські вперше відвідав Кубу, але до 1937 року він придбав франшизу на декілька гральних столів у казино гаванського Hotel Nacional, у якому столи в одній і тій самій кімнаті належали різним власникам. Це дозволило Ланські переміщувати кошти із Флориди в безпечну Гавану, а засоби, приховані в Швейцарії, переводити через Гавану до Флориди [30, с. 34–36].

Через два роки після того, як Ланські улаштувався на Кубі, Батиста вирішив впорядкувати гральний бізнес. Він найняв власника іподрому із Нової Англії для реконструкції іподрому «Орієнтал Парк» і запросив Ланські реорганізувати казино Гавани. Відповідно, найперше, що зробив Ланські, це привласнив казино на іподромі, оскільки через нього він також міг відмивати кошти, тобто дієсловом дії тут було саме «відмивати». Цей процес називається через його сутність, а не тому, що Аль Капоне мав мережу пралень, які використовував для приховування свого прибутку. Це дієслово досить точно описує процес.

Брудні гроші, виручені від незаконної діяльності, «уприскуються» в легальні підприємства і через них – в легальну фінансову систему, де вони відмиваються за допомогою стратегії «заметення слідів»: переміщуються між підставними компаніями, таємними банківськими рахунками і багатьма юрисдикціями так, щоб правоохоронні органи не могли відстежити їх, а потім з'являються на протилежному кінці «чисті і сяючі», справляючи враження законно зробленого прибутку [30, с. 39–41].

Однак сам Ланські ніколи не вживав цей термін. Він увійшов в англійську мову тільки після уотергейтського скандалу у 1973 році. Ланські вважав, що підняв капітал на новий рівень. Але ніяких сумнівів у тому, що саме він заклав фундамент явища, яке сьогодні маємо, і слід першого гігантського кроку, зробленого людством у цьому напрямі, відбитий на Кубі. Так з'явився силогізм Ланські: «Якщо федеральні органи контролю не зможуть простежити рух коштів, вони не зможуть їх знайти; якщо вони не зможуть їх знайти, їх не можна буде обкласти податком; як наслідок, якщо ви зможете замаскувати ці необкладені податком кошти так, ніби вони піддалися оподаткуванню, федеральні органи контролю не зможуть їх упізнати, коли ви їх подасте, то зможете повернути додому» [30, с. 28].

Деякі вчені вважають, що поняття «відмивання» грошей вперше з'явилося в 20-х рр. XX ст. М. В. Корнієнко у своїй роботі «Протидія органів внутрішніх справ легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом» вказує, що термін «відмивання» грошей (money laundering) прийшов з практики чикагських гангстерів 20-х рр. XX ст. (Аль Капоне і йому подібні). З метою надання законного вигляду прибуткам у готівці від нелегального продажу горілки під час «сухого закону», азартних ігор, рекету гангстери придбали пральні, в яких пральні автомати вмикалися за допомогою дріб'язку і шляхом змішування трудових копійчин і «брудних» грошей маскували справжнє джерело останніх. Термін «відмивання» грошей означає процес перетворення нелегально отриманих грошей на легальні [31, с. 6].

Б. С. Болотський та інші щодо цього питання констатують, що вперше термін «відмивання грошей» з'явився у друкованих виданнях 1973 р. у зв'язку з ім'ям президента США Річарда Ніксона й уотергейтським скандалом. Наприкінці лютого 1972 р. Ніксон зробив перші кроки щодо переобрання на посаду президента. Для цього ним був

створений спеціальний Комітет щодо переобрання. Однак реальна кампанія розпочалася приблизно за рік до цього, коли один з його партнерів Джорж Мітчел і колишній міністр фінансів США Моріс Стенс почали таємно створювати фінансову базу майбутньої виборчої кампанії. Саме тоді до них стали надходити значні анонімні пожертвування, що заборонено законом, які потім через підставні фірми були перераховані в Комітет з переобрання як офіційні платежі. Анонімний характер пожертвувань, їх перерахування через підставні фірми (фактично легалізація в нинішньому розумінні) з'ясували пізніше, після злому штабу Національного комітету Демократичної партії в готелі «Уотергейт», а сама технологія отримала назву «відмивання грошей». Варто зазначити, що уотергейтський скандал став першим широко відомим, але далеко не поодиноким подібним фактом [32, с. 57].

Існують і інші думки щодо виникнення терміна «відмивання грошей».

На думку Г. Усатого, поняття «відмивання грошей» надійно увійшло в щоденний обіг з 1980-х років, а саме з того моменту, коли зарубіжні засоби масової інформації почали приділяти особливу увагу незаконному обігу наркотиків і значним сумам коштів, які отримуються «наркоділками» від торгівлі наркотичними речовинами. Причому, за попередніми підрахунками міжнародних експертів, це сотні мільярдів доларів США на рік, які у різний спосіб запроваджуються до легального обороту з метою приховування їх злочинного походження і подальшого повернення у світові економічні та фінансові системи. Врешті-решт, легалізація грошових коштів чи іншого майна, одержаних злочинним шляхом, часто ніщо інше, як засіб накопичення первинного капіталу [74].

Сутність останнього – виведення грошових коштів (брудних грошей) із сфери тіньового капіталу у сферу законного його обігу. Тобто фактичне надання грошовим коштам чи будь-якому майну статусу законної власності певної юридичної чи фізичної особи. І як наслідок, за допомогою незаконної фінансової операції приховується справжнє походження, а у деяких випадках справжній власник грошей чи майна [33, с. 14].

З цього приводу Є. В. Невмержицький пише: «На сучасному етапі проблема боротьби з «відмиванням» доходів, одержаних злочинним шляхом, вперше постала в Сполучених Штатах Америки.

На початку 80-х років минулого століття, коли злочинці почали активно вкладати кошти готівкою у фінансові установи, це серйозно стурбувало правоохоронні органи. 1984 року прокуратура США провела кримінальне розслідування щодо обвинувачення банку Бостона у сприянні та підтримці діяльності однієї злочинної організації. З'ясувалося, що цей банк в інтересах останньої подавав державним органам сфальсифіковані звіти про операції з готівкою. З цього часу тут почали проводити активну боротьбу з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Одночасно почалося наукове дослідження цього явища, оскільки гроші – це «кров» будь-якої справи» [34, с. 167].

Безсумнівно, що навіть досить ефективні заходи щодо виявлення та боротьби з відмиванням коштів, які вживають на державно-національному рівні, не можуть принести необхідного результату, коли вони не будуть координуватися та направлятися на міжнародному рівні.

На думку авторів дослідження та на основі аналізу практики протидії економічній злочинності, а також досліджень учених, фахівців у цій галузі, вже ні у кого не виникає сумніву, що вона вже давно перетнула кордони України.

Як справедливо зазначає В. Т. Білоус, В. М. Попович, М. В. Попович, чим ширше географія їх здійснення, тим складніше їх виявлення і розкриття. Тому економічна, а за нею і деякі інші види злочинності, що супроводжують кримінальні злочини (наркобізнес, фінансові злочини, службові підлоги, хабарництво, замовні вбивства тощо), набувають транснаціонального характеру [14].

Усвідомивши небезпеку проникнення капіталів злочинного походження в національні і міжнаціональні суспільно-економічні відносини, визначаючи їх деструктивний і руйнівний потенціал, уряди і міжнародні організації почали насамперед розробляти організаційні та правові заходи щодо протидії відмиванню доходів злочинного походження, розуміючи під терміном «відмивання» процес леґалізації доходів, здобутих злочинним шляхом, який включає вуалювання джерел протиправних доходів, конспірування ініціаторів, співвиконавців та протизаконних способів їх отримання і впровадження в легальну чи псевдолегальну господарську діяльність [35, с. 8–9].

Ще 1912 року Міжнародна комісія з опіуму, куди входили представники 13 країн, які вперше зібралися з метою координації зусиль

1909 року у Шанхаї, у Гаазі була підписана міжнародна Конвенція «Про опіум», в якій викладалися загальні принципи здійснення контролю за розповсюдженням опіуму [122].

1931 року в Женеві була підписана Конвенція, яка була направлена на обмеження виготовлення і регулювання розподілу наркотичних засобів. У наступні роки – на активну боротьбу, зокрема з підготовки міжнародних актів, щодо психотропних речовин, а також на правове регулювання легальної торгівлі ними [123].

Потрібен був міжнародний правовий акт, який би регулював процес боротьби з наркобізнесом та, як результат, припинення отримання брудних коштів. Крім того, для ефективної боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, терміново було необхідно саме визначення легалізації. Ці проблеми вирішила Конференція ООН, яка пройшла у Відні з 25 листопада до 20 грудня 1988 року та ухвалила так звану Віденську конвенцію «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин», яка була ратифікована Україною 1991 року. Особливе значення цієї Конвенції полягає в тому, що вона ухвалила перший в історії міжнародний правовий акт, який визнав легалізацію (відмивання) брудних коштів злочином, а також надала дефініцію цього злочину [124].

Отже, перша дефініція легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, була пов’язана безпосередньо з незаконним обігом наркотиків. Однак пізніше стало очевидним, що будь-який вид злочину може давати прибутки, яким надається вигляд законно отриманих активів. З огляду на це, як зазначає Н. А. Розенфельд, необхідно вжити заходи для підвищення ефективності кримінально-правового забезпечення протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [36].

Наступним етапом визначення поняття законотворчості «відмивання» брудних коштів є Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, яка була ухвалена у Страсбурзі 8 листопада 1990 року [37]. У цій Конвенції вказується, що кожна країна-учасниця, відповідно до свого внутрішнього законодавства кваліфікує як правопорушення, які пов’язані з відмиванням засобів, такі умисно здійснені дії:

а) конверсію чи передачу матеріальних цінностей, про які той, хто цим займається, знає, що ці матеріальні цінності становлять дохід від злочину з метою приховати незаконне виникнення вищезгаданих

матеріальних цінностей чи допомогти особі, яка задіяна у вчиненні основного правопорушення (під «основним правопорушенням» розуміють будь-яке кримінальне правопорушення, в результаті якого прибуток від нього може стати об'єктом правопорушення), вказаного в чинній Конвенції, уникнути юридичних наслідків від цих дій;

б) приховування або перекручення природи, виникнення, місцезнаходження, розміщення, рух чи реальність належності матеріальних цінностей або відносин з ними прав, коли порушнику відомо, що ці матеріальні цінності являють собою отримання злочинним шляхом;

в) придбання, володіння чи використання матеріальних цінностей, про які той, хто їх придбав або заволодів, або користується, знає в момент їх отримання, що вони є доходами, здобутими злочинним шляхом;

г) участь в одному із правопорушень, визначених відповідно до чинної статті, або в будь-якій асоціації, союзі, замах чи співучасть шляхом надання співпраці, допомоги або поради, або поради з метою його вдосконалення.

Отже, Страсбурзька Конвенція розширила поняття «відмивання грошей», визначаючи предметом злочину доходи, які отримані не тільки від торгівлі наркотиками, але і будь-якими іншими злочинними шляхами [38].

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, ухвалена на засіданні 58-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН 31 жовтня 2003 р. [39] у статті 23 «Відмивання доходів від злочину» пропонує державам-учасницям визнати у національному законодавстві як кримінальний злочин такі умисні діяння:

– конверсію або переведення майна, якщо відомо, що таке майно являє собою доходи від злочинів, з метою приховування або утаювання злочинного джерела цього майна або з метою надання допомоги будь-якій особі, що бере участь у здійсненні основного правопорушення, для того, щоб вона могла ухилитися від відповідальності за свої діяння;

– приховування або утаювання справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, способу розпорядження, переміщення, прав на майно або його приналежність, якщо відомо, що таке майно являє собою доходи від злочинів;

– придбання, володіння або використання майна, якщо в момент його одержання відомо, що таке майно являє собою доходи від злочинів;

– участь, причетність або вступ у змову з метою здійснення кожного зі злочинів, визнаних такими відповідно до справжньої статті, замах на його здійснення, а також пособництво, підбурювання або надання порад під час його здійснення [40, с. 180].

У відповідь на зростання проблеми відмивання грошей 1989 р. на зустрічі керівників країн Великої Сімки в Парижі було створено Групу з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF)[3]. Визнаючи загрозу для банківської системи і фінансових установ, глави держав або урядів країн Великої Сімки та президент Європейської Комісії скликали Групу з розробки фінансових заходів, до складу якої увійшли країни-члени Великої Сімки, Європейська Комісія та вісім інших країн.

Групі з розробки фінансових заходів були надані повноваження щодо дослідження методів та тенденцій відмивання грошей, розгляду уже вжитих заходів на національному або міжнародному рівні та визначення заходів, які ще треба здійснювати з метою боротьби проти відмивання грошей. У квітні 1990 р., менше ніж через один рік після свого створення, FATF склала звіт, у якому було вміщено сорок рекомендацій, що забезпечують широкі засади для заходів, необхідних у боротьбі проти відмивання грошей [47].

Упродовж 1991 та 1992 рр. кількість учасників FATF було розширено: з 16 на момент створення до 28. З того часу FATF продовжує вивчати методи, що використовуються для відмивання кримінальних грошей, і провела два раунди взаємних оцінок країн-членів FATF та їх юрисдикцій. FATF здійснила поновлення Сорока рекомендацій з тим, щоб вони відображали зміни, що сталися у сфері відмивання грошей, і всіляко спонукає інші країни у всьому світі вжити заходи запобігання та протидії відмиванню грошей [125].

---

[3] Група з розробки фінансових заходів з відмивання грошей (FATF) – це міжурядовий орган, завданням якого є розробка і сприяння стратегії боротьби з відмиванням грошей як на національному, так і на міжнародному рівні. Отже, Група з розробки фінансових заходів є «органом формування стратегії», діяльність якого спрямована на формування необхідної політичної волі для здійснення реформування національного законодавства та регуляторної системи з метою боротьби з відмиванням грошей.

FATF стежить за успіхами країн-членів у реалізації заходів боротьби з відмиванням грошей, розглядає методи відмивання грошей та контрзаходи, а також сприяє прийняттю та реалізації заходів боротьби з відмиванням грошей у всесвітньому масштабі. У здійсненні своєї діяльності FATF співпрацює з іншими міжнародними органами, що протидіють відмиванню грошей.

На сьогодні свої першочергові завдання [105] FATF формує так:

1. Глобальні розповсюдження заходів по боротьбі з відмиванням грошей на всі без винятку країни і території.

2. Аналіз тенденцій у процесах відмивання грошей і розробки відповідних контрзаходів.

3. Контроль за виконанням Сорока рекомендацій FATF по боротьбі з відмиванням грошей у всіх країнах-членах цієї організації.

Під «відмиванням» грошей Спеціальна група розуміє фінансові дії, метою яких є перетворення або передача власності, коли відомо, що ця власність є наслідком злочину з метою приховування або маскування незаконного походження власності чи надання допомоги будь-якій особі, яка втягнута в здійснення такого злочину, з метою уникнення правових наслідків дій особи, яка здійснює відмивання; приховування або маскування справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, розташування, переміщення, прав власності або права власності; набуття, володіння або використання власності, коли на момент отримання відомо, що власність виникла внаслідок злочину або участі в такому злочині [41, с. 67].

Першим системним документом ЄС, обов'язковим до виконання в країнах-членах ЄС, була ухвалена Радою Європи Директива Ради 91/308/ЄЕС від 19 червня 1991 року «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей», яка містить ряд положень, спрямованих на запобігання відмиванню грошей у фінансовому секторі. Ця директива вимагала від держав-членів заборони відмивання грошей. У ній подано таке визначення легалізації [42].

Легалізацією називається таке здійснення злочинних дій у міжнародному масштабі, як:

– перетворення і передача майна, знаючи, що це майно отримане в результаті кримінальної діяльності або в результаті співучасті в такій діяльності з метою укриття чи маскування незаконного походження або надання допомоги будь-якій особі, яка втягнута в таку діяльність, з метою запобігання юридичним наслідкам такої діяльності;

– укриття чи маскування справжніх джерел, місцезнаходження, розміщення, переміщення, належності прав або власності майна, знаючи, що таке майно отримане в результаті кримінальної діяльності чи співучасті у такій діяльності;

– співучасть, надання допомоги, спроби відносного здійснення чи надання допомоги у здійсненні, підбурення, сприяння чи надання поради щодо здійснення дій, вказаних у попередньому пункті.

Відмиванням грошей буде вважатися також дія, у результаті якої було отримано майно з метою відмивання засобів та скоєна на території третьої держави-учасниці чи третьої держави.

Директивою 2001/97/ЄС Європейського Парламенту та Ради [43] сфера дії Директиви 91/308/ЄЕС розширена як у частині охоплюваних злочинів, так і в частині спектру охоплюваних професій та видів діяльності. Згодом Директива 91/308/ЄЕС була замінена Директивою Європейського Парламенту та Ради 2005/60/ЕС від 26 жовтня 2005 року про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму [44], яка законодавчо закріпила на території ЄС нову редакцію Сорока Рекомендацій FATF, затверджених на Берлінському засіданні Групи у червні 2003 року [45].

Директива 2015/849 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму внесла зміни до Регламенту (Євросоюз) № 648/2012 Європейського Парламенту і Ради, а також скасувала Директиву 2005/60/ЄС, вперше зобов'язала країни ЄС створити національні списки, в які мають внести свої дані кінцеві власники компаній, корпорацій і фондів, що ведуть у цих країнах свій бізнес [46].

Проте недостатній рівень доступності інформації щодо кінцевих бенефіціарних власників компаній виявився однією із ключових складових потенційного негативного впливу на рівень прозорості в їх діяльності та, відповідно, відсутності належного рівня державного контролю на міжнародному рівні. Тому нині на міжнародному та національних рівнях відбувається значне посилення вимог щодо встановлення бенефіціарних власників суб'єктів господарювання.

На основі вищевикладеного можна сформувати ряд міркувань відносно висновків щодо поняття легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом, у міжнародних документах. На думку авторів, найбільш повно це зробив Є. В. Невмержицький [47, с. 183], який зазначає, що у міжнародних документах до легалізації незаконних коштів, отриманих злочинним шляхом, належать такі дії:

– зміна правового режиму або передача майна, придбаного в результаті злочинної діяльності чи участі в злочинній діяльності, з метою приховування, перекручення факту незаконного походження цього майна, сприяння особам, що займаються зазначеною діяльністю, в ухиленні від відповідальності за такі дії;

– приховання або перекручення дійсного правового режиму, джерела походження, місцезнаходження майна, його незаконне розміщення, переміщення, а також приховування або перекручування прав на майно, свідомо придбане в результаті злочинної діяльності або участь у злочинній діяльності;

– придбання чи збереження, використання майна, що на час його одержання було свідомо придбане в результаті злочинної діяльності, чи участь у злочинній діяльності;

– участь чи співучасть у вчиненні, способі вчинення замаху на вчинення, допомога у вчиненні. Підбурювання до вчинення, сприяння, надання консультацій у зв'язку із вчиненням будь-яких зазначених вище дій [47, с. 183].

Варто зазначити, що особливості сформованих соціально-економічних відносин в Україні на сьогодні не дозволяють повною мірою виробити ефективні заходи запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, оскільки досить значна частина незаконно отриманих коштів та іншого майна практично включається в легальний цивільний оборот і тіньову економіку, приносячи надприбутки, які використовуються у різних цілях, серед яких фінансування тероризму, організованої злочинності, корупційних дій тощо.

Водночас відсутність позитивних результатів запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, обумовлена рядом факторів: 1) об'єктивно притаманна латентність розглянутих кримінальних правопорушень, як і інших різновидів кримінально протиправних посягань, що здійснюються з використанням інтелектуальних і технічних досягнень людської цивілізації; 2) труднощі правозастосовної практики, зокрема встановлення причинно-наслідкового зв'язку злочинного отримання майна з його легалізацією; 3) наявність соціально-економічних умов і функціонування тіньової економіки в Україні, що забезпечують використання майна, отриманого злочинним шляхом, без необхідності їх легалізації; 4) недосконалість законодавчих і організаційних заходів щодо запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, викликаних, зокрема, постійною зміною законодавства; 5) поява нових видів безготівкових активів (криптовалюти), які на сьогодні недостатньо законодавчо врегульовані.

На підставі проведеного нами аналізу конструкції статті 209 КК України (у редакції назви «Легалізація (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом»), можна констатувати, що криміналізуючи легалізацію незалежно від суми укладених угод і фінансових операцій, тим самим визнаючи підвищену суспільну небезпеку цього кримінального правопорушення, недоцільно відмовлятися від принципу диференціації та індивідуалізації відповідальності залежно від розміру вчинених операцій, визначивши завищений розмір легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до примітки до статті 209 Кримінального кодексу України, виклавши її у такій редакції:

«1. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, визнається вчиненою у великому розмірі, якщо предметом кримінального правопорушення було майно на суму, що перевищує чотири тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, визнається вчиненою в особливо великому розмірі, якщо предметом кримінального правопорушення було майно на суму, що перевищує вісім тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Таку пропозицію підтримали 89 % опитаних практичних працівників (додаток Б).

Більш детальний аналіз цієї статті буде проведений нами в подальших розділах монографічного дослідження.

1.3. Поняття та ознаки легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом, за законодавством України

У науковій літературі, присвяченій проблемі легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, це поняття розглядається через аналіз структури і змісту, власне, процесу легалізації (відмивання) майна. У міжнародних документах і національних правових актах з цього питання використовуються абсолютно різні терміни і поняття, що ототожнюються для визначення майна, одержаного злочинним шляхом, різними операціями з грошовими коштами та іншими фінансовими ресурсами, майном або іншими діями чи бездіяльністю, що носять незаконний характер. Досить часто їх називають як «доходи», «власність», «майно», «гроші» або «грошові кошти», а іноді і прямо як «брудні гроші».

Варто зазначити, що на виконання міжнародних нормативно-правових документів у Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 р. було визнано, що стрімкий розвиток світової фінансової системи, постійне вдосконалення існуючих та застосування нових інформаційно-комунікаційних технологій дають змогу проводити фінансові операції в найкоротший час, що створює додаткові можливості для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. Для кожної держави боротьба з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, є питанням національної безпеки. Відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, є не лише суспільно небезпечним діянням, а й системною загрозою для фінансових ринків і національної економіки загалом [48].

На виконання зазначеної Стратегії був затверджений Національний план заходів з виконання другої фази Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, в якому передбачено імплементацію Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 р. та планів заходів із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму (п. 58) [62].

Урядом України 30.12.2015 схвалено Стратегію розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 р. [40], на виконання якої 11.02.2016 схвалено План заходів на 2016 р. із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [50], розроблений Державною службою фінансового моніторингу України.

Цим Планом визначено заходи законодавчого, організаційного та практичного характеру, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також упровадження в національне законодавство Рекомендацій FATF [47] та положень Директиви ЄС 2015/849 Європейського Парламенту й Ради щодо запобігання відмиванню грошей та боротьби з тероризмом [48].

План також передбачає комплекс заходів, спрямованих на запобігання виникненню передумов для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, мінімізацію ризиків використання фінансової системи з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, підвищення ефективності діяльності правоохоронних та інших державних органів і розвиток міжнародного співробітництва. Разом з тим з метою унормування нових підходів до запобігання, протидії, розслідування та притягнення до відповідальності винних у вчиненні злочинів у сфері економіки відбувається реформування й правової бази [62].

Відповідно до Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму від 26.10.2005 значні потоки «брудних» коштів можуть зашкодити стабільності та репутації фінансового сектору, бути загрозою для єдиного ринку, а тероризм може підірвати засади нашого суспільства. Разом із заходами кримінального права превентивні заходи через фінансову систему можуть дати результати. З метою сприяння злочинній діяльності злочинці, що відмивають кошти та фінансують тероризм, можуть спробувати скористатися свободою руху капіталів та свободою надання фінансових послуг, як передбачено єдиною фінансовою зоною, якщо не буде вжито певних скоординованих заходів на рівні Співтовариства [40].

У кримінальному праві України стаття, яка встановила кримінальну відповідальність за легалізацію майна, здобутого злочинним шляхом, вперше з'явилась 2001 року з ухваленням Верховною Радою України нової редакції Кримінального кодексу України. За роки існування цієї статті в КК України вона зазнала значних трансформацій [51].

Так виглядала перша редакція назви та фабули частини першої статті 209 КК України:

«Стаття 209. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом

1. Вчинення фінансових операцій та інших угод з грошовими коштами та іншим майном, здобутих завідомо злочинним шляхом, а також використання зазначених коштів та іншого майна для здійснення підприємницької або іншої господарської діяльності, а також

створення організованих груп в Україні чи за її межами для легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих завідомо злочинним шляхом».

2005 року Верховний Суд України, узагальнивши практику застосування статті 209 КК України, видав Постанову Пленуму ВСУ від 15.04.2005 № 5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [51]. У зв'язку із неодноразовими змінами диспозиції статті 209 КК України, ратифікацією Україною ряду міжнародних конвенцій частина положень вказаної Постанови Пленуму ВСУ застаріли, а деякі суперечать сучасному розумінню легалізації (відмивання) майна [51].

Остання трансформація статті 209 КК України відбулася внаслідок ухвалення Парламентом нової редакції Закону України № 361-IX «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», який набрав чинності 28 квітня 2020 року [51].

Редакція частини 1 статті 209 КК України до 28.04.2020	Редакція частини 1 статті 209 КК України відповідно до Закону 361
Стаття 209. Легалізація (відмивання) **доходів,** одержаних злочинним шляхом 1. Вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, *одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів*, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскування незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних унаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів	Стаття 209. Легалізація (відмивання) **майна,** одержаного злочинним шляхом 1. Набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого *фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом*, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження, якщо ці діяння вчинені особою, яка знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом

Законопроєкт було розроблено та ухвалено на виконання пункту 26 плану заходів на 2017–2019 роки з реалізації Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Уряду від 30.08.2017 № 601-р; пунктів 35 та 586 плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншого, затвердженого постановою Уряду від 25.10.2017 № 1106; пункту 36е Меморандуму про співпрацю між Україною та МВФ та з метою імплементації норм четвертої Директиви (ЄС) 2015/849 «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму» та норм Регламенту (ЄС) 2015/847 «Про інформацію, що супроводжує грошові перекази» і виконання ключових умов для надання Європейським Союзом Україні в жовтні 2019 року другого траншу макрофінансової допомоги розміром 500 млн євро [40].

У зв'язку з цим та з метою досягнення відповідності правової системи України у сфері протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдження зброї масового знищення з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом до держав, які мають намір вступити, національне законодавство зазнало змін.

Відповідно до нової редакції ч. 1 ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом» це «набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження, якщо ці діяння вчинені особою, яка знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом» [53].

Основним безпосереднім об'єктом злочину є встановлений з метою протидії залученню в економіку майна, одержаного злочинним шляхом, та виконання Україною взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань порядок здійснення підприємницької та іншої господарської діяльності, а також порядок вчинення цивільно-правових угод

у частині особистого та іншого подібного використання майна, не пов'язаного з господарською діяльністю. Додатковим безпосереднім об'єктом виступають інтереси правосуддя, нормальне функціонування фінансової системи, засади добросовісної конкуренції [126, с. 204].

Предмет цього злочину – майно, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом.

На думку законотворців, зміна слова «дохід» на «майно» у назві статті 209 КК України виправдано тим, що визначення терміна «майно», яке міститься в Цивільному кодексі України, є ширшим поняттям і включає в себе поняття терміна «дохід» [51].

Цивільне законодавство під майном як особливим об'єктом розуміє річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Речами визнаються різноманітні предмети матеріального світу, які задовольняють потреби людей і щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки (це, наприклад, нерухомість, транспортні засоби, твори мистецтва) [127].

Відповідно до статті 193 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) одним із видів майна є валютні цінності [55]. Зі свого боку валютні цінності, відповідно до статті 1 Закону України «Про валюту і валютні цінності», – це національна валюта (гривня), іноземна валюта та банківські метали [56].

Іноземна валюта це: а) грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу; б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема, у спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті; в) електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та/або банківських металах [54].

Зі свого боку національна валюта (гривня) це: а) грошові знаки грошової одиниці України – гривні у вигляді банкнот, монет, зокрема обігових, пам'ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають

обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу; б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні; в) електронні гроші, номіновані у гривні [54].

Пунктом 13 частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» дано визначення терміну «віртуальний актив», а саме це цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [57].

Крім того, відповідно до ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції» особи, які подають декларації до НАЗК, зобов'язані зазначати в деклараціях криптоактиви [58]. Тобто віртуальний актив, або криптоактив, визнається законодавством як вид майна і тому може бути предметом злочину, передбаченого статтею 209 КК України [54].

Предметом розглядуваного злочину, на думку О. О. Дудорова та Т. М. Тертиченка, не можуть виступати ті різновиди майна, вільний обіг яких, згідно з чинним законодавством заборонений або істотно обмежений, незаконні дії з якими утворюють самостійні склади злочинів і які з огляду на це відмиванню не піддаються (наприклад, зброя, бойові припаси, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, наркотичні засоби, психотропні речовини та їхні аналоги, отруйні і сильнодіючі речовини). Вчинення угод з такими предметами, не будучи легалізацією, на думку вчених, має кваліфікуватись не за ст. 209 КК України, а за іншими відповідними статтями (зокрема, за статтями 263, 265, 307, 322 КК України) [118].

Майно виступає предметом легалізації за умови, що його одержання відбулося заздалегідь і було поєднано з порушенням норм тільки кримінального законодавства України або іншої держави. Вказівка на винятково злочинний характер одержання майна – предмета кримінально караної легалізації не означає, що для застосування ст. 209 КК України є необхідним попереднє винесення обвинувального вироку за предикатне діяння, що передувало легалізації. Для засудження за легалізацію майна, відповідно до диспозиції статті 209 КК України, достатньо встановити фактичні обставини, які свідчать про одержання майна злочинним шляхом [54].

Майно вважається таким, що одержане злочинним шляхом, якщо воно прямо або опосередковано отримано в результаті вчинення кримінального правопорушення. Наприклад, предметом аналізованого злочину варто визнавати те майно, яке отримане в обмін на здобуте злочинним шляхом або внаслідок його іншої реалізації. Головне, щоб винна особа, яка опинилась на кінці цього своєрідного ланцюжка, усвідомлювала відповідне джерело походження майна, а спосіб його одержання не був вчиненням діяння, що містить ознаки складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України [118].

Стаття 209 КК України не вказує на мінімальну вартість майна, легалізація якого має зумовлювати кримінальну відповідальність, у зв'язку з чим під час застосування цієї статті має враховуватись положення ч. 2 ст. 11 КК України про відсутність суспільної небезпеки діяння через його малозначність.

Для кваліфікації за ст. 209 КК України не має значення місце вчинення предикатного злочину, тобто місцем одержання майна, одержаного злочинним шляхом може бути територія як України, так і іноземної держави. В останньому випадку вимагається, щоб діяння – джерело доходів визнавалося злочином одночасно і за кримінальним законом іноземної держави, і за КК України [53].

Конкретний злочинний спосіб, за допомогою якого одержане майно – предмет розглядуваного кримінально правопорушення на кваліфікацію за ст. 209 КК України не впливає (за винятком вказаних вище обмежень) [53]. Це може бути кримінальне правопорушення проти власності, одержання неправомірної вигоди, вбивство з корисливих мотивів, незаконне виготовлення підакцизних товарів тощо.

До 28 квітня 2020 р. у ст. 306 КК України передбачалася спеціальна норма про легалізацію коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. У випадках конкуренції статей 209 і 306 КК України підлягала застосуванню остання (ст. 306 КК України). За легалізацію зазначених коштів, вчинену пізніше 27 квітня 2020 р., відповідальність настає за ст. 209 КК України [54].

Об'єктивну сторону злочину характеризують альтернативно зазначені в ч. 1 ст. 209 КК України дії, які утворюють дві групи з різною конструкцією об'єктивної сторони [63].

Так, першу групу утворюють дії, які вчинюються з майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, а саме:

1) набуття майна;
2) володіння майном;
3) використання майна;
4) розпорядження майном;
5) переміщення майна;
6) зміна форми (перетворення) майна.

Водночас здійснення фінансової операції, вчинення правочину з майном, одержаним злочинним шляхом, є способом або інструментом набуття, володіння, використання чи розпорядження таким майном.

Учинення особою хоча б однієї з цих альтернативних дій утворює об'єктивну сторону злочину і кваліфікується як закінчений злочин. Тобто склад злочину є формальним.

До другої групи належать дії, спрямовані на приховування, маскування:

1) походження такого майна;
2) володіння майном;
3) права на таке майно;
4) джерела походження майна;
5) місцезнаходження майна.

Учинення таких дій з будь-якою зазначеною спрямованістю кваліфікується як закінчений злочин. Схожа спрямованість є характерною для усіченого складу злочину.

Під «набуттям майна, що одержане внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння», необхідно розуміти отримання такого майна винною особою, яка розуміє його походження, певним оплатним чи безоплатним способом (купівля, отримання в обмін на інші предмети, прийняття як оплати за надані послуги або виконану роботу, одержання як подарунок або як плата за борг тощо). Володіння майном, одержаним злочинним шляхом, означає фактичне перебування такого майна в особи, яка має можливість впливати на нього. Володіти майном може як його власник, так і інші особи, наприклад, ті хто дістає таку можливість з огляду на певні договірні відносини (договір найму, комісії, схову тощо) [127].

Використання майна, одержаного злочинним шляхом, – це вилучення у певній формі корисних властивостей такого майна для задоволення потреб власника чи інших осіб. Зазначене майно може бути використане, зокрема, під час здійснення господарської діяльності, зокрема підприємницької [118].

У Постанові Пленуму ВСУ від 15.04.2005 № 5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» зазначається, що під використанням майна, одержаного внаслідок вчинення предикатного діяння, для здійснення господарської діяльності варто розуміти його використання у процесі легальних виробництв продукції, виконання робіт, надання послуг, торгівлі суб'єктами господарювання (підприємництва), зареєстрованими як такі в установленому законом порядку, а саме:

1) будь-яке інвестування зазначених коштів або іншого майна у господарську діяльність (внесення їх до статутного фонду такого суб'єкта або безоплатна передача йому, інвестування у спільну господарську діяльність тощо);

2) придбання за такі кошти сировини, продукції, іншого майна для використання у господарській діяльності;

3) використання такого майна як напівфабрикатів, сировини тощо [50; 54].

Використання зазначеного майна може бути як пов'язане, так і не пов'язане з їх відчуженням, тобто з передачею іншим особам.

Розпорядження майном, одержаним унаслідок вчинення предикатного злочину, як самостійний вид дій з'явився в ст. 209 КК України з 28 квітня 2020 р. Раніше Верховний Суд вважав, що такі дії охоплюються поняттям використання майна, одержаного внаслідок вчинення предикатного злочину (п. 9 постанови від 15 квітня 2005 р. № 5) [50]. Виділення в ст. 209 КК України розпорядження майном як самостійного виду дій має своїм наслідком звуження змісту поняття використання майна. Тому «використання майна» у вузькому розумінні відображає процес отримання користі від майна, використання певних властивостей майна. Розпорядження майном – це можливість визначати фактичну долю майна, наприклад, у вигляді передачі іншій особі.

Вчинення правочину щодо майна, одержаного внаслідок вчинення предикатного діяння, – це вчинення дій, спрямованих на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 202 Цивільного кодексу України) у визначеному Цивільним кодексом України порядку незалежно від їх виду як дво- або багатосторонніх (які іменуються договорами), так і односторонніх [50].

Переміщення майна, одержаного внаслідок вчинення предикатного злочину, як самостійний вид дій також з'явився у ст. 209 КК України з 28 квітня 2020 р. замість «дій, спрямованих на приховання чи маскування переміщення майна». Ця заміна має змістовний характер і означає зміну характеру дій з «приховання чи маскування переміщення» на фактичне здійснення переміщення предмета легалізації з одного місця в інше. Крім того, така заміна впливає на вирішення питання про момент закінчення цього злочину, оскільки переміщення передбачено в групі дій з формальним, а не усіченим складом злочину [54].

Зміна форми (перетворення) майна, одержаного внаслідок вчинення предикатного злочину, як самостійний вид дій з'явився в ст. 209 КК України також з 28 квітня 2020 р. замість «дій, спрямованих на зміну форми (перетворення) майна». Така зміна не стосується самого змісту дій, який характеризується тим, що змінюється форма зазначеного майна як результат його перетворення в інше майно. Разом з тим зазначена заміна впливає на вирішення питання про момент закінчення злочину, вчинюваного у формі таких дій. Його склад змінився з усіченого на формальний [128].

У Постанові Пленуму ВСУ від 15.04.2005 № 5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» зазначається, що під діями, спрямованими на приховання чи маскування незаконного походження майна, одержаного внаслідок вчинення предикатного діяння, чи володіння ними, а так само прав на нього, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, варто розуміти будь-які дії особи, за допомогою яких маскується чи приховується факт одержання такого майна, що передував легалізації (відмиванню), вчинені як особою, яка одержала це майно таким шляхом, так і будь-якою іншою особою. Такі дії можуть бути спрямовані на таке: зміну правового статусу коштів або іншого майна шляхом підроблення документів, що засвідчують право власності; отримання фіктивних

документів на придбання майна; вчинення цивільно-правових угод (удавана купівля у комісійному магазині, ломбарді тощо); оформлення права власності на підставних осіб; укладення фіктивних угод про надання кредитів або різноманітних послуг: юридичних, аудиторських та ін.; внесення коштів на банківські рахунки юридичних і фізичних осіб, зокрема в офшорних зонах; переміщення коштів з одного рахунку на інший – за умови, що всі зазначені дії не були способом вчинення предикатного діяння [50; 127].

Отже, на підставі аналізу об'єктивних ознак статті 209 КК України та на основі вивчення доктринальних праць можна зробити висновок про те, що, намагаючись теоретично дослідити явище «відмивання» майна, науковці хоча і розділяються у своїх поглядах, проте зазначають, що це явище являє собою або базується як мінімум на декількох етапах вчинення. У зв'язку з цим нами виокремлено етапи легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом: 1) «розміщення» (переміщення або переказ коштів з нелегальних джерел у легальні. У більшості випадків ця стадія реалізується шляхом розміщення злочинно придбаних готівкових коштів у банках або інших фінансових інститутах з подальшим їх безготівковим переказом у вигляді депозитів, кредитів криптовалюти в інші банки в легальній формі); 2) «інтеграція» (процес повернення легалізованих коштів з кінцевого суб'єкта до їх легалізації в офіційний економічний оборот, після чого створюються умови для їх вільного використання) [54].

У науці динамічно здійснюються спроби класифікувати цей вид кримінального правопорушення. Так, О. Є. Користін та С. С. Чернявський наводять у своєму дослідженні класифікацію німецького вченого К. Котке, який пропонував визначення «брудних» грошей через дві основні сфери, у яких їх переважно використовують (загальнокримінальна сфера, сфера оподаткування), а також способи відмивання, що характеризується як цілісний процес [60]. Підтримуємо думку науковців, які вважають, що такі кримінальні правопорушення можна класифікувати за сферою їх вчинення, зокрема, у: бюджетній сфері; банківській системі, а саме в комерційних банках; фінансово-кредитній системі (без банків); сфері приватизації; сфері земельних відносин; вугільній промисловості; нафтовій промисловості; електроенергетичному комплексі; металургійній промисловості [61].

Отже, погоджуючись з О. В. Халіним, зазначимо, що легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, полягає в наданні активам, одержаним з порушенням встановленого порядку національним та міжнародним законодавством, вигляду легального в результаті вчинення проміжних (технологічних) цивільно-правових угод, фінансових, банківських операцій, купівлі-продажу цінних паперів, дорогоцінних металів тощо. З урахуванням масштабності способів вчинення цього виду злочину та географічних можливостей, зумовлених ринковими відносинами, цей вид злочину можна класифікувати за такими критеріями: видом предикатного злочину (торгівля наркотиками, торгівля людьми, одержання неправомірної вигоди тощо); кількістю проміжних технологічних операцій, скерованих на приховання злочинного джерела походження активів; територіальністю вчинення предикатного злочину (злочинів) та безпосередньо легалізації (відмивання) доходів (на території однієї країни; на території двох країн; на території трьох країн тощо); місцем виявлення ознак злочину (на території країни, де вчинено предикатне кримінальне правопорушення; на території країни, де виявлено ознаки легалізації (відмивання); часом виявлення ознак злочину (спочатку виявлено ознаки легалізації (відмивання) без підтвердження офіційного джерела набуття активів; спочатку виявлено ознаки предикатного злочину, а легалізація (відмивання) є однією з робочих перспективних версій); сферою вчинення легалізації (відмивання) (страхування, спортивні клуби, кредитування, закупівля сільськогосподарської продукції, артсфера тощо); суб'єктним складом (за попередньою змовою групою осіб, злочинною організацією, транснаціональними злочинними групами та організаціями; громадськими організаціями) [62].

Цей перелік не може бути вичерпним, оскільки зміна економічних важелів створює паралельні схеми для легалізації (відмивання), що потребує постійного вивчення, запобігання та протидії вчиненню цього виду злочинів. Потреби законодавчих змін з урахуванням економічних тенденцій продиктовані сучасними викликами та загрозами транснаціональних злочинних груп [61].

Висновки до глави 1

1. На основі аналізу наукових праць можна виділити такі недостатньо досліджені питання щодо запобігання легалізації майна, отриманого злочинним шляхом: 1) соціально-правова обумовленість криміналізації легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; 2) поняття і види легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом, за законодавством України; 3) характеристика кількісних і якісних показників легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, на сучасному етапі розвитку України; 4) кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; 5) детермінація легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; 6) загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; 7) побудова оновленої моделі запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в Україні; 8) характеристика законодавства Ради Європи та Європейського Союзу щодо запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, тощо.

2. На підставі проведеного нами аналізу конструкції статті 209 КК України (у редакції назви «Легалізація (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом») можна констатувати, що, криміналізуючи легалізацію незалежно від суми укладених угод і фінансових операцій, тим самим визнаючи підвищену суспільну небезпеку цього кримінального правопорушення, недоцільно відмовлятися від принципу диференціації та індивідуалізації відповідальності залежно від розміру вчинених операцій, визначивши завищений розмір легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

3. На підставі аналізу об’єктивних ознак статті 209 КК України та на основі вивчення доктринальних праць можна зробити висновок про те, що, намагаючись теоретично дослідити явище «відмивання» майна, науковці хоча і розділяються у своїх поглядах, проте зазначають, що це явище являє собою або базується як мінімум на декількох етапах вчинення. У зв’язку з цим нами виокремлено етапи легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом: 1) «розміщення» (переміщення або переказ коштів з нелегальних джерел у легальні.

У більшості випадків ця стадія реалізується шляхом розміщення злочинно придбаних готівкових коштів у банках або інших фінансових інститутах з подальшим їх безготівковим переказом у вигляді депозитів, кредитів криптовалюти в інші банки в легальній формі); 2) «інтеграція» (процес повернення легалізованих коштів з кінцевого суб'єкта до їх легалізації в офіційний економічний оборот, після чого створюються умови для їх вільного використання).

ГЛАВА 2
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

2.1. Кількісні та якісні показники легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом

Як уже було зазначено, легалізацію (відмивання) майна в економічно розвинених країнах відносять до однієї з різновидів сучасної злочинної діяльності, що розвинулася до досконалості і має досить багату, майже вікову історію. Зазначений вид злочинної діяльності є досить цікавим для зловмисників як найбільш ефективний з отримання прибутку, що здійснюється із залученням фахівців високої кваліфікації у галузі права, фінансів, економіки, зовнішньоекономічної діяльності та використанням найсучасніших інформаційних технологій і розвинених телекомунікаційних систем, засобів зв'язку та обчислювальної техніки.

Для здійснення легалізації злочинних доходів не потрібні великі виробничі площі, дороге технологічне великогабаритне обладнання, численний персонал, транспорт, сировина тощо. Потрібно лише легально зареєстрована організація (фірма), організаційно-правова форма якої найбільш поширена в конкретній країні, з вельми обмеженим за чисельністю персоналом, а найкраще банк, інша кредитно-фінансова установа або інвестиційний фонд (компанія). Досить часто в легалізацію злочинних доходів за певну винагороду залучаються не обов'язково спеціально створені для цього фірми, а безліч інших господарюючих суб'єктів, легальне співробітництво з якими на договірних засадах не виходить за рамки ділового обороту. Склалися як мережа структур, що надають подібні послуги, так і ціни за їх надання [62, с. 57].

На думку експертів, прибуток від такого бізнесу досягає 500 і більше відсотків. Уже який увійшов в історію скандал з відмивання грошей через різні відділення «Бенк оф Нью-Йорк», незважаючи на жахливі, за повідомленнями ЗМІ, обсяги відмитих грошей, швидко і майже безболісно затих без помітної втрати репутації банку і без серйозних наслідків для учасників відмивання. Скандали з американською

фірмою «Енрон», з італійською «Пармалат» або французькою «Ельф» свідчать наприклад, про типовість явища відведення прибутку від оподаткування з її подальшим відмиванням як найбільш тяжкого економічного злочину в економічно розвинених країнах. Це свідчить також про те, що «відмиванням» грошей не гребують вельми респектабельні фірми і солідні кредитно-фінансові установи, близькі до високопоставлених державних чиновників і опікуються ними фірми і банки, заробляючи на цьому і для себе досить солідні капітали [63, с. 89].

Незважаючи на те, що багато держав майже повсякденно стикаються з угодами щодо легалізації грошей, зазначаючи їх стабільне зростання і високу латентність, достовірні дані про обсяги відмитих капіталів і оцінка масштабів легалізації в світі відсутні. І якщо публікуються будь-які відомості, що носять здебільшого оціночний характер, то лише на рівні думки фахівців і експертів, які займаються цією проблемою. Насамперед у розголошенні подібної інформації не зацікавлені не тільки корпорації і фінансові інститути (банки, страхові та керуючі компанії, пенсійні, пайові, інвестиційні та інші фонди тощо), а й корумповані державні діячі, політичні партії та політики, які прагнуть будь-якими доступними способами уникнути будь-яких фінансових скандалів і дестабілізувати національні кредитно-фінансові системи і встановити суспільні відносини. Фахівці США, наприклад, розміри «відмитих» грошей тільки у своїй країні оцінюють на суму до 200 млрд доларів на рік. Розміри ж «відмитих» грошей у світі міжнародні експерти оцінюють у сумах, що досягають 500 млрд доларів США на рік. Водночас автори оцінок не висловлюють якоїсь єдиної думки щодо злочинного характеру джерел походження легалізованих коштів [63].

Варто зазначити, що ці оцінки також мають досить умовний характер і можуть породити сумніви в їх достовірності, і не тільки тому, що держави мають досить різні методики і стандарти обліку і відображення будь-яких статистичних даних, а й тому, що згадані в оцінках обсяги грошових коштів повинні певним способом надавати негативний вплив на економіку будь-якої держави. Але цього не відбувається, оскільки офіційне визнання факту значної кількості відмитих капіталів, як нам представляється, означало б визнання існування глобальної тіньової економіки, не контрольованої урядами, зокрема й економічно розвинених країн. Напрошується логічний висновок про те, що оцінки даються не стільки «відмитим» коштам, скільки тим,

які обслуговують тіньову економіку. Здається, що в такому разі ці оцінки свідомо досить занижені. У зв'язку з цим цікавий факт появи у світі навіть такого незвичайного терміна, як «валовий кримінальний продукт» (ВКП) за аналогією із загальновідомим терміном ВВП. Міжнародний валютний фонд (МВФ), наприклад 1996 року, оцінював розміри річного ВКП у 560 млрд доларів США. Масштаби цифр вражають і свідчать про реальну потенційну загрозу світовій спільноті легалізації злочинних доходів у різних проявах, не зазначаючи практично про будь-які окремо взяті країни, включаючи США. Тим часом згадані тут астрономічні величини доларів мають цілком певне джерело – США як вершину фінансової доларової піраміди, яка існує за аналогією зі створеним за її зразком «МММ» та інших [64, с. 34].

У літературі, присвяченій проблемі відмивання або легалізації злочинних доходів, вона розглядається, як правило, через аналіз структури і змісту, власне, процесу легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна.

У документах міжнародного права і національних правових актах, а також дослідженнях, які торкаються проблем відмивання, використовуються абсолютно різні терміни і поняття, що ототожнюються для позначення доходів, одержуваних від незаконної і злочинної діяльності, будь-яких операцій з грошовими коштами та іншими фінансовими інструментами, майном або інших дій чи бездіяльності, що носять протизаконний характер. Досить часто їх називають як «доходи», «власність», «майно», «гроші» або «грошові кошти», а іноді і прямо як «брудні гроші» [66, с. 23].

Вважаємо важливою ту обставину, що, незважаючи на відмінність термінів і визначень у національних нормативно-правових актах, у міжнародному співтоваристві, включаючи європейське, є чітке розуміння того, що «відмивання» має відношення виключно до всього того, що отримано у формі доходів злочинним або нелегальним (незаконним) шляхом (незалежно від того, якому з цих термінів віддається в різних країнах перевага) і чому різними способами надається статус легітимно придбаного.

Одні автори виходять з передумови, що відмивання злочинно отриманих грошей або іншого майна – процес, реалізуючи який, злочинці намагаються приховати дійсне походження доходів і свою приналежність до злочинної діяльності. З таким формулюванням можна не погодитися, хоча вона носить занадто загальний характер і тим

більше недостатня для кримінологічного дослідження. Більш того, особи серед залучених фахівців, як нами зазначалося, що беруть участь у відмиванні злочинних доходів, часто нічого не знають про їх походження і беруть участь у відмиванні, здійснюючи суто технічні або організаційні функції [67, с. 98].

Наведені вище визначення відмивання або легалізації доходів у певний спосіб притаманні багатьом авторам, що досліджували цю тему. Здебільшого вони носять описовий характер і деталізуються більшою чи меншою мірою у відповідності з їх обізнаністю про реальні процеси або оцінки експертів. Загальним у їх висновках є те, що як процес злочинного діяння з придбання грошових чи інших матеріальних цінностей, так і процес їх легалізації є в сукупності будь-які досить складні багатостадійні і послідовні дії.

Намагаючись теоретично дослідити явище «відмивання» доходів, автори відповідних робіт хоча і дають різні визначення «відмиванню», але сходяться однак до висновку про те, що це явище умовно являє собою або базується як мінімум на декількох стадіях.

Як перша стадія, використовується термін «розміщення». Під ним розуміють приміщення або переказ грошей з нелегальних джерел у легальні. У більшості випадків ця стадія реалізується шляхом розміщення злочинно придбаних готівкових коштів у банки або інші фінансові інститути з подальшим їх безготівковим переказом у вигляді депозитів, кредитів або інших фінансових інструментів в інші банки, фінансові інститути або фірми в легальній формі і на легальних підставах (наприклад, на підставі договорів чи інших угод) [68, с. 189].

Окремі із згаданих нами авторів виділяють, як нам видається, не зовсім обґрунтовано з першої стадії процес або стадію «укладання», маючи на увазі, що саме на цій окремо взятій другій стадії відбувається, власне, приховування слідів і шляхів поширення злочинно отриманих доходів, шляхом прикриття відмивання цих доходів відповідними легальними сумами, заснованими на цілком бездоганних документах. На нашу думку, саме це і відбувається на першій стадії «розміщення», коли здійснюється переказ нелегальних грошових коштів у легальні. Усі наступні трансфертні операції здійснюються, як правило, на легальних підставах і на підставі легальних документів через численні фірми – посередники, що, власне, і ускладнює виявлення істинного походження злочинно отриманих доходів. Деяким гіпотетичним прикладом ілюстрації цієї стадії може слугувати боєголовка з

роздільними частинами, коли з бойовими відділяється маса неправдивих або відволікаючих частин і неможливо протидіяти істинній [69, с. 45].

Деякі з тих самих авторів виділяють як окрему стадію «інтеграція», маючи на увазі під нею процес повернення легалізованих коштів з кінцевого суб'єкта щодо їх легалізації в офіційний економічний оборот, після чого створюються умови для їх вільного використання. Вважаємо таке виділення зайвим, оскільки легалізовані гроші або інше майно, не пов'язані з будь-яким обтяженням у формі кримінального чи іншого переслідування або обмеження, вільні і можуть бути об'єктом легального цивільного обороту. Більшість дослідників проблеми в скороченій моделі «відмивання» бачать як мінімум дві стадії процесу:

1. Легалізація або переказ грошових коштів та іншого майна з розряду нелегальних у легальні під час приховування джерел, шляхів, засобів і будь-яких слідів легалізації взагалі.

2. Включення злочинно отриманих грошових коштів та іншого майна в легальний обіг з метою їх легального використання для власних потреб або потреб третіх осіб. Зазначимо водночас, що автори під процесом «відмивання» мають на увазі також і використання злочинно придбаних засобів в особистих цілях.

Отже, застосовувана численними авторами термінологія: стадії, фази, форми й етапи – характеризують структуру процесу «відмивання», відмежовуючи його від злочинних діянь, пов'язаних з придбанням грошових коштів та іншого майна. Вважаємо такий підхід цілком виправданим.

По-перше, тому, що не в усіх випадках злочинно отримані доходи у формі грошових коштів легалізуються, звертаючись у готівковій формі в економіках численних країн, утворюючи так звані сектори неформальної (тіньової, сірої або кримінальної) економіки. Значні обсяги товарно-матеріальних цінностей і послуг щодня продаються і купуються у світі й окремо взятих країнах за готівкові грошові кошти не вимагають здійснення разових і великомасштабних процесів їх легалізації, практично не піддаються будь-якому обліку, і заради справедливості варто зазначити, що вони і контролю не загалом піддаються. Але, однак, і залучені в нелегальний обіг злочинно отримані доходи можуть поступово легалізувати через численні канали у вигляді поступових багаторазових накопичень на депозитних рахунках у банках і наступних операцій у вигляді поштових переказів, через обмінні

пункти, ломбарди, придбання дорогого майна і товарів, раритетів, ювелірних виробів, цінних паперів і в інших різних формах.

По-друге, розглядаючи проблему легалізації злочинно отриманих доходів, дослідники акцентують свою увагу, на що отримали публічний розголос і громадський резонанс, масштабних операціях з відмивання великих обсягів грошових коштів через кредитно-фінансові інститути та іншого дорогого майна (наприклад, великих пакетів акцій відомих підприємств), оборот яких у нелегальній формі без легальних правовстановлюючих документів просто неможливий через національні законодавчі обмеження. Здійснення великих угод з відмивання доходів під час адекватного здійснення відповідних законодавчих і організаційних заходів можна контролювати навіть на національному рівні, запобігаючи їх згубний вплив на економіку і кредитно-фінансову систему. Значною мірою схожої угоди є досить рідкісними явищами через загрозу кримінального переслідування і втрати їх учасниками не тільки коштів у ще більших розмірах, але і суспільного становища. Більша ж частина угод і операцій з легалізації злочинних доходів, як нам представляється, здійснюється в обсягах, що не виділяються з численних угод та операцій буденного легального ділового обороту [70, с. 49].

Розгорнута останнім часом на заході дискусія навколо теорії «реверсивного відмивання» ще не знайшла свого відображення в загальноприйнятому понятті та законодавчому оформленні.

На нашу думку, всі використовувані дослідниками і згадані стадії, етапи тощо «відмивання» злочинно отриманих доходів охоплюються лише одним терміном – «легалізація», під яким розуміємо будь-які дії з використання злочинно отриманих доходів у легальному цивільному обороті, маючи на увазі, що злочинні доходи, наприклад готівкові грошові кошти, можуть бути використані і без додання їм правомірного вигляду, крім тих випадків, коли їх використання без надання правомірного вигляду неможливо.

Один з основних напрямів науки кримінології – розробка найбільш ефективних заходів і методів, що спрямовані на запобігання злочинності загалом і окремих її видів. До завдань, які потрібно вирішити в рамках цього дослідження, належить вироблення заходів запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом. Для реалізації цієї мети необхідно провести аналіз стану, рівня, структури і динаміки легалізації (відмивання) майна, одержаного

злочинним шляхом; факторів, що детермінують легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; виявити особливості осіб, які вчинили ці кримінальні правопорушення.

Вивчення сучасного стану легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, дозволить сформувати уявлення про причини й умови виникнення цього явища, його форми і межі, проблеми правоохоронних органів, діяльність яких спрямована на попередження, розкриття та розслідування цих злочинів. Усе це забезпечить можливість вироблення конкретних заходів щодо запобігання досліджуваних злочинних діянь і нейтралізації їх наслідків [71].

Сучасний стан злочинності в усьому світі характеризується інтенсивним зростанням національної та транснаціональної злочинності, яка включає в себе не тільки традиційно кримінальні й економічні, а й знову виникли глобально-терористичні загрози. Спостерігаються підвищення тяжкості та суспільної небезпеки злочинності, криміналізація суспільних відносин.

Досліджуване кримінальне правопорушення входить до складу економічної злочинності, тому загальний стан легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, визначається, зокрема, і станом економічної злочинності в цілому.

В останні роки у структурі та динаміці економічної злочинності відбулися серйозні зміни. Вона стала більш організованою і професійною, широко використовує сучасні технічні засоби і технології. Інтереси кримінального середовища спрямовуються саме у сферу економіки, де зберігаються досить широкі можливості для швидкого збагачення, безкарного паразитування на витратах і труднощі економічної реформи [72, с. 22].

Основним напрямом розвитку організованої злочинності є економіка. Кримінальні структури послідовно проводять стратегію швидкого нарощування капіталів, їх легалізацію в найбільш ефективно діючих галузях економіки, вміло поєднуючи за цих обставин вчинення насильницьких злочинів з різними формами комерційної діяльності.

Серед основних характеристик економічної злочинності, зокрема легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, дослідниками зазначається її висока латентність, що обумовлено відсутністю необхідної судово-слідчої практики і вказівок Верховного Суду щодо застосування новацій у кримінальному законодавстві,

коли навіть у випадках чіткого заподіяння шкоди економічним відносинам, інтересам особистості, суспільства і держави прийняти юридичне рішення важко [73, с. 134].

Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є одним з найбільш небезпечних економічних злочинів, що характеризується підвищеною складністю у викритті винних осіб і доведенні їх протиправної діяльності.

На сьогодні значна кількість злочинних угруповань має інтегровані в свої структури різні підприємницькі, комерційні та фінансові організації. Основна частина доходів, що спрямовується надалі в підприємницьку діяльність, була отримана ними в результаті здійснення злочинної у сфері економічної діяльності, зокрема і посадовими особами, а також різних загальнокримінальних правопорушень, а саме корисливо-насильницьких проти власності (крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства, вимагання тощо).

Так, наприклад, вироком Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 15.04.2014 засуджено К. за ч. 5 ст. 191, ч. 4 ст. 190, ч. 2 ст. 209, ч. 2 ст. 358, ч. 3 ст. 358 КК України. Згідно з вироком суду К. за попередньою змовою з Р., кримінальна справа стосовно якого закрита за ст. 6 п. 8 КІК України (1960 року), за попередньою змовою групою осіб, зловживаючи службовим становищем, використовуючи підроблені документи, шляхом обману (шахрайство), заволоділи належною Кіровоградській філії НАК «Укрaгролізинг» сільгосптехнікою на загальну суму 733 373,03 грн. Майно, яким заволоділи в результаті вчинення предикатних злочинів, передбачених ч. 4 ст. 191, ч. 4 ст. 190 КК України, через ТОВ «Кіровоградагропостач», «Кіровоградагронафтотранс», ЗАТ Торговий дім «Кіровоградагропостач» та ПП «Укрaгропромпостач» К. і Р. незаконно реалізували, чим спричинили державі збитки на суму 733 373,03 грн. Легалізуючи (відмиваючи) доходи, одержані незаконним шляхом, кошти, отриманні від незаконної реалізації майна Кіровоградської філії НАК «Укрaгролізинг», К. і Р. перераховували на підприємства, які не здійснювали фінансово-господарську діяльність, з метою їх переведення у готівку, а також використали на фінансово-господарську діяльність належних їм підприємств [75].

«Накопичення капіталу» в основному пов’язано з отриманням грошових коштів та іншого майна шляхом різних насильницьких дій, придбанням акцій прибуткових підприємств і згодом легальним

здійсненням економічної діяльності як керівники різних комерційних структур. Недобросовісні посадові особи, як правило, придбали капітал шляхом приватизації державної власності за ціною, в десятки разів меншою її реальної вартості. Згодом багато хто із злочинців перевів частину капіталу за кордон, деякі виробничі приміщення здали в оренду, і в результаті таких дій отримали значні кошти.

Злочинна діяльність, яка носить організований характер, далеко не завжди припиняється після легалізації майна чи коштів, отриманих шляхом вчинення злочинних дій. Маючи юридичний статус керівників, учасників та засновників організацій, злочинці продовжують займатися протиправною діяльністю під прикриттям легального бізнесу, а отримані у такий спосіб кошти вкладають у його розвиток. Кількість організованих злочинних співтовариств, що побудували кримінальний бізнес за такими схемами, щорічно збільшується.

Згідно з вироком Ленінського районного суду м. Кіровоград від 03.02.2014 засуджено В. і С. за ч. 4 ст. 190, ч. 2 ст. 28 ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 28 ч. 2 ст. 366, ч. 1 ст. 209 КК України. У червні 2009 року В. – директор і засновник ПСП «Агро-Союз», С. – директор і засновник ПСП «Агро-Січ-П» і генеральний директор ВАТ «Племзавод «Любомирівка» – особа, матеріали щодо якої виділені в окреме провадження, вступили у змову з головою правління ВАТ «Йосіпівське ХПП» К. на заволодіння в особливо значних розмірах майном Аграрного фонду шляхом обману (шахрайство), зловживанням службовим становищем та службового підроблення. Реалізуючи свій злочинний умисел, К. як голова правління ВАТ «Йосіпівське ХПП» підписав з В., С. та особою, матеріали щодо якої виділені в окреме провадження, як з керівниками підприємств ПСП «Агро-Союз», ПСП «Агро-Січ-П» і ВАТ «Племзавод «Любомирівка» завідомо неправдиві договори на складське зберігання зерна, якого фактично в наявності не було. На підставі цих договорів, В., С. і особа, матеріали щодо якої виділені в окреме провадження, від імені очолюваних ними підприємств через Аграрну біржу м. Київ реалізували Аграрному фонду неіснуюче зерно пшениці 2 класу вражаю 2009 року, яке нібито зберігалося на ВАТ «Йосипівський ХПП». На підставі укладених фіктивних договорів купівліпродажу зерна, К. склав і видав завідомо неправдиві документи про те, що ВАТ «Йосипівське ХПП» переоформило зерно пшениці 2 класу вражаю 2009 року, яке надійшло від ПСП «Агро-Союз» у кількості 490 тонн, від ПСП «Агро-Січ-П» у кількості 500 тонн та від

ВАТ «Племзавод «Любомирівка» у кількості 495 тонн, і надав їх В., С. і особі, матеріали щодо якої виділені в окреме провадження. Після цього останні, використовуючи надані їм завідомо неправдиві документи, діючи кожен від свого підприємства, склали акти прийому-передачі неіснуючого зерна пшениці, а потім отримали та заволоділи шляхом обману (шахрайство) грошовими коштами Аграрного фонду: в особливо великих розмірах на суму 2 106 205, 20 грн, із них: ПСП «Агро-Союз» – 694 976,80 грн, ПСП «Агро-Січ-П» – 709 160 грн та від ВАТ «Племзавод «Любомирівка» – 702 068,40 грн. З метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних шляхом вчинення предикатного діяння, передбаченого ч. 4 ст.190 КК України, В., С. і особа, матеріали щодо якої виділені в окреме провадження, уклали з ТОВ «Нафто-Трейд» договори поставки нафтопродуктів, чим вчинили інвестування в очолювані ними підприємства за рахунок коштів, одержаних злочинним шляхом [75].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень за ст. 209 КК України показує про зміщення центру криміналізації у сферу відмивання (легалізації) майна, одержаного злочинним шляхом, а також посадових правопорушень, комерційного підкупу, незаконного надання кредиту, фіктивне підприємство тощо.

Під час здійснення кримінологічного аналізу легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, нами використано такі джерела інформації: 1) статистична звітність Офісу Генерального прокурора, офіційні дані Єдиного державного реєстру судових рішень та Єдиного реєстру досудових розслідувань; 2) результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень, пов’язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, упродовж 2015–2020 рр.; 3) зведені дані соціологічного опитування практичних працівників.

Починаючи з 2011 до 2012 років, динаміка вчинення легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, знизилась на 34 %, а з 2012 до 2017 років – збільшилась на 26 % (2011 р. виявлено 334 факти легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, 2012 р. – 266, 2013 р. – 291, 2014 р. – 277, 2015 р. – 296, 2016 р. – 294, 2017 р. – 305, 2018 р. – 175, 2019 р. – 149, 2020 р. – 265). Такі різкі зміни зумовлені як зниженням рівня економічних процесів у державі та настанням економічної кризи, так і зниженням контролю за виведенням незаконно отриманих коштів [129].

Що стосується географії поширення цього виду злочинності регіонами України, то спостерігається тенденція її розповсюдження в найбільш економічно розвинених областях, а саме: в Київській (9 %), Вінницькій (6 %), Дніпропетровській (11 %), Одеській (12 %), Харківській (9 %), Запорізькій (8 %), Хмельницькій (8 %), Львівській (10 %) та в м. Київ (19 %) [129].

Сучасна організована злочинність становить небезпеку не лише національним інтересам окремих держав, а й пряму загрозу міжнародній безпеці, набуваючи транснаціонального характеру. Особливу небезпеку ця злочинність утворює для країн із нестабільною соціально-політичною та економічною обстановкою, що перебувають у стані економічної і політичної трансформації, до яких належить й Україна.

Згідно з даними рейтингу, складеного фахівцями Всесвітнього економічного форуму, Україна зайняла 113 місце із 137 країн світу за рівнем впливу організованої злочинності на бізнес та опинилася поряд з країнами Латинської Америки й Африки, розмістившись по сусідству з Угандою (112 місце) та Тринідадом і Тобаго (114 місце). Із сусідніх з Україною країн Польща посіла 54 місце, Угорщина – 56, Словаччина – 64, Румунія – 71, а Молдова – 94 [76].

За витратами бізнесу на задоволення запитів рекетирів і здирників з організованих злочинних груп Україна отримала індекс 3,9 за семибальною шкалою – «1» означає, що вимагання призводить до досить значних витрат підприємців, а «7» – не викликає витрат. Дослідження проводилося шляхом опитування представників бізнесу 2016 року [77].

Організована економічна злочинність інтегрована у високоприбуткові галузі економіки та є одним із чинників, що становить реальну загрозу національній безпеці України. Проте офіційна статистика не дає об'єктивного уявлення про масштаби організованої економічної злочинності та загальний рівень корумпованості сфери господарських відносин.

Вразливою перед наслідками організованої злочинності є сфера економіки України. Економічна злочинність, маючи корупційне підживлення, реально загрожує національній безпеці України, впливає практично на всі сфери суспільного життя: соціальну, правову, політичну тощо.

Сучасна ОЗ в економічній сфері має транснаціональний характер. ОГ та ЗО створюють транснаціональні компанії, які зайняті злочинним бізнесом у різних галузях економіки. Будучи пов'язаними з незаконними операціями з переміщення через державні кордони матеріальних і нематеріальних засобів, які приносять істотну економічну вигоду, ОГ та ЗО, використовуючи сприятливу ринкову кон'юнктуру інших держав, значні розходження в системах кримінального правосуддя різних країн, сучасні комунікаційні технології, банківські системи електронних розрахунків, проникають у легальну економіку інших країн за допомогою корупції й насильства.

Показники динаміки легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Динаміка кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 КК України, досудове розслідування у яких проводилося у звітному періоді на підставі офіційної статистики Офісу Генерального прокурора

Роки	2016	2017	2018	2019
Кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 КК України, досудове розслідування у яких проводилося у звітному періоді	140	183	175	149
Кількість до попереднього року, %	100	130,71	95,62	85,14
Темпи приросту (зниження), %		+30,7	–4,37	–14,86

Джерело: URL : https://www.gp.gov.ua/ua/1stat

Аналіз динаміки злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, показує, що поширеність цього злочину нерівномірна. Амплітуда показників динаміки коливається від +30,7 % (2017 рік) до –14,86 % (2019 рік) [129].

Отже, прогнозуючи подальше поширення легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, можна свідчити про те, що в найближчому майбутньому механізми відмивання грошових коштів або іншого майна, одержаного злочинним шляхом, будуть тільки вдосконалюватися.

Аналіз динаміки кримінальних правопорушень, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, показує, що ступінь поширеності цих злочинних проявів істотно відрізняється від динаміки злочинів у сфері економічної діяльності.

Отже, можна зробити висновок, що легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, не має лінійної залежності від динаміки злочинів у сфері економічної діяльності.

Сьогодні на тлі збільшення кількості злочинів у сфері економічної діяльності фіксується і збільшення фактів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, що підтверджує висновок про те, що відмивання грошей є однією з найбільш небезпечних загроз.

Співвідношення зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, і кількості кримінальних правопорушень, за якими досудове розслідування закінчено у звітному періоді, можна простежити з таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Співвідношення зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, і кількості кримінальних правопорушень, за якими досудове розслідування закінчено у звітному періоді, за даними офіційної статистики Офісу Генерального прокурора

Роки	2016	2017	2018	2019
Кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209 КК України, досудове розслідування у яких проводилося у звітному періоді	140	183	175	149
Кримінальні правопорушення, за якими досудове розслідування закінчено у звітному періоді	10	15	20	16
З них направлено до суду з обвинувальним актом (ст. 291 КПК України)	2	9	13	12

Джерело: (URL : https://www.gp.gov.ua/ua/1stat)

Отже, кількість виявлених кримінальних правопорушень значно перевершує кількість направлених до суду. Дослідники зазначають, що значна кількість кримінальних проваджень закривається за відсутністю складу злочину.

Серед основних причин такого високого показника закритих кримінальних проваджень за кримінальні правопорушення досліджуваної категорії вказується неправильна кваліфікація суспільно небезпечних

діянь за ст. 209 КК України. Кваліфікаційні помилки, які допускаються на стадії досудового розслідування, часто тягнуть зміну кримінально-правової оцінки вчиненого судом, що впливає на статистику стану злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом.

Підбиваючи підсумок аналізу стану, рівня і динаміки кримінальних правопорушень, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, необхідно зазначити, що в загальній кількості у сфері економічної діяльності дане кримінально протиправне зазіхання займає невелику питому вагу. Однак з урахуванням специфіки та складності виявлення фактів легалізації правоохоронними органами видається, що в дійсності офіційному обліку піддається лише незначна частина досліджуваних злочинних проявів.

На сьогодні неможливо навести цифри, які б відображали реальний стан легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Це свідчить про потребу у подальшому вдосконаленні законодавства і виробленні ефективних заходів щодо запобігання вчинення досліджуваних суспільно небезпечних діянь на основі глибокого аналізу факторів, що детермінують їх вчинення.

2.2. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом

Особистість злочинця, виступаючи основним рушійним початком реалізації злочинних дій, є центральною проблемою кримінології. Кримінологічне вивчення особистості тих, хто скоїв злочин, «здійснюється головним чином для виявлення і оцінки тих її властивостей і рис, які породжують злочинну поведінку, з метою його профілактики» [130].

У дослідженнях, присвячених цій проблемі, зокрема у підручнику «Крмінологія» за редакцією Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна, зазначається, що визначення особистості злочинця здійснюється за допомогою характеристик «особистості людини, яка скоїла злочин унаслідок властивих йому психологічних особливостей, антигромадських поглядів, негативного ставлення до моральних цінностей і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб або невиявну необхідної активності запобігання негативного результату» [131].

Реальні учасники досліджуваних кримінальних правопорушень у більшості своїй залишаються невідомими, за винятком найменшої кількості притягнутих до відповідальності. Більш того, значна частина таких осіб існує певною мірою в привілейованому становищі, нагорі матеріальної, майнової та професійної ієрархії, що істотно ускладнює їх переслідування в установленому законом порядку.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, визнається фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку до моменту вчинення цього злочину. Ним може бути: а) особа, яка легалізує майно, одержане злочинним шляхом, іншою особою; б) особа, яка спочатку вчинила предикатний злочин і здобула майно, а потім його легалізувала. В останньому випадку йдеться про множинність (як правило, сукупність) злочинів [53].

Разом з тим у разі кваліфікації злочинів важливо враховувати залежність вирішення зазначеного питання від форм вчинення злочину: 1) особа, яка не вчиняла предикатного злочину, може бути суб'єктом легалізації (відмивання) майна в будь-якій формі, передбаченій ч. 1 ст. 209 КК України; 2) особа ж, яка вчинила предикатний злочин, може бути суб'єктом цього злочину не в усіх його формах.

Особи, які не виконують об'єктивну сторону легалізації, але умисно сприяють їй шляхом дії або бездіяльності (наприклад, надають можливість скористатися банківським рахунком), можуть притягуватись до відповідальності як пособники із посиланням на ч. 5 ст. 27 КК України [53].

Це належить до працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу і спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що провадять свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи (нотаріуси, адвокати, аудитори та ін.). Якщо підстави наявні, зазначені особи можуть визнаватись виконавцями розглядуваного злочину.

Дії особи, яка не є суб'єктом первинного фінансового моніторингу, що полягають у збуті майна, одержаного внаслідок вчинення злочину (наприклад, крадіжки) іншими особами, не утворюють складу легалізації коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), якщо такому майну не надається вигляд правомірно здобутого. Залежно від конкретних обставин справи, зазначені дії містять ознаки пособництва у крадіжці або складу злочину, передбаченого ст. 198 КК України [53].

Найбільш поширеною категорією осіб, залучених більшою чи меншою мірою в процеси вилучення злочинних доходів і їх легалізації, є керівники численних господарюючих суб'єктів у всіх сферах економіки – юридичних осіб або органів управління ними у всьому різноманітті організаційно-правових форм.

Так, упродовж 2013–2018 років правоохоронними органами з використанням матеріалів Держфінмоніторингу розпочато 2 659 кримінальних проваджень за сукупністю предикатних злочинів, з них лише 299 кримінальних проваджень (11 % від загальної кількості розпочатих) розслідувались за статтею 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [77].

Як показує аналіз статистичних даних [77], за період 2013–2018 рр. легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, передували такі злочини (предикатні кримінальні правопорушення):

– фіктивне підприємництво (40,6 %);

– привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (26,5 %);

– зловживання владою або службовим становищем (9 %);

– шахрайство (6,5 %);

– зловживання повноваженнями службовою особою (4,5 %);

– ухилення від сплати податків, зборів, обов'язкових платежів (3,2 %);

– незаконне збагачення (2,6 %);

– інші (7,1 %).

Здійснивши аналіз структури предикатних злочинів в обвинувальних вироках судів упродовж 2013–2018 років, за результатами розгляду ними 25 кримінальних проваджень, розпочатих за зверненнями Держфінмоніторингу та переданих до суду, можемо виділити основні види предикатних злочинів, які вчиняються з метою відмивання коштів: 1) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; 2) шахрайство, зокрема вчинене шляхом незаконних операцій з використанням ЕОМ; 3) зловживання владою або службовим становищем; 4) фіктивне підприємництво [77].

Роль таких показників спостерігається двоякою: з одного боку, вони виконують позитивну роль, відображаючи зростання кількості вчинених злочинів, а також дозволяють дати оцінку небезпеки цього

явища. З іншого – відомості про кримінальні правопорушення, що передують легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, дозволяють сформувати інше уявлення про особистісні характеристики злочинців, направивши профілактичні заходи не в потрібне русло.

Представлені дані, як показує практика, свідчать не про зростання кримінальної активності таких осіб, а підкреслюють відмітну властивість вітчизняної правоохоронної системи – реєструвати лише те, що в подальшому матиме судову перспективу.

Розглядаючи ж елементи структури особи, яка вчинила легалізацію, варто зазначити лише про фізичну, адекватну особу, що досягла певного віку, тобто про те, «хто за законом визнається суб'єктом кримінального правопорушення».

Соціально-демографічні ознаки

Переважну кількість злочинців, які вчинили легалізацію, становлять особи чоловічої статі. Це пов'язано насамперед з тим, що жінкам, як і раніше, зі значними труднощами вдається отримати певний статус в управлінському середовищі, з одного боку, а з іншого – їх бажанням не брати участь у кар'єрному зростанні і більшу частину часу присвятити вихованню дітей та домашньому побуту.

Специфіка господарських (підприємницьких) взаємовідносин в Україні сьогодні в цьому плані не відрізняється будь-якою особливістю.

Жінка як керівник приватної структури або особа, яка обіймає високу посаду, як і раніше, є рідкісним винятком.

В Україні завдяки суттєвому прогресу у сфері відкриття державних даних масив Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців (ФОП) та громадських формувань (ЄДРПОУ) є доступним у форматі відкритих даних. Статистичний аналіз на основі даних ЄДРПОУ дозволяє зробити певні висновки щодо гендерного розподілу керівників підприємств та організацій, а також приватних підприємців і заповнити у такий спосіб певні прогалини у статистиці. Аналіз цих даних показує на тенденції лідерства чоловіків і жінок в офіційно зареєстрованих установах, організаціях та підприємствах, зокрема у розрізі галузей і видів діяльності (за класифікацією видів економічної діяльності КВЕД-2010), а також регіонів, типів населених пунктів [79].

Частка жінок-керівників загалом (серед усіх активних суб'єктів економічної діяльності) становить 40 %. Втім цей рівень досягнуто в основному за рахунок фізичних осіб-підприємців, що становлять 63 % усіх суб'єктів економічної діяльності: частка жінок серед усіх активних ФОП становить 46 %. Водночас серед юридичних осіб частка жінок-керівників є нижчою: вони очолюють 30 % підприємств та організацій. Це означає, що в Україні жінки майже нарівні з чоловіками можуть вести власну справу як підприємець (ФОП), проте набагато менш імовірно, що жінка очолить підприємство чи організацію (включно з державними та різними громадськими формуваннями) [79].

Разом з тим характерною рисою України є те, що в переважній більшості на посадах бухгалтерів практично всіх приватних суб'єктів, а це далеко не рядові працівники, які найбільше причетні до досліджуваних у роботі процесів, працюють саме жінки. Хоча статистика злочинності не підтверджує помітної участі цієї категорії осіб у злочинах, пов'язаних з легалізацією злочинних доходів.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень показує, що особи, які здійснюють дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, у більшості випадків залишаються невідомими через невелику кількість притягнутих до відповідальності. Більш того, значна частка таких осіб має «привілейоване» становище, що суттєво ускладнює їх виявлення та притягнення до відповідальності.

На основі вивчених матеріалів кримінальних проваджень і проведеного соціологічного опитування практичних працівників нами встановлено, що особа, яка здійснює дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, – це чоловік (79 %) 30–45 років (65 %), одружений (86 %), з вищою освітою (93 %), використовує інформаційні технології (76 %) (додаток А, Б). Такі особи часто володіють аналітичним розумом, високоорганізовані і коректні, добре знають процеси, в яких беруть участь. Серед осіб, які вчинили легалізацію, основну частину становлять громадяни України – 93 %, з них більшість кримінальних правопорушень вчиняють місцеві жителі (81 %), незважаючи на те, що цей вид кримінально протиправної діяльності не має певних тимчасових і територіальних кордонів [79].

Вищезгадані особи несхильні до каяття і не поспішають взяти на себе відповідальність за вчинені діяння. У разі притягнення до відповідальності їм властиво впродовж тривалого часу оскаржувати

прийняті рішення як незаконні та необґрунтовані. Самооцінка їх дій – швидше за вчинення грубої помилки, проступку, але не як спрямованого на заподіяння шкоди охоронюваним законом інтересам.

Освітній статус осіб, здатних здійснювати дії, спрямовані на легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, досить високий. Такі особи, які мають великий практичний досвід професійної діяльності, як правило, з вищою освітою за кількома спеціальностями, а іноді і мають наукові ступені кандидатів або докторів у різних галузях знань. Багато з них здійснюють викладацьку, наукову та іншу творчу діяльність.

Вони часто характеризуються аналітичним розумом, високоорганізовані і зовні коректні, добре знають процеси, в яких беруть участь, і неухильно дотримуються неписані правила «гри». Зазначені особи живуть і працюють у світі, де заохочуються, пропагуються і винагороджуються розумні і зважені рішення. Їм не властиві такі риси, як агресивність та імпульсивність поведінки, які зазначаються у насильницьких злочинців. Вони комунікабельні і «не відчувають труднощів у встановленні соціальних контактів, у багатьох зустрічаються такі риси, як прагнення до лідерства, потреба в соціальному визнанні».

Необхідно враховувати і те, що освітній рівень осіб цієї категорії зберігатиме стійкі тенденції до зростання у зв’язку з наростаючою динамікою розвитку економічних процесів, формуванням принципово нових, глобальних фінансово-економічних зв’язків, підприємницьких інститутів, а також наявністю жорсткої конкурентної боротьби. Можливості підвищення кваліфікації, отримання додаткових знань у сфері управління, фінансів, права та інших галузях у таких осіб також широкі. Матеріальна забезпеченість і соціальні зв’язки без праці дозволять вирішити цю проблему, на відміну від обмежених можливостей протидіючих легалізації структур і основної частини населення. Ні для кого не секрет, що освіта в елітних вишах уже впродовж десятиліть носить характер кастової приналежності, більшою мірою зумовлюючи успішний розвиток особистості в майбутньому.

Соціально-рольові ознаки

Серед осіб, які вчинили легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, основну частину становлять громадяни України – 93 %, з них більшу частину злочину цього виду здійснюють місцеві жителі, незважаючи на те, що цей вид злочинної діяльності не має певних тимчасових і територіальних кордонів (додаток Б).

За рахунок розвитку і вдосконалення сучасних технологій ведення бухгалтерської звітності й електронної підприємницької діяльності, можливості легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, істотно розширилися. Сьогодні кошти можна переводити практично миттєво по всьому світу, використовуючи нові комунікаційні мережі зв'язку.

Прогрес у технологіях зв'язку, свобода пересування та інші наслідки глобалізації покращують доступність світових фінансових і ділових центрів для всіх сегментів населення. Нині існує набагато більший доступ до інформації та комунікаційних технологій, використання яких стає більш легким і не потребує спеціальних навичок. Постійно зростаючий ринок транснаціональних послуг спонукає великі фірми розширюватись у гонитві за більшими можливостями. Це призвело до того, що за останні декілька років фінансові операції та ділові відносини стали набагато більше оцифрованими, створюючи у клієнта очікування постійного доступу до фінансових продуктів та послуг.

Також варто звернути увагу на продукти електронних грошей, які є засобом платежу, що здатний створювати істотний обсяг фінансових потоків у швидкий та анонімний спосіб. Це робить використання електронних грошей привабливим для терористичних та злочинних організацій, оскільки дозволяє переміщувати кошти легко й анонімно (особливо використовуючи передплачені картки замість великого обсягу готівки). І хоча готівка все ще залишається переважним варіантом фінансування, е-гроші, завантажені на передплачені картки, можуть розглядатися злочинцями як більш безпечний варіант дискретних платежів [80].

Анонімна природа електронних грошей обумовлює зацікавленість у них злочинних організацій та схильність сектору до ризиків легалізації (відмивання) коштів. Втім обмеження, встановлені на електронні гроші, не дозволяє акумулювати занадто великі обсяги коштів, що зменшує ризик їх використання у незаконних цілях.

Віртуальні активи (цифрові валюти, криптовалюти) є відносно новим ринком, який за останні 10 років зростає швидкими темпами як у напрямі кількості віртуальних активів, так і за обсягом залучених через їх емісію коштів, і уже став значущим для світової економіки. У жовтні 2018 року поняття «віртуальний актив» («virtual asset», VA) та «надавач послуг з віртуальних активів» («virtual asset service provider», VASP) були визначені на рівні Рекомендацій FATF [80].

Так, віртуальний актив визначений як цифрове представлення вартості, яким можна торгувати в цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей. Зі свого боку надавач послуг з віртуальних активів – це будь-яка фізична чи юридична особа, яка як суб'єкт господарювання провадить один або декілька таких видів діяльності або операцій для або від імені іншої фізичної чи юридичної особи: обмін між віртуальними активами та фіатними валютами; обмін між однією або більше формами віртуальних активів; переказ віртуальних активів; зберігання та/або адміністрування віртуальних активів або інструментів, що дозволяють контролювати віртуальні активи; участь і надання фінансових послуг, пов'язаних із пропозицією емітента та/або продажем віртуальних активів.

Крім того, серед учасників відносин у сфері віртуальних активів представлені такі групи, як користувачі віртуальних активів і майнери [81].

Особи, які вчиняють легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, також як і особи, які вчиняють інші злочини економічної спрямованості та корупційні злочини, відрізняються певними особливостями. Як уже було зазначено, це освічені суб'єкти, які добре знають економіку, державну службу. Але мораль, система цінностей і правосуддя у них мало відрізняються від моралі інших категорій корисливих злочинців. Вони готові в будь-який момент принести і закон, і норми моральності в жертву матеріальної вигоди. Характерні риси: жадібність, заздрість, безпринципність.

Домінування культури конкуренції, яка заохочує «успіх насамперед», вносить важливий внесок у мотивацію і виправданість здійснення цього виду злочинів. Підтримка або підвищення рівня добробуту і його невід'ємних атрибутів є одним із пріоритетних завдань «привілейованих». Їхнє становище змушує прагнути до успіху, що забезпечує утримання на досягнутому рівні, в іншому випадку їх чекає фінансовий і кар'єрний крах.

З викладеного можна зробити декілька висновків, а також і сформулювати окремі пропозиції:

1. Характеристика осіб, які вчиняють легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, істотно відрізняється від загальноприйнятих уявлень і ґрунтується насамперед на понятті «білокомірцевої злочинності». Розглянута категорія включає в себе осіб, як правило, задіяних у сфері державного управління та фінансово-господарської діяльності.

2. Дані статистичного обліку розглянутого виду злочинів не дозволяють повною мірою уявити правильну характеристику осіб, які вчиняють легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, а отже, можуть слугувати лише додатковим матеріалом, що дозволяє деякою мірою відобразити структуру і динаміку злочинної легалізації.

3. Представлена характеристика дозволяє виділити узагальнені риси особистості об'єкта, що здійснює легалізацію злочинних доходів:

корисливий – прагне за рахунок свого привілейованого становища будь-якими засобами задовольнити свої потреби, зберегти і примножити свої доходи;

престижний – підтримує і забезпечує на належному рівні свою кастову приналежність за рахунок придбання атрибутів «престижності», що забезпечують йому визнання навколишньої еліти і повагу;

ігровий – виробляє і реалізує різні схеми здійснення фінансових та інших махінацій, що мають латентний характер, у результаті здійснення яких може бути отриманий цілком «легальний» дохід, що не може не принести морального задоволення.

4. Оскільки розглянута характеристика також властива і категорії корупційних злочинців до осіб, що здійснюють свою трудову діяльність у структурах органів влади та місцевого самоврядування, повинні пред'являтися жорсткі кваліфікаційні вимоги, а підбір відповідних кадрів повинен забезпечуватися на публічній конкурсній основі, можливості «покупки потрібного місця» повинні бути просто виключені.

Вивчення особистості злочинця як об'єкта кримінологічного дослідження є досить важливим, оскільки типологічні дані про неї виступають елементом кримінологічної характеристики злочинів. Характеристика типової для легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, особистості дає можливість звузити коло осіб, серед яких може перебувати злочинець. Особистісна характеристика суб'єктів, що вчиняють досліджуваний вид злочинів, дозволить більш ефективно виявляти і розслідувати ці злочини, висувати версії про мотив і мету злочину, спосіб його вчинення і приховування, місце перебування об'єктів, більш ефективно здійснювати попередження, зокрема індивідуальну профілактику злочинної поведінки.

Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, завдає шкоди насамперед економічним інтересам держави, проте зачіпає також економічні інтереси господарюючих суб'єктів і громадян.

Можна скласти таку класифікацію осіб, які вчиняють досліджувані злочини: 1) особи, які через покладені на них повноваження щодо організації своєї трудової діяльності мають у своєму розпорядженні реальною можливістю зробити посягання на ці цінності; 2) громадяни, які беруть участь у будь-якій підприємницькій і економічній діяльності, але здійснюють легалізацію (відмивання) майна щодо інших осіб; 3) особи, які здійснюють легалізацію (відмивання) майна у результаті ними ж скоєних злочинів і займаються цим злочинним промислом поряд з основною трудовою діяльністю.

Для кримінологічної характеристики особистості злочинця, що здійснює легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, істотними є виявлення і вивчення трьох основних компонентів, які включають у себе:

а) соціальний статус особистості (стать, вік, освіта, сімейний стан тощо);

б) соціальні функції особистості (сукупність видів діяльності особи в системі суспільних відносин як громадянина, члена сім'ї тощо);

в) морально-психологічну характеристику, яка відображає ставлення особистості до соціальних цінностей і виконуваних соціальних функцій.

Аналіз статистичних даних показує, що стан, структура і динаміка злочинності серед чоловіків і жінок неоднакові. Як правило, частка жіночої злочинності займає невелику питому вагу в загальній кількості вчинених злочинів.

Отже, можна дійти висновку про те, що частка злочинів, вчинених жінками, залежно від їх виду змінюється. Це стосується і легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Так, питома вага жінок, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 209 КК України, в середньому становить 29 % [129].

Вікова характеристика осіб, які вчиняють злочини, дозволяє судити про криміногенну активність різних вікових груп, про особливості поведінки людей різного віку, специфіку вікового складу, оскільки вік істотно впливає на поведінку людей, їх потреби і життєву установку, що пов'язано з особливостями кожного етапу соціалізації людини, виконанням ним певних соціальних ролей. Саме з віком змінюються його соціальні функції, звички, характер, способи реагування на певні ситуації.

Згідно з кримінологічними дослідженнями найбільш кримінально активним є вік людини від 30 до 45 років (65 %) (додаток Б). Найменша кількість злочинів вчиняється особами у віці 50 років і старше. Однак, як показують результати дослідження, таке розташування вікових груп за ступенем кримінальної активності може бути застосовано до всіх видів злочинів [129].

Ці дані дозволяють насамперед зазначити, що вікові особливості злочинців, які вчиняють легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, відрізняються від аналогічних показників, що характеризують інші категорії винних. Вікові характеристики злочинців у сфері легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, фактично протилежні характеристикам загальнокримінального злочинця.

Як зазначалося вище, серед основних характеристик досліджуваного явища виділяють такі, як висока професіоналізація злочинної діяльності, а також її організований характер. Тобто легалізація стає своєрідним кримінальним бізнесом, який вимагає певних навичок, злочинних зв'язків тощо. Систематичне вчинення аналогічних злочинів з метою задоволення деяких потреб виробляє у злочинця певну норму поведінки. Кожен новий факт веде до зростання злочинної кваліфікації, визначає напрям спеціалізації злочинної діяльності.

На підставі проведеного нами дослідження можна виокремити таку типологію осіб, що вчиняють дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, яку сформовано залежно від ролі та статусу особи, що вчиняє це кримінальне правопорушення:

1) особи, уповноважені державою здійснювати контроль за надходженням коштів до бюджетів, які несуть відповідальність за виконання витратних статей бюджетів, і приймати рішення із спрямування коштів федерального, регіональних і місцевих бюджетів їх одержувачам на обумовлені статтями законів про бюджетні потреби;

2) керівники численних господарюючих суб'єктів у всіх сферах економіки – юридичних осіб або органів управління;

3) особи, діяльність яких лише опосередковано пов'язана із вчиненням цього виду кримінальних правопорушень (члени злочинних спільнот, що забезпечують як реалізацію кримінально протиправного умислу, спрямованого на придбання незаконних доходів, так і на вчинення дій, пов'язаних з їх подальшим приховуванням і легалізацією).

Отже, можемо зробити висновок про те, що однією з основних умов, реалізації злочинної поведінки під час вчинення легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є наявність досить високої базової підготовки. У ході реалізації злочинного наміру вона створює передумови для аналізу економічної, політичної сфери, аналізу чинного законодавства, можливостей контролюючих органів, що забезпечує можливість досягнення злочинних цілей.

Підбиваючи підсумок вищесказаного, варто зазначити, що особистість злочинця, що здійснює легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, вимагає самостійного дослідження з урахуванням диференційованого вивчення рольових і функціональних характеристик, оскільки ця категорія осіб має свої, властиві тільки їй кримінологічні характеристики, істотно відрізняють її від характеристик особистості злочинця, що здійснює інші види злочинів.

Водночас під час розробки заходів як загального, так і індивідуального запобігання необхідно пам'ятати, що основний вплив на формування як особистості злочинця взагалі, так і особистості злочинця, що здійснює кримінальні правопорушення, передбачені ст. 209 КК України, надає суб'єктивний вольовий момент, тобто наявність або відсутність в особи готовності здійснити злочинний задум. Прояв суб'єктивної волі, безумовно, пов'язаний не тільки з вищенаведеними, а й іншими обставинами, які в сукупності призводять до скоєння легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом.

2.3. Детермінація легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом

Таке негативне соціальне явище, як легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, не з'явилося спонтанно. Йому передували певні причини та умови (детермінанти). Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови детермінант – будь-яка причина або така, що передує умові чи засобу. Причина, що визначає виникнення явища; визначальна ознака якогось об'єкта [82, с. 289].

Розглянемо щодо цього деякі погляди вчених. Б. С. Болотський, А. Г. Волеводз, Є. В. Воронова та інші підкреслюють, що виникнення і розвиток нового для суспільства кримінального феномена – легалізації доходів, зокрема від наркобізнесу, – спонукає до виявлення

чинників, причин і умов, а в загальному значенні – детермінант цього негативного соціального явища. Причинно-наслідковий механізм виникнення і розвитку легалізації доходів від індустрії наркобізнесу обумовлений детермінантами діяльності з відмивання наркогрошей. Констатація та осмислення цього факту можуть бути успішними тільки після ретельного аналізу значного обсягу найрізноманітнішої інформації, оскільки відмивання грошей, як і будь-який інший злочин, стає можливим у результаті безлічі подій, що взаємно переплітаються і на перший погляд нерідко суперечать одне одному [135].

На початковому етапі розвитку ринкових відносин в економіці колишнього СРСР і більшості країн СНГ легітимні її ніші були зайняті насамперед тими підприємцями, хто таємно накопичив необхідний для цього капітал ще в радянську епоху. Проте ліберальними умовами вільного ринку, що відкрилися, скористався значний прошарок осіб з антигромадською соціальною орієнтацією на вилучення доходів будь-яким, зокрема незаконним, шляхом, вивіз їх за кордон. Подібна діяльність підприємців, які мали контакти з вітчизняними і транснаціональними злочинними співтовариствами, призвела до швидкого освоєння тіньових секторів економіки з використанням отриманих незаконним шляхом грошових коштів: нелегальному гральному бізнесу, підпільному алкогольному й автобізнесу, незаконній фінансовій діяльності, організованому вимаганню, бізнесу у сфері сексуальних послуг, контрабанді наркотиків тощо [135].

Оскільки виникнення будь-якого соціального явища зумовлене історичним розвитком конкретного суспільства, то закономірно виникає таке запитання, чи є таке правопорушення, як легалізація незаконно отриманих доходів, тимчасовим, характерним тільки для справжньої історичної епохи явищем, і якщо так, то які суспільні відносини створили підґрунтя для появи такого правопорушення? [83, с. 30–31].

Аналізуючи розвиток суспільства, можна дійти висновку, що правопорушення, яке розглядають, має відносно тимчасовий характер. Важко уявити, наприклад, сподвижника Петра I А. Меншикова, який проявив себе великим казнокрадом, що займається легалізацією (наданням законного вигляду) вкрадених ним коштів. З іншого боку, навіть у сучасному суспільстві під час державного регулювання економічних процесів поширення цього явища достатньо проблемне. Зокрема, не випадково в Китаї з розвитком приватного сектору в економіці разом з домінуючою роллю державного проблема легалізації

поширена лише у вільних економічних зонах, таких як Гонконг. Це зумовлено тим, що у вказаному районі ослаблений державний контроль і водночас достатньо розвинена інфраструктура приватного бізнесу, який традиційно розвивався як у легальній, так і нелегальній сферах (збут наркотиків, незаконна еміграція тощо), і, як наслідок, з'явилася потреба у легалізації тіньових доходів [84, с. 19–20].

Автори погоджуються з думкою В. А. Нікуліної, яка підкреслює, що для виникнення та розповсюдження такого явища, як легалізація (відмивання) брудних коштів, повинні мати місце сприятливі обставини, серед яких виділяє дві [119].

Перша полягає в тому, що під час інтенсивного розвитку приватного сектору економіки виникають приховані можливості для здійснення операцій з відмивання грошей, які проявляються тільки у разі відсутності ефективного контролю з боку держави. Невипадково спеціалісти ООН серед чинників, які сприяють поширенню легалізації незаконних доходів, виділяють такі обставини. Сутність їх полягає в тому, що соціально-економічні умови, які сформувалися у світі, дозволяють злочинній діяльності тісно переплітатися із законною і водночас практично розмиваються межі між правомірними та нелегальними діями. Можливість такого взаємозв'язку зумовлена насамперед відсутністю саме доцільного та законодавчо закріпленого контролю держави за розвитком приватної ініціативи в економічній сфері суспільства.

Друга обставина одночасно є і причиною, і наслідком: розвиток злочинного світу сприяє зростанню цього злочину, а легалізація зі свого боку створює фінансову базу для розвитку злочинності.

Варто особливо зазначити, що приватна форма власності на засоби виробництва, розвиток приватного підприємництва лише створюють передумови розвитку легалізації незаконно отриманих доходів, і водночас без виникнення таких економічних відносин взагалі не довелося б серйозно аналізувати це явище.

Відмивання злочинних доходів, як неодноразово підкреслювало, є фінансовим стимулом розвитку всієї злочинності. З появою організованих кримінальних структур у них виникла гостра потреба у кваліфікованій легалізації значного прибутку, отриманого від злочинної діяльності, оскільки прибуток таких розмірів неможливо легально використовувати без надання законності її отриманню.

Суспільна небезпека виникнення і функціонування стійких злочинних угруповань очевидна, причини їх зародження містяться у самому суспільстві. Для розуміння процесу їх розвитку необхідно виділити декілька моментів.

Так, наприклад, між ухваленням у США «сухого закону», швидким зростанням у країні «комерційних структур», що займалися ввезенням у країну забороненого для реалізації товару, і створенням найпоширенішої злочинної мережі, яка надалі отримала назву «мафія», існує безпосередній зв'язок. Тут необхідно підкреслити нерозуміння законодавцями, які ухвалили «сухий закон», особливостей і традицій країни, інтереси якої вони були покликані захищати: заповзятливість, можливість практично вільного отримання права на володіння вогнепальною зброєю, відкритість кордонів, значна законодавча незалежність окремих штатів від федерального законодавства тощо. У дещо іншому напрямі, який відрізняється від США, розвивалася ситуація в Італії. Найбільшу популярність у всьому світі набула так звана «сицилійська мафія», і це не випадково. Ще в XIX столітті острів Сицилія був економічно найвідсталішим районом країни, що не могло не відобразитися на правосвідомості його населення. Спочатку мафія створилась як організуючий початок у ситуації, коли низький рівень правосвідомості жителів острова сприймав лише місцеві традиції і звичаї, а решта правових норм – закони, королівські укази мали суто декларативний характер. Коли в Італії зміцнилася централізована влада, сицилійська мафія стала до неї в опозицію і поступово трансформувалася в злочинну організацію. Водночас вона зберегла свої традиції. Сувора ієрархія, певні правила поведінки її членів, особливий порядок ухвалення і просування усередині цієї структури – усе це сприяло зміцненню і розповсюдженню по всьому світу одного з найвідоміших злочинних кланів [136].

Приведений огляд факторів, що сприяють виникненню найстійкіших у світовому масштабі злочинних структур, таких як американська й італійська мафія, підкреслює взаємозв'язок усіх політичних, економічних і соціальних явищ [85, с. 20–23].

Деякими вченими під детермінантами легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, розуміються суспільні явища та процеси, які можна вважати факторами або причинами й умовами виникнення і розвитку проблеми.

Ці суспільні явища й процеси А. В. Головач [137] поділяє на дві групи:

1) детермінанти загального характеру, що опосередковано впливають на сферу легалізації незаконних доходів;

2) детермінанти спеціального характеру, що безпосередньо впливають на сферу легалізації незаконних доходів.

Серед причин і умов загального характеру А. В. Головач виділяє [137]:

– процеси руйнування систем соціальних орієнтирів, що визначали пріоритет етичних цінностей над матеріальними, що історично склалися;

– втрату єдиної правоохоронної системи, унаслідок чого особи, які вчинюють злочини, пов'язані з незаконним оборотом наркотиків і відмиванням доходів від цього, займаються своєю злочинною діяльністю в одних країнах, а потім ухиляються від покарання в інших державах;

– відсутність виробленої суспільством системи захисту гуманних соціальних пріоритетів і орієнтирів у повсякденній життєдіяльності;

– активне впровадження у свідомість людей уявлення про гроші як вищої соціальної цінності і ключів до досягнення успіху;

– інтенсивне скорочення сфери правової інформованості населення і поширення правового нігілізму. Ці процеси зачепили також працівників правоохоронних органів;

– ігнорування історичного досвіду зарубіжних країн та відмову від використовування розроблених й апробованих у практиці інших держав механізмів протидії злочинності в умовах розвитку ринку;

– інтенсивне розширення сектору тіньової економіки, яка є найбільшим джерелом доходів, отриманих незаконним шляхом;

– розростання організованої злочинності до стану, коли легалізація доходів перетворюється в буденний спосіб існування кримінальної індустрії;

– недоліки правового регулювання фінансової і господарської діяльності, які дозволяють використовувати прогалини у праві або недосконаліть закону для вилучення необґрунтованих доходів;

– активне лобіювання в державних структурах інтересів лідерів злочинних співтовариств і несумлінних підприємців.

До детермінантів спеціального характеру відносять [86, с. 32–39]:

– відсутність цільового законодавства, присвяченого комплексному вирішенню проблем запобігання легалізації майна, одержаного незаконним шляхом;

– відсутність спеціалізованих внутрішньодержавних і субрегіональних організаційних структур, покликаних здійснювати координацію діяльності щодо боротьби з легалізацією незаконних доходів;

– транснаціоналізацію процесу легалізації незаконних доходів, викликану інтеграцією ринків і об'єднанням зусиль одержувачів незаконних доходів на міжнародному рівні;

– високу корумпованість банківських урядовців і державних чиновників;

– слабий професійний потенціал співробітників правоохоронних органів, покликаних протистояти фінансовим злочинам;

– недостатню міжвідомчу взаємодію правоохоронних органів на внутрішньодержавному і міждержавному рівнях;

– нечіткість виконання правил регулювання порядку проведення операцій з грошовими коштами або іншим майном за кордоном.

З цього приводу варто погодитися з Ф. П. Шульженко, Є. В. Невмержицьким, які дійшли висновку, що «ослаблення потенціалу національної і міждержавної економіки в цілому (особливо помітне на первинному етапі реформ), правоохоронного контролю над законністю економічної діяльності призвели до виникнення чинників, що сприяють відмиванню грошей, одержаних злочинним шляхом» [138; 137].

По-своєму підходить до визначення детермінантів, які сприяють легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, В. А. Нікуліна, яка вказує, що найістотнішою умовою можна назвати відсутність чіткого законодавчого регулювання основних фінансових інститутів, а саме: банківської діяльності, ринку цінних паперів, ринку валютних цінностей [119]. Беручи до уваги, що у вказаних сферах економічного життя суспільства здійснюється значний оборот досить великих сум, а це природно не може не привертати уваги осіб, які прагнуть до швидкого збагачення, відсутність вказаного регулювання призводить до формування і закріплення стійких кримінальних груп, чиї доходи тільки умовно можна назвати «цілком законними» (враховуючи, що багато аспектів законодавства недостатньо конкретизовані) і які, звичайно, надалі легалізуються. Наступна умова, яка сприяє

розповсюдженню легалізації, на думку фахівців ООН, полягає у світовій економічній структурі. Тут можна виділити ряд обставин. Насамперед це процеси глобалізації економіки і створення загального світового ринку на фоні національного регулювання правових питань; розширення сфери використання різних форм безготівкових розрахунків; збільшення частки послуг у структурі ВВП (внутрішнього валового продукту) під час зменшення питомої ваги матеріального виробництва. Отже, легалізація незаконно отриманих грошових коштів або іншого майна стає серйозною проблемою, набуває стійкого суспільно небезпечного характеру тільки у разі появи в суспільстві великих кримінальних структур, а недостатній державний контроль за діяльністю різних господарюючих суб'єктів призводить до реальної можливості здійснення злочину [139].

Сукупність факторів, що сприяють зростанню проявів тіньової економіки та, як результат, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, А. В. Головач, посилаючись на О. М. Головченка [137], поділяє на три групи.

1. Фактори соціально-політичного характеру:

– непродумана державна політика переходу до нових економічних відносин («незавершена лібералізація»), непослідовність і гальмування процесів здійснення соціальних, економічних реформ;

– ослаблення соціальних і моральних інститутів, що пов'язане зі зміною поглядів на існуючі моральні цінності, які обумовлюють мотивацію негативних відхилень від установлених у суспільстві норм поведінки;

– наявність значного явного і прихованого безробіття. Загострення прихованого безробіття є особливістю сучасного етапу становлення українського ринку праці. Воно набуло масового характеру, охоплюючи від чверті до половини зайнятого населення країни. Показники, що характеризують стан безробіття в Україні, зростають, і вченими прогнозується їх зростання у найближчі роки до 4–5 мільйонів осіб;

– зубожіння значної частини населення, що є одним із наслідків попередньої причини. В умовах, коли мінімальна заробітна плата і реальна оплата більшості верств населення перебувають на рівні, нижчому прожиткового мінімуму, для багатьох людей нереєстровані угоди є способом одержання необхідного додаткового доходу;

– зниження авторитету державних структур влади й управління на тлі значної кількості необґрунтованих заборон адміністративного характеру є однією з причин нинішньої ситуації, як і серйозні недоліки в організації діяльності й функціонування виконавчої влади та її структур.

2. Факторами економічного характеру є:

– наявність протиріч у сфері розподільних відносин, що ґрунтуються на нераціональному використанні ресурсів. Економіка з перевагою елементів розподільного характеру за відсутності об'єктивних критеріїв розподільних відносин обов'язково викликає тіньові відносини;

– неузгодженість податкової, фінансової політики, інвестиційної, структурно-промислової, митно-тарифної і багатьох інших складових економічної політики держави;

– надмірно розвинена система пільг, що зміцнюється внаслідок збереження і розростання адміністративних обмежень, ліцензування і заборон;

– податковий тягар, що перевищує припустимі межі (як відомо, оптимальною часткою стягнень із прибутку вважається 33–35 %) [137; 142].

До причин існування тіньової економіки М. І. Данількевич відносить:

– надлишок природних ресурсів у країні;

– наявність олігархічної приватизації;

– відмову держави від регулювання бізнесу;

– відсутність економічної та політичної етики (моральний вакуум);

– слабкий розвиток суспільних організацій [88, с. 129].

Підтримуємо О. В. Сердюка, який вважає відмивання коштів наслідком корупційних зловживань і визначає детермінанти виникнення та існування цього негативного соціального явища в Україні як:

– відсутність концептуального визначення національної стратегії подолання корупції. Досвід показує, що ефективність стратегій визначається не кількістю запропонованих заходів, а їх якістю, тобто здатністю реально впливати на ситуацію;

– політична кон'юнктурність боротьби з корупцією;

– відсутність спеціалізованих органів, що були б реально визначені та наділені відповідними ресурсами для протидії корупції;

– розмитість і неузгодженість визначень корупційних правопорушень у різних галузях законодавства;

– обмеження проблеми лише публічною сферою;

– збереження соціально та юридично необґрунтованих імунітетів для значної кількості осіб (насамперед тих, які належать до політичних еліт);

– відсутність дієвих законодавчих та загальносоціальних механізмів запобігання корупції (наприклад, стандартних законодавчих конструкцій щодо регулювання конфлікту інтересів, гарантій прозорості адміністративних процедур тощо);

– відсутність інституційно визначених механізмів залучення громадянського суспільства до антикорупційної активності [89, с. 28–29].

Варто звернути увагу на дві основні обставини, за яких складаються сприятливі умови для появи та поширення в суспільстві легалізації добутих злочинним шляхом грошових коштів або іншого майна.

До детермінантів легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, треба віднести також різні підходи до визначення самого поняття злочинного доходу у різних країнах.

Наприклад, у США під незаконними доходами розуміють доходи, одержані від банківського шахрайства, шантажу, контрабанди, злочинів, пов’язаних з наркотиками, фальшуванням грошей, крадіжками.

У Франції та Великобританії незаконними доходами є тільки доходи, які отримані від злочинів, пов’язаних з наркотиками.

В Італії законодавство з цього питання аналогічне законодавству США.

Аналіз результатів запобігання легалізації (відмиванню) брудних коштів показує, що одним із факторів, який відіграє важливу роль в ефективності боротьби з цим видом злочинів, є професійне застосування сил, засобів, форм та методів оперативно-розшукової діяльності. На жаль, це сьогодні ще не відбувається та є однією з основних причин слабкої роботи із запобігання та розкриття цих злочинів.

Вважаємо, що умови, які сприяють легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, можуть створюватися й організованими злочинними формуваннями і в майбутньому, а також підтримуємо погляд О. Ф. Долженкова, який визначає такі напрями їх розвитку:

– встановлення корумпованих зв’язків на всіх рівня державної влади й управління, у правоохоронних, митних та податкових органах з метою здобування необхідної інформації, прикриття злочинної

діяльності, забезпечення консультативної допомоги фахівцями в галузях економіки, права тощо;

– проведення своїх кандидатів у депутати всіх рівнів, а також в органи виконавчої влади;

– встановлення прямих або опосередкованих контактів з політичними партіями, формування політичних партій, які будуть перебувати під таємним для громадськості контролем організованої злочинності, для захисту їх економічних інтересів на всіх рівнях влади;

– залякування та дискредитація політиків, які займають тверду позицію щодо економічних інтересів організованої злочинності або виступають за активну боротьбу з нею;

– дестабілізація соціально-політичної ситуації в окремих регіонах, де може складатися загрозлива для інтересів організованої злочинності ситуація [91, с. 20].

Раніше в цій роботі автором певною мірою порушувалися фактори, які зумовлюють явище легалізації (відмивання) злочинних доходів.

Варто зробити висновок про те, що одним з основних чинників, що сприяють негативним проявам у суспільному житті й економіці України, включаючи явище легалізації (відмивання) майна, є відсутність зв'язку (діалогу) влади з населенням і будь-якої довіри населення до влади. А без цього ті, що проводяться в Україні реформи, без їх розуміння людьми і підтримки їх населенням приречені на повну невдачу. Більш того, способи досягнення цілей реформ набувають форми спроб у черговий раз зробити насильство над людьми, що не може не викликати різнобічний їх протест, зокрема у формах цілком усвідомлених правопорушень, включаючи і легалізацію злочинно отриманого. Це об'єктивна реальність, підтверджена історією і практикою сьогодення.

Усю систему чинників, що впливають на процес легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, за рівнем впливу поділено на дві групи: 1) фактори, що впливають на сферу легалізації грошових коштів або іншого майна, придбаного злочинним шляхом, опосередковано (загальні); 2) фактори, які безпосередньо впливають на вчинення легалізації (відмивання) грошових коштів або іншого майна, придбаних злочинним шляхом (спеціальні).

Особливу увагу варто звернути на економічні причини та умови легалізації злочинних доходів, адже економічні відносини є основою переважної частини кримінальних правопорушень.

До них відносимо:

1) економічну кризу, що є однією з основних передумов поширення тінізації економічних відносин в Україні;

2) діяльність професійних кримінальних структур у фінансовому секторі з акцентуванням останніми роками на легалізації злочинних доходів;

3) високий рівень корупції;

4) перенаправлення фінансових потоків і приділення більшої уваги боротьбі з пандемією COVID-19 та проведенні Операції об'єднаних сил на Сході України;

5) законодавча неврегульованість нових видів безготівкових активів (криптовалюти) тощо.

Отже, детермінанти легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, можна поділити на такі групи:

1) економічні: економічні реформи і «доларизація» економіки, пандемія COVID-19 позбавили підприємства оборотних коштів і зупинили переважну кількість підприємств, породивши масове безробіття; високий рівень корупції; тиск на суб'єктів підприємницької діяльності;

2) політичні: політична влада не має виразної форми не тільки через відсутність діалогу з населенням. Вона не приймає ніяких конструктивних доводів вітчизняних фахівців (науковців, експертів тощо); відсутність послідовної кримінально-правової політики; поширеність організованої злочинності тощо;

3) соціальні: одномоментне розшарування суспільства на абсолютну більшість бідних і невелику частину багатих; проведені в державі інституційні й економічні перетворення зробили непотрібними мільйони професійно підготовлених людей, включаючи фахівців з вищою освітою, знання і досвід яких виявилися незатребуваними;

4) організаційно-правові: тривалі процеси формування повноцінної законодавчої бази тощо.

Економічні детермінанти зумовили поведінку осіб, схильних до злочинної діяльності в економічних умовах. Коли отримання прибутку будь-якою ціною стало нормою економічної діяльності, а багатство, отримане неправедним шляхом, стало еталоном благополуччя, буденна трудова діяльність за заробітну плату для багатьох не обтяжених родинами енергійних і підприємливих громадян втратила будь-який сенс.

Нам доводиться зачіпати не властиві нашому дослідженню політичні проблеми, оскільки вони багато в чому впливають на економічні процеси, психологію і поведінку більшості населення. Політична влада не є виразна не тільки через відсутність діалогу з населенням. Досвід останніх років свідчить про відсутність не тільки спадкоємності влади, а й відсутність послідовної політики влади. У таких умовах ніхто і ніяк не може спрогнозувати свою поведінку або вибудувати будь-які плани на найближчу перспективу. Це просто припинили робити і почали жити одним днем, що неповноцінне для всіх: і для громадян, і для держави. Особливо це помітно в демографічній сфері, коли смертність постійно і повсюдно перевищує народжуваність.

Організована злочинність, легалізувавшись у тіньовій економіці, цим не обмежилася. Вона стала претендувати на участь у владі і реалізує свої цілі за допомогою просування у владні органи своїх представників серед жадібних і корумпованих осіб через отримання потрібних посад за матеріальні блага і через фінансування «брудними» грошима виборчих кампаній потрібних їм кандидатів у федеральні, регіональні органи влади, представницькі органи місцевого самоврядування. По-перше, для того, щоб брати участь у процесах витрачання бюджетних коштів; по-друге, для того, щоб по можливості захищати інтереси груп, які їх висунули; по-третє, щоб контролювати процеси підготовки і прийняття нормативно-правових актів для мінімізації збитку від їх введення.

Серед соціальних причин досліджуваного нами явища найосновнішою варто вважати практично одномоментне розшарування суспільства на абсолютну більшість бідних, якими вони і були більшу частину свого життя, і досить малу частину безмірно багатих, якими вони стали не через їх обдарованості або виняткового таланту, а здебільшого з волі випадку. Це не може не викликати виникнення почуття соціальної несправедливості, а часом і гніву. Соціальне напруження зростає у разі реалізації законів, які, очевидно, погіршують достаток громадян або у сфері пільг або у сфері ЖКП. Особливо негативний вплив цього почуття на молодь, яка на сумному життєвому досвіді своїх батьків бачить і відчуває на собі безпосередньо ціну державної «пенсійної відплати» за їхнє багаторічне служіння. А оскільки рекламованих спокус істотно більше, ніж можливості, то і відбувається постійний пошук їх поповнення.

Не менш важливою, на нашу думку, причиною, що породжує досліджуване нами явище, стала відсутність конституційних гарантій права громадян на працю. Проведені у країні інституційні та економічні перетворення зробили непотрібними мільйони професійно підготовлених людей, включаючи фахівців з вищою освітою, знання і досвід яких виявилися незатребуваними. Ринку праці за час реформування економіки не виникло, як не виникла схожість будь-якої системи соціальної адаптації людей до нових умов. Проблема працевлаштування стоїть не тільки перед працездатними чоловіками і тим більше жінками у віці понад сорока п'яти років, але і перед здебільшого молоді, яка отримала освіту. Останнє стає все менш доступним для широких верств через поширення платності навчання. Відсутність у молодих почуття перспективи і впевненості в можливості професійного або кар'єрного зростання перешкоджає будь-якому плануванню сім'ї та ін. Це досить серйозно ускладнює не тільки демографічну ситуацію в країні, але і проблему соціального забезпечення непрацездатних громадян та громадян пенсійного віку.

Окремою і раніше нерозв'язною залишається житлова проблема підростаючих дітей у сім'ї. Перспектива для переважної більшості, повернена із зростаючими масштабами комунальних квартир, не може не відбитися на посиленні негативних проявів у суспільстві.

Організаційно-правові детермінанти раніше в роботі нами зазначалися, що багато з розпочатих політичних та економічних перетвореннях не були забезпечені ні організаційно, ні законодавчо. Це стосується питань розмежування повноважень між органами влади різних рівнів, забезпечення захисту прав власності, митного, податкового, фінансового та адміністративного регулювань і контролю тощо.

Тривалі процеси формування повноцінної законодавчої бази, зокрема в розглянутій у цій роботі сфері, безумовно, стали причиною, яка сприяє створенню умов для здійснення легалізації злочинно отриманих доходів з різноманітних джерел, включаючи, наприклад, бюджети різних рівнів.

Кожному етапу еволюції кримінальної економіки відповідає і своя особлива кримінологічна характеристика як економічної злочинності, так і злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом. У міру еволюції економіки виникають специфічні економічні, соціальні, правові, моральні та інші

умови, що детермінують існування і поширення певних суспільно небезпечних явищ. Збільшення фактів легалізації (відмивання) кримінальних і тіньових капіталів неминуче призводить до якісних змін криміногенної обстановки як у ринковій системі, так і в суспільстві в цілому. Вивчення факторів, що детермінують вчинення легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, дозволить забезпечити своєчасне коректування законодавчої бази, внести зміни у стратегію і тактику діяльності правоохоронних органів, у програми боротьби зі злочинністю з метою найбільш ефективної протидії з цим видом злочинної діяльності.

Ефективне запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, неможливо без докладного аналізу тієї сукупності факторів, які зумовлюють це суспільно небезпечне явище.

Виникнення і розвиток нового для суспільства кримінального феномена – легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, вимагають виявлення чинників, причин і умов цього негативного соціального явища. У кримінології усі явища і процеси, що зумовлюють як злочинність у цілому, так і її окремі види, прийнято поділяти на причини й умови. Однак у реальному житті визначити, яке негативне явище стало причиною, а яке – умовою, є досить складно, оскільки нерідко одне й те саме соціально негативне явище може виступати як причиною, так і умовою здійснення певного суспільно небезпечного діяння. Саме тому в цьому дослідженні причинний комплекс, що обумовлює вчинення легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, будемо розглядати як систему чинників.

Усю систему чинників, що впливають на процес легалізації (відмивання) грошових коштів або іншого майна, придбаних злочинним шляхом, за рівнем впливу можна поділити на дві групи:

1) фактори, що впливають на сферу легалізації грошових коштів або іншого майна, придбаних злочинним шляхом, опосередковано (загальні);

2) фактори, які впливають безпосередньо на здійснення легалізації (відмивання) грошових коштів або іншого майна, придбаних злочинним шляхом (спеціальні).

У кримінологічні аспекти традиційно виділяються такі основні сфери життєдіяльності, як духовно-моральна, економічна, політична та соціальна. Водночас враховується, що кожна з цих сфер діалектично пов’язана з іншими. Виділення зазначених сфер важливо в такому відношенні.

По-перше, злочинність тісно вплетена в тканину суспільних відносин, тому необхідно знати їх особливості, закономірності, притаманні різним сферам діяльності суспільства.

По-друге, вивчення розглянутих сфер життєдіяльності показує, яку інформацію потрібно використовувати для аналізу об'єкта дослідження.

Під факторами загального характеру необхідно розуміти всю сукупність причин і умов, що впливають на злочинність у цілому, а також на вчинення економічних злочинів, оскільки легалізація (відмивання) грошових коштів або іншого майна, придбаних злочинним шляхом, належить до економічних злочинів. До них варто відносити економічні, політичні, організаційні, правові, моральні й інші фактори.

Найважливішою умовою національної безпеки України є економічна стабільність суспільства, щодо якої забезпечуються належний рівень обороноздатності країни, територіальна цілісність, дотримання інтересів на міжнародній арені.

Всупереч конституційному принципу побудови правової держави економічна модель розвитку України в період перебудови заохочувала накопичення первинного капіталу, нерідко ігноруючи затверджене суспільством національне право. Отже, принцип законності стосовно діяльності у сфері економіки підмінявся принципом доцільності. Відомі аналітики публічно доводили «правомірність» накопичення первинного капіталу в обхід чинного законодавства.

Під час інтенсивного розвитку приватного сектору економіки виникають «приховані можливості» для здійснення операцій з відмивання грошей, які проявляються лише за відсутності ефективного контролю з боку держави. З моменту початку перебудови в Україні була відсутня дієва система фінансового контролю за переміщенням грошових коштів, що неминуче призвело до зростання як економічних злочинів, так і злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом. Сформовані соціально-економічні умови призвели до тісного переплетіння злочинної діяльності із законною, стирання кордонів між легальним і нелегальним бізнесом.

Найважливішим фактором економічного характеру є значне поширення тіньової економіки. Держава, здійснюючи економічну політику, не надає належного значення факту догляду підприємницької діяльності в тіньову сферу, а також розростання економічної злочинності до критичних розмірів, а часом створює умови, що сприяють

існуванню цього процесу. Економіка країни перебуває в такому стані, коли зупинити тіньові процеси сучасними методами практично неможливо, оскільки тіньові економічні відносини є живильним середовищем для великої кількості корумпованих чиновників, політичних діячів нашої держави.

Тіньова економіка є, з одного боку, найбільшим виробником, а з іншого – і споживачем «брудних» грошей. Упродовж останніх десяти років певними дослідниками по-різному визначалася питома вага тіньової економіки щодо валового внутрішнього продукту.

Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є фінансовим стимулом розвитку всієї злочинності і насамперед організованою. Обидва явища тісно взаємопов'язані і не можуть існувати окремо.

Організована злочинність щороку укріплює свої позиції у всіх сферах кримінального бізнесу: торгівлі наркотиками, проституції, незаконної торгівлі робочою силою, фінансових злочинах, розкраданні коштів, продажу викрадених автомашин тощо. Усе більш активно вона проявляє себе в податкових злочинах і розкраданні коштів державних підприємств і компаній. Організована злочинність характеризується такими якостями, як виключно високий ступінь організованості злочинних угруповань, наявність у них стійких зв'язків з міжнародними злочинними організаціями та емігрантськими колами [77].

Сучасна організована злочинність становить небезпеку не лише національним інтересам окремих держав, а й пряму загрозу міжнародній безпеці, набуваючи транснаціонального характеру. Особливу небезпеку організована злочинність утворює для країн із нестабільною соціально-політичною та економічною обстановкою, що перебувають у стані економічної і політичної трансформації, до яких належить й Україна.

Організована економічна злочинність інтегрована у високоприбуткові галузі економіки та є одним із чинників, що становить реальну загрозу національній безпеці України. Проте офіційна статистика не дає об'єктивного уявлення про масштаби організованої економічної злочинності та загальний рівень корумпованості сфери господарських відносин.

Вразливою перед наслідками організованої злочинності є сфера економіки України. Економічна злочинність, маючи корупційне підживлення, реально загрожує національній безпеці України, впливає практично на всі сфери суспільного життя: соціальну, правову, політичну тощо.

Сучасна організована злочинність в економічній сфері має транснаціональний характер. Організовані групи та злочинні організації створюють транснаціональні компанії, які зайняті злочинним бізнесом у різних галузях економіки. Будучи пов'язаними з незаконними операціями з переміщення через державні кордони матеріальних і нематеріальних засобів, які приносять істотну економічну вигоду, злочинні угрупування, використовуючи сприятливу ринкову кон'юнктуру інших держав, значні розходження в системах кримінального правосуддя різних країн, сучасні комунікаційні технології, банківські системи електронних розрахунків, проникають у легальну економіку інших країн за допомогою корупції й насильства.

Останнім часом спостерігається тенденція до вкладу нелегально отриманих грошей у легальні підприємства, в результаті чого деякими економістами висловлюється думка, що для ринкової економіки немає значення легальний чи нелегальний капітал надходить в економічний оборот, важливо, щоб він надходив на розвиток ринкової економіки. Однак така думка є глибоко помилковою. Не варто забувати, що, незважаючи на деякі позитивні моменти, «брудні» гроші приносять у підприємницьке середовище звичаї і звичаї злочинного світу. Тим самим полегшується доступ організованим злочинним угрупованням не тільки у сферу економіки, але в політичну сферу. Спостерігається зрощування організованої злочинності з державною владою, що є неприпустимим в умовах демократичної правової держави.

Створення для організованих груп фінансової бази нібито законного походження було б просто неможливо без легалізації (відмивання) їх кримінальних доходів. За допомогою квазілегальних капіталів кримінальні елементи постають у суспільстві в ролі досить успішних бізнесменів, банкірів, директорів, великих акціонерів тощо.

З цього «плацдарму» набагато простіше налагоджувати корупційні зв'язки, а керівникам злочинних організацій приховувати взаємини з нижніми ланками злочинного співтовариства. Крім того, далеко не завжди злочинні угруповання обмежуються підкупом чиновників: набагато вигідніше, щоб цю посаду займала своя людина, а значні «відмиті» кошти дозволяють проводити масштабні передвиборні кампанії, надаючи шанс злочинцю отримати таку бажану владу.

Серед економічних факторів, що впливають на злочинність у цілому, зокрема економічну, і на вчинення досліджуваних злочинів, необхідно виділити також і такі, як значне розшарування населення за

рівнем доходів на багатих і бідних, коли значна частина населення може бути віднесена до розряду малозабезпечених, щорічне збільшення кількості безробітних тощо.

Поряд з факторами економічного характеру вплив на вчинення злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, становлять фактори соціально-морального і психологічного характеру. Це обумовлено тим, що людині властиво спочатку формувати свою позицію як ідеологію можливих дій, а лише потім він робить певні кроки, створюючи економіку, політику та інші результати цих дій. Моральне і соціально-психологічний стан багато в чому визначає економіку, політику та інші сфери життєдіяльності людини.

Процеси соціально-економічного характеру мають певний вплив на соціально-психологічний стан населення. Зокрема, останнім часом спостерігається тотальне зниження інтересу з боку населення до культурних цінностей, духовних, моральних сторін життя суспільства; невпевненість у завтрашньому дні породжує відчуття незахищеності, невіра в можливість отримання допомоги від влади і закону, відчуття безвиході; все більшого поширення набуває комплекс заздрості, нетерпимості, ненависті до багатих, що штовхає на вчинення актів вандалізму тощо.

Дедалі більшого поширення набуває правовий нігілізм. Окремі форми протиправної поведінки нерідко розглядаються населенням як соціально-доступні і навіть звичайні. Пропаганда культу збагачення будь-якими засобами призвела до того, що значна частина населення все більше віддає перевагу доступним і найбільш вигідним видам діяльності, навіть у тому випадку, якщо ця діяльність пов'язана з аморальною або протиправною поведінкою.

Недовіра до державних інститутів, невіра в ефективність проведених соціальних, економічних і політичних реформ, презирство до державної влади – все це тільки посилює байдуже ставлення людей до норм права та моралі, призводить до того, що власні інтереси, досягнення матеріальних благ висуваються на перший план.

До факторів, які безпосередньо впливають на легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, необхідно віднести, по-перше, транснаціоналізацію процесу легалізації, яка обумовлена інтеграцією ринків і об'єднанням зусиль одержувачів незаконних доходів на міжнародному рівні. По-друге, зростаюча професіоналізація

легалізації незаконних доходів. Нині створена гільдія «фахівців» у сфері легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, в яку входять банкіри, юристи, бухгалтери. Вони ніяк не пов'язані з кримінальним світом, за винятком виконання функцій з приховування джерел незаконно отриманих доходів та інших операцій, спрямованих на надання цим доходам правомірного вигляду і подальшого вкладення їх у легальний бізнес. Водночас за маніпуляції з незаконними доходами, надання їм правомірного вигляду і введення в легальний економічний обіг вони беруть певний відсоток, розмір якого становить до 20 % від легалізованої суми. По-третє, висока поширеність корупції в органах державної влади, а також корумпованість банківських службовців. За результатами проведеного автором опитування, більше третини респондентів вважають, що в основних причинах високої поширеності цього явища виступає можливість «покупки» банківських службовців шляхом пропозиції відсотка від легалізованих коштів, а також посадових осіб контролюючих органів, які «закривають очі» на незаконну діяльність, закривають кримінальні провадження тощо. По-четверте, безперешкодна можливість для установи банку (підприємства) з незначним початковим капіталом або без декларування наявного великого капіталу. По-п'яте, недостатня професійна підготовка, низький рівень кваліфікації співробітників правоохоронних органів, діяльність яких безпосередньо спрямована на виявлення, припинення і розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом. Це призводить до низького рівня розкриття цих злочинів, що зі свого боку зумовлює подальше поширення фактів легалізації. По-шосте, недостатньо ефективна міжвідомча взаємодія правоохоронних органів як на внутрішньодержавному, так і на міждержавному рівнях, взаємодія правоохоронних органів і кредитних (і некредитних) організацій, які володіють інформацією про здійснювані фінансові операції, зокрема викликають сумніви в їх правомірності.

Легалізація (відмивання) грошових коштів сьогодні стає серйозною проблемою, оскільки злочинна поведінка все більше набуває стійкого характеру, зазначається тенденція зростання кількості фактів легалізації.

З огляду на суспільну небезпечність легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, цілком закономірний висновок про те, що протидія зазначеного явища має здійснюватися за допомогою сукупності соціальних, економічних, правових та інших

заходів. У результаті аналізу факторів, що обумовлюють вчинення легалізації, виявляється, що легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є явищем соціальним, і його поява та розвиток викликані не тільки факторами, що безпосередньо впливають на нього, а й факторами, що діють опосередковано, зокрема економічного, політичного, соціального характеру.

Система як загальних, так і спеціальних факторів, що впливають на вчинення певного злочину, потребує постійного вивчення, оскільки швидкий розвиток економічних відносин вимагає адекватної реакції з боку держави на ті процеси, які відбуваються в суспільстві, зокрема й у сфері легалізації (відмивання) грошових коштів або іншого майна, прийняття нових законів і вдосконалення системи заходів, спрямованих на попередження злочинності в цілому, і легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом зокрема.

Висновки до глави 2

1. Вивчення сучасного стану легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, дозволяє сформувати уявлення про причини й умови виникнення цього явища, його форми і межі, проблеми правоохоронних органів, діяльність яких спрямована на попередження, розкриття та розслідування цих злочинів. Усе це забезпечує можливість вироблення конкретних заходів щодо запобігання досліджуваних злочинних діянь і нейтралізації їх наслідків.

2. Особистість злочинця, виступаючи основним рушійним початком реалізації злочинних дій, є центральною проблемою кримінології. Кримінологічне вивчення особистості тих, хто скоїв злочин, «здійснюється в основному для виявлення й оцінки тих її властивостей і рис, які породжують злочинну поведінку, з метою його профілактики». Суб’єктом злочину, передбаченого ст. 209 КК України, визнається фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку до моменту вчинення цього злочину. Ним може бути: а) особа, яка легалізує майно, одержане злочинним шляхом, іншою особою; б) особа, яка спочатку вчинила предикатний злочин і здобула майно, а потім його легалізувала. В останньому випадку йдеться про множинність (як правило, сукупність) злочинів.

3. Одним з основних чинників, що сприяють негативним проявам у суспільному житті й економіці України, включаючи явище легалізації (відмивання) майна, є відсутність зв'язку (діалогу) влади з населенням і будь-якої довіри населення до влади. А без цього будь-які реформи, що проводяться в Україні, без їх розуміння людьми і підтримки населенням приречені на повну невдачу. Більш того, способи досягнення цілей реформ набувають форми спроб у черговий раз зробити насильство над людьми, що не може не викликати різнобічний їх протест, зокрема у формах цілком усвідомлених правопорушень, включаючи і легалізацію злочинно отриманого. Це об'єктивна реальність, підтверджена історією і практикою сьогодення.

ГЛАВА 3
ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

3.1. Загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом

Злочинність у сфері легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, як і злочинність у цілому, – це соціально-негативне явище, що припускає певну стратегію її запобігання, основним напрямом якої є вплив на причини, що її породжують.

Ще в давні часи (IV ст. до н. е., Платон) почала розвиватися ідея про те, що попередження злочинності повинно мати пріоритет перед каральною політикою держави, але її практичне втілення відбулося порівняно недавно. Ця ідея отримала правову аргументацію в роботах юристів класичної школи кримінального права (XVIII ст.), які заклали основу нової політики в боротьбі зі злочинністю. Її сутність закріпилася в короткій формулі: «Мудрий законодавець попередить злочин, щоб не бути вимушеним карати за нього» [94].

Надалі теоретичне обґрунтування запобігання злочинності стало освітлюватися в рамках науки кримінології, яка сформулювала основні цілі, завдання та заходи боротьби зі злочинністю в сучасних умовах. Сьогодні попередження злочинності – один з основних напрямів діяльності держави і суспільства в боротьбі з цим соціально-негативним явищем.

Покарання є мірою державного примусу, яка впливає на злочинність через дію, в основному на особистість злочинця.

На відміну від покарання, заходи запобігання спрямовані на усунення або нейтралізацію чинників, що детермінують її. Попереджувальна діяльність (запобігання) за своїм змістом, масштабами заходів і кількістю суб’єктів, що беруть участь у ній, набагато ширша, ніж практика застосування кримінального покарання.

Варто звернути увагу на різні підходи до ряду термінів, які у кримінології, наприклад, такі, як «боротьба зі злочинністю», «попередження», «профілактика», «протидія», «запобігання» тощо. У кримінологічній літературі ці терміни іноді розглядають як самостійні, що не збігаються за змістом. Нерідко їх значення пов'язується з різними рівнями і видами діяльності, спрямованої на вплив на причини та умови, які породжують злочини і злочинність; саму злочинність з метою попередження і припинення її самодетермінації. Однак, як видається, подібне розмежування носить умовний характер, що підтверджується етимологічною схожістю перерахованих термінів. Тому їх можна використовувати як взаємозамінні поняття.

У літературі визначення «попередження злочинності» дається по-різному. Зокрема, автори підручника «Кримінологія» [131] визначають попередження злочинності як багаторівневу систему заходів, які здійснюють суб'єкти та яка спрямована:

а) на виявлення та усунення або послаблення і нейтралізацію причин злочинності, окремих її видів, а також умов;

б) виявлення та усунення ситуацій на певних територіях або в певному середовищі, безпосередньо мотивуючих або провокуючих вчинення злочинів;

в) виявлення у структурі населення груп підвищеного кримінального ризику і зниження цього ризику;

г) виявлення осіб, поведінка яких вказує на реальну можливість вчинення злочинів, і надання на них стримуючого і коригуючого впливу, а в разі необхідності і на їх найближче оточення.

Попередження злочинності – це діяльність державних і громадських органів та організацій, спрямована проти злочинності з метою утримання її на соціально толерантному рівні за допомогою усунення або нейтралізації породжуючих її причин. Отже, попередженням злочинності можна вважати цілеспрямований вплив держави, суспільства, фізичних і юридичних осіб на процеси детермінації і причинності злочинності в цілях недопущення залучення у злочинність нових осіб, вчинення нових кримінальних діянь, розширення криміналізації громадських відносин.

Попередження злочинності – це багаторівнева система державних і громадських заходів, спрямованих на виявлення, усунення, ослаблення або нейтралізацію причин і умов злочинності, злочинів окремих видів і конкретних діянь, а також на утримання від переходу

або повернення на злочинний шлях людей, умови життя і/або поведінка яких вказують на таку можливість.

Однак, незважаючи на все різноманіття визначень поняття «попередження злочинності», всі вони в основному зводяться до того, що це цілеспрямована діяльність держави і суспільства, метою якої є усунення, ослаблення, нейтралізація факторів, що детермінують злочинність у цілому, її окремих видів, вчинення конкретних злочинів.

Запобігання злочинності традиційно в науці кримінології поділяється на загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне. Загальносоціальне здійснюється за допомогою всієї сукупності великомасштабних заходів, що забезпечують прогресивний розвиток суспільства, економічної, політичної, духовної, сімейно-побутової та інших сфер.

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності включає в себе заходи, які спрямовані саме на виділення, усунення, ослаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, на виправлення осіб, здатних вчинити злочин або повторно вчиняють злочин.

Отже, запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, являє собою сукупність заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного характеру.

Основним завданням запобігання вчиненню злочинів, пов’язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, є вибір такої стратегії, яка у разі збереження громадянського суспільства і демократичних інститутів була б здатна забезпечити її сталість. Під час розробки основних заходів попередження злочинності у сфері легалізації (відмивання) грошових коштів або іншого майна, придбаних злочинним шляхом, необхідно визначення пріоритетних напрямів попередження з огляду на тенденції досліджуваних злочинів, причинного комплексу та небезпеки наслідків. Саме розробка попереджувальних заходів є однією з основних завдань цього кримінологічного дослідження, а ефективність цих заходів залежить від застосування їх у практичній діяльності суб’єктів профілактики.

Розробка заходів запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, побудована на декількох аспектах. Наявність зростання економіки з організованою злочинністю і корупційною діяльністю представників влади потребує законодавчого врегулювання, криміналізації окремих діянь і відповідного їх кримінального

переслідування. Основний акцент на вирішенні насамперед питань, пов'язаних з «корінною» ліквідацією легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, зроблено саме на мінімізації організованої, корупційної злочинності та протидії тероризму в сучасних умовах розвитку України. Не менш важливим є запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, через використання інформаційних технологій, нових видів безготівкових активів (криптовалюти).

Об'єктом запобіжного впливу виступає система факторів, які, взаємодіючи, ведуть до скоєння злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом.

Заходи загальносоціального запобігання злочинів у сфері легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, включають:

1) заходи, спрямовані на стабілізацію політичної ситуації, зміцнення авторитету державної влади;

2) заходи, спрямовані на врегулювання економічної ситуації, забезпечення ефективного контролю у сфері економічної діяльності з боку держави;

3) заходи, пов'язані зі створенням законодавчої бази, яка б відповідала вимогам сучасних реалій, політичної та економічної ситуації в країні;

4) заходи організаційно-управлінського характеру.

Усі ці заходи носять довгостроковий характер і визначають основні напрямки запобігання злочинності в цілому (злочинів у сфері легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, зокрема).

До таких заходів необхідно відносити:

1) зміцнення вертикалі влади; усунення деформацій у структурі економіки;

2) підтримку галузей економіки, що є основою розширеного виробництва і забезпеченості зайнятості населення; стимулювання вкладень тощо;

3) розробку та впровадження у сферу економіки новітніх технологій і досягнень; збереження і створення робочих місць;

4) скорочення безробіття; розширення можливості працевлаштування; наведення порядку у використанні державної і муніципальної власності;

5) удосконалення законодавства, насамперед норм кримінального права;

6) реформування системи виконання покарань;

7) активізацію державного контролю;

8) забезпечення узгодженості та скоординованості дій щодо посилення запобігання злочинності;

9) збільшення прожиткового мінімуму;

10) розвиток освіти і культури;

11) підвищення рівня освіти співробітників правоохоронних органів; збереження і розвиток духовно-моральної спадщини; впорядкування міжнаціональних відносин;

12) підвищення фінансування правоохоронних органів тощо.

Спеціально-кримінологічне запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, включає в себе комплекс політичних, економічних, соціальних, правових, організаційних, виховних та інших заходів, безпосередньо спрямованих на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, що обумовлюють вчинення досліджуваних злочинів, а також на виправлення осіб, які їх вчинили, питома вага жінок, які вчиняють злочини, передбачені статтею 209 КК України.

Спеціально-кримінологічне запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, повинно включати: 1) заходи щодо нейтралізації лобіювання політичних інтересів і зростання рівня тіньової економіки; 2) заходи, спрямовані на запобігання організованої злочинності та її зв'язків із представниками влади; 3) зниження податкового тиску на підприємства, установи, організації; 4) встановлення більш суворої відповідальності за порушення податкових приписів; 5) посилення контролю за проведення банківськими операціями, зокрема з використанням інформаційних технологій; 6) законодавчого врегулювання нових видів безготівкових активів; розроблення методики їх виявлення і відслідкування тощо.

Як справедливо зазначено Ю. В. Коротковим, заходи політичного характеру повинні насамперед бути спрямовані на нейтралізацію політичного лобіювання інтересів тіньової економіки й організованої злочинності щодо прийняття законодавства та інших актів щодо попередження, виявлення, розкриття і розслідування діяльності з легалізації незаконних доходів. У зв'язку з цим політичному лобіюванню повинна бути протиставлена активна позиція правоохоронних та інших державних органів щодо прийняття необхідних управлінських рішень з освітленням державної позиції у засобах масової інформації, проявом державної волі та наполегливості [143, с. 79–80].

Крім того, необхідна розробка комплексної програми, спрямованої на запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, як основи довгострокової та ефективної політики держави у цій сфері. Програма повинна передбачати консолідацію політичних сил у цьому питанні, формування необхідної правової бази, всебічне ресурсне забезпечення.

Сьогодні комплекс економічних та організаційних заходів із запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, закріплений у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [57].

Згідно із ст. 3 цього Закону основними принципами запобігання та протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, є:

– пріоритетність захисту законних інтересів громадян, суспільства і держави від шкоди, заподіяної внаслідок легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

– надання пріоритету заходам із запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, над заходами з протидії їм;

– застосування ризик-орієнтованого підходу під час проведення фінансового моніторингу;

– координованість взаємодії учасників системи запобігання та протидії;

– невідворотність застосування заходів щодо замороження пов’язаних активів;

– невідворотність покарання і переконливості та пропорційності заходів впливу за порушення законодавства у сфері запобігання та протидії;

– захист суб’єктів фінансового моніторингу та їх працівників від погроз та інших негативних чи дискримінаційних дій, пов’язаних з виконанням вимог цього Закону;

– звільнення від відповідальності за шкоду, заподіяну у зв’язку з виконанням обов’язків щодо проведення фінансового моніторингу у межах та у спосіб, що передбачені цим Законом;

– збереження, захист інформації та повноти актуальності і своєчасності інформаційного обміну;

– доступність суб'єктам фінансового моніторингу інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу;

– звільнення від відповідальності за надання інформації з обмеженим доступом відповідно до вимог цього Закону;

– співробітництво та взаємодія у сфері запобігання та протидії з іноземними державами, їх компетентними органами, міжнародними, міжурядовими організаціями, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у зазначеній сфері [96].

Отже, у законі міститься відкритий перелік і порядок вжиття заходів, спрямованих на запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом. Водночас на першому місці стоять суб'єкти первинного фінансового рівня, в яких, відповідно до ст. 6 зазначеного Закону, входять: 1) банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи; 2) платіжні організації, учасники чи члени платіжних систем; 3) товарні та інші біржі, що проводять фінансові операції з товарами; 4) професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів), крім осіб, які провадять діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку; 5) оператори поштового зв'язку, інші установи, які надають послуги з переказу коштів (поштового переказу) та здійснення валютних операцій; 6) філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, що надають фінансові послуги на території України; 7) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу (крім осіб, які надають послуги в рамках трудових правовідносин): а) суб'єкти аудиторської діяльності; б) бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку; в) суб'єкти господарювання, що здійснюють консультування з питань оподаткування; г) адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально; д) нотаріуси; е) суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги; ж) особи, які надають послуги щодо створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами; и) суб'єкти господарювання, що надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, а також суб'єкти господарювання, що надають за винагороду консультаційні послуги, що пов'язані з купівлею-продажем нерухомого майна; к) суб'єкти господарювання, що здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними

металами і дорогоцінним камінням та виробами з них; л) суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри; 8) постачальник послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів; 9) інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги [57].

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний у своїй діяльності застосовувати ризик-орієнтований підхід, враховуючи відповідні критерії ризику, зокрема пов'язані з його клієнтами, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, видом товарів та послуг, що клієнт отримує від суб'єкта первинного фінансового моніторингу, способом надання (отримання) послуг. Ризик-орієнтований підхід має бути пропорційний характеру та масштабу діяльності суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Застосування ризик-орієнтованого підходу здійснюється в порядку, визначеному внутрішніми документами з питань фінансового моніторингу суб'єкта первинного фінансового моніторингу, з урахуванням рекомендацій відповідних суб'єктів державного фінансового моніторингу, які, згідно із цим Законом, виконують функції державного регулювання і нагляду за такими суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний здійснювати оцінку / переоцінку ризиків, зокрема притаманних його діяльності, документувати їх результати, а також підтримувати в актуальному стані інформацію щодо оцінки ризиків, притаманних його діяльності (ризик-профіль суб'єкта первинного фінансового моніторингу), та ризику своїх клієнтів так, щоб бути здатним продемонструвати своє розуміння ризиків, що становлять для нього такі клієнти (ризик-профіль клієнтів) [57].

Отже, ефективне попередження легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, можливо тільки за умови законослухняності суб'єктів первинного моніторингу, що здійснюють операції з грошовими коштами або іншим майном, які повинні чітко і неухильно дотримуватися правил контролю за вступниками до них грошовими коштами або іншим майном, оскільки, здійснюючи операції з грошовими коштами або іншим майном, саме вони своїми діями можуть сприяти або протидіяти легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом.

Політика цих організацій повинна бути націлена на запобігання використання проведених операцій для злочинних цілей. Вони мають прагнути працювати тільки з тими організаціями, клієнтами, законність походження коштів яких не викликає сумнівів.

Серед заходів економічного характеру необхідно виробити комплекс заходів, спрямований на скорочення тіньової економіки. Для цього необхідно посилити контроль з боку держави за проведеними суб'єктами економічної діяльності операціями. Ще одним кроком витіснення тіньової економіки має стати зниження податкового тягаря, водночас необхідно передбачити сувору відповідальність за приховування доходів, створити таку ситуацію, коли приховування доходів стане невигідним.

За 2020 рік в Україні зріс рівень тіньової економіки: за попередніми розрахунками Мінекономіки України становило 30 % обсягу офіційного ВВП, це на 3-відсоткових пункти вище, ніж 2019-го. Негативну тенденцію пов'язують з коронакризою: ускладнення умов економічної діяльності «викликало природне бажання суб'єктів господарювання зменшити ризики втрати лімітованих ресурсів». Водночас у Мінекономіки зазначили, що цього разу тінізація була меншою, ніж у попередні кризові періоди [98].

Для порівняння, 2010 року рівень тіньової економіки в Україні становив 36 % обсягу офіційного ВВП, 2011 року він знизився до 32 %. У 2012–2013 роках рівень тіньової економіки був 30 %. 2014 року знову була помічена тенденція більшої тінізації економіки – 36 %. 2015 р. рівень тіньової економіки опустився до 35 %, 2016 – до 33 %, в 2017 – до 32 %, 2018 – до 29 %. 2019 року рівень тіньової економіки знизився до 27 %. Найбільша тінізація була у сфері транспорту і логістики – 34 % від обсягу офіційної валової доданої вартості (різниця між вартістю випуску товарів і послуг і вартістю їхнього споживання), видобувної промисловості – 32 %, переробної промисловості – 26 %. 2020 року через коронавірус і карантин рівень тіньової економіки зріс до 30 %. Рівень тінізації у сфері транспорту і логістики становив 48 %, операцій з нерухомістю та видобувної промисловості – 41 %, переробної промисловості – 31 %, оптової та роздрібної торгівлі – 28 %, будівництва – 27 %, фінансової і страхової діяльності – 23 %, сільського, лісового і рибного господарства – 18 % [98].

Найбільш кримінальними з точки зору можливостей легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є кредитно-фінансова сфера, оптово та роздрібна торгівля, благодійна діяльність, шоу-бізнес тощо. Відповідно, зазначені сфери повинні стати об'єктом пильної уваги під час планування і проведення запобіжних заходів як контролюючими, так і правоохоронними органами.

Стратегія боротьби з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, повинна будуватися на принципі економічної несумісності законних доходів і доходів, отриманих у результаті злочинної діяльності, кінцевою метою має стати знищення незаконних доходів і доходів тіньової економіки як фінансової основи діяльності злочинності. Ефективна попереджувальна діяльність і досягнення перерахованих вище цілей можливі тільки під час реалізації комплексу заходів, спрямованих на забезпечення більш дієвої співпраці між різними суб'єктами: контролюючими, наглядовими, правоохоронними органами між собою та організаціями, що здійснюють операції з грошовими коштами або іншим майном. Необхідні подальша підготовка і розробка рекомендацій з виявлення і виявлення підготовлюваних фактів легалізації (відмивання) грошових коштів або іншого майна, придбаних злочинним шляхом.

Одним із основних напрямів запобігання є організація діяльності з виявлення посадових осіб і осіб, які на професійній основі надають свої послуги злочинцям, до них належать як службовці тих організацій, на які, відповідно до закону, покладено функції здійснення операцій з грошовими коштами або іншим майном, так і інші особи, з огляду на свої обов'язки представляють інтерес для злочинців.

Потрібно підвищення рівня професіоналізму не тільки співробітників правоохоронних органів, а й інших органів, що здійснюють контрольні і наглядові функції. Необхідно проводити підготовку кадрів у закладах вищої освіти, співробітники зазначених органів повинні володіти спеціальними знаннями у галузі цивільного, податкового, фінансового, кримінального законодавства тощо.

Поряд з перерахованими вище заходами потрібна реалізація заходів виховного і соціального характеру. Зокрема, має бути створений комплекс заходів, спрямований на створення системи правової освіти та виховання з метою подолання досить високого рівня правового нігілізму здебільшого населення. Необхідна ефективна пропаганда такого економічно доцільного, легального способу життя, який дозволяє, використовуючи умови ринкової економіки, законними методами

стати заможною, матеріально забезпеченою людиною. У засобах масової інформації повинна вестися пропаганда чесного, правослухняного способу життя.

Заходи соціального характеру мають бути спрямовані на подолання різкого майнового розшарування населення, розвиток малого бізнесу, збільшення доходів населення, підвищення рівня освіти і культури.

Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, перетворилася на потужний економічний фактор, що підриває основи національної безпеки України. Саме тому було ухвалено ряд законодавчих актів, перше місце в яких займає Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», спрямованих на запобігання подальшого поширення цього соціально-негативного явища [57].

Однак як показав аналіз стану і динаміки злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, прийняті державою заходи ще недостатньо ефективні і не здатні впоратися з усе зростаючою кількістю фактів відмивання (легалізації) майна, одержаного злочинним шляхом. Саме тому необхідне подальше вироблення заходів, спрямованих на попередження досліджуваних злочинних проявів, водночас тільки всіх заходів у сукупності як загальносоціальні, спеціально-кримінологічні, так і індивідуально-профілактичні, які здатні повною мірою забезпечити ефективне запобігання вчинення легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

3.2. Побудова оновленої моделі запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в Україні

Для реалізації ефективної державної політики щодо запобігання легалізації майна від злочинів необхідно створити відповідну правову базу. Його створення в Україні розпочалося з прийняття Конституції України (1996 р.). І це норми Конституції, що застосовуються до запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Так, відповідно до ст. 3 Конституції України (далі – КУ), «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і

свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [101].

Стаття 17 КУ, зокрема, встановлює, що «…забезпечення економічної … безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [102]. Відповідно до ч. 2 ст. 19 КУ «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [51]. Ці правові положення відіграють вирішальну роль для досліджуваної теми. Згідно з ними встановлено роботу національної системи запобігання та протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, і принципи цих правових норм. Національна система запобігання та протидії має серед іншого соціальне значення та соціально-економічну тенденцію до забезпечення і захисту законних прав та інтересів осіб.

Закон захищатиме права і законні інтереси громадян, громади та держави, забезпечуватиме національну безпеку шляхом створення правового механізму протидії з криміналізацією доходів і майна.

У різних державах криміналізація легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, здійснюється різними способами. У деяких державах встановлено перелік кримінально протиправних посягань, які можуть виступати основним кримінальним правопорушенням для легалізації (відмивання) майна (Федеративна Республіка Німеччина, США). Інші держави не визначають такого переліку, зазначаючи цим, що будь-яке кримінальне правопорушення може бути основним для легалізації (відмивання) майна (Нідерланди). У деяких державах лише вчинення незаконних дій з наркотиками передбачається як основне кримінальне правопорушення для легалізації (відмивання) майна (Франція, Канада).

Окремим блоком під час аналізу законодавчих актів є міжнародні договори. Міжнародні договори України підлягають суворому контролю з боку України відповідно до принципів і норм міжнародного права. Згода на міжнародні договори може бути предметом ратифікації або приєднання. Оскільки Україна є правонаступником прав та обов'язків СРСР та УРСР, особливо за міжнародними договорами,

інші відповідні договори еквівалентні міжнародним договорам, ратифікованим Верховною Радою України, якими є такі міжнародно-правові документи:

– Конвенція РЄ про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 р. (дата приєднання Україною – 15.09.1995, ратифікована – 17.12.1997);

– Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, 1988 р. (підписана УРСР – 16.03.1989, ратифікована – 25.04.1991, набрала чинності для України – 27.11.1991);

– Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, 1999 р. (підписана Україною – 08.06.2000, ратифікована – 12.09.2002);

– Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, 2000 р. (підписана Україною – 12.12.2000, ратифікована – 04.02.2004, набрала чинності для України – 21.05.2004);

– Конвенція РЄ про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, 2005 р. (підписана Україною – 16.05.2005, ратифікована – 17.11.2010, набрала чинності для України – 01.06.2011).

Відповідно до ст. 9 Конституції України [101] чинні міжнародні договори, характер яких ратифіковано Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. З цієї статті випливає, що не є частиною національного законодавства України:

1) нечинні міжнародні договори України, навіть якщо згода на обов'язковість їх надана ВРУ;

2) чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких не надана ВРУ. Крім того, невідповідність положень міжнародних договорів України КУ, а також порушення встановленої КУ процедури надання Парламентом згоди на обов'язковість цих договорів зумовлюють визнання їх у встановленому Конституцією і законами України порядку неконституційними.

Акти Кабінету Міністрів України є третьою складовою законодавства у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Акти Уряду України можуть використовуватися для перерозподілу між органами державної влади функцій і повноважень, визначених законами, і для уточнення на деталізації положень законів. Акти КМУ становлять численну групу нормативно-правових

актів, якими сьогодні регулюються важливі аспекти державної політики запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Акти Уряду України в цій сфері умовно можна розділити на дві групи: акти програмно-політичного характеру (системно-організаційні) та акти загального характеру (процедурні) [144].

До актів програмно-політичного характеру належать ті, які визначають політику держави у сфері легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, а саме «Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдженню зброї масового знищення на період до 2020 року» (розпорядження КМУ від 30 серпня 2017 № 601-р) [110] і щорічні плани заходів щодо запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму (розробляються спільно з НБУ).

Такі документи, на думку Р. О. Баранова, комплексно визначають, які дії необхідно робити для вдосконалення національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, визначаючи виконавців, конкретні заходи та терміни їх реалізації. До актів загального характеру (процедурних) належать ті, що ухвалюються КМУ на виконання прямих вимог базового Закону та визначають в основному загальні питання здійснення державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема її правові аспекти [144].

Це акти, які визначають:

1) порядок визнання рішень іноземних держав про заморожування активів певних осіб або обмеження будь-якого доступу до них (ст. 1 ч. 1 п. 22 базового Закону);

2) критерії віднесення підприємств до таких, що мають стратегічне значення (ст. 1 ч. 1 п. 25 базового Закону);

3) порядок постановки на облік у Держфінмоніторингу суб'єктів первинного фінансового моніторингу (ст. 6 ч. 2 п. 1 базового Закону);

4) порядок подання органами державної влади та державними реєстраторами інформації на запит суб'єкта первинного фінансового моніторингу ідентифікації та/або необхідної для вивчення клієнта, уточнення інформації про нього або проведення його поглибленої перевірки (ст. 9 ч. 6 базового Закону);

5) порядок виявлення та реєстрації, а також подання Держфінмоніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, іншої інформації, яка може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 12 ч. 1 базового Закону)

6) порядок і вимоги щодо надання органами державної влади, що здійснюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, до Держфінмоніторингу інформації про фінансові операції та їх учасників у відношенні яких є підозра (ст. 12 ч. 4 базового Закону);

7) порядок і обсяг надання органами державної влади (крім НБУ), органами місцевого самоврядування та державними реєстраторами Держфінмоніторингу інформації (копій документів), відомостей з баз даних, які необхідні для виконання покладених на нього завдань і/або доступу до своїх інформаційних ресурсів (баз персональних даних) для забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 12 ч. 6 базового Закону);

8) порядок і обсяг надання суб'єктами господарювання незалежно від форми власності, які не є суб'єктами первинного фінансового моніторингу, на запит Держфінмоніторингу інформації, пов'язаної з проведенням аналізу фінансових операцій, які стали об'єктом фінансового моніторингу, осіб, які брали участь у їх здійсненні, довідок і копій документів (зокрема, що містять інформацію з обмеженим доступом), які необхідні для виконання Держфінмоніторингом покладених на нього завдань у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та/або доступу до своїх інформаційних ресурсів (баз персональних даних) для забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 12 ч. 8 базового Закону);

9) порядок постановки на облік інформації про фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу (ст. 13 ч. 1 базового Закону);

10) перелік офшорних зон (ст. 15 ч. 1 п. 1 базового Закону);

11) порядок визначення переліку держав (територій), які не виконують або неналежно виконують рекомендації міжнародних і

міжурядових організацій, що здійснюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів (ст. 15 ч. 1 п. 3 базового Закону);

12) порядок формування переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції (ст. 17 ч. 7 базового Закону);

13) порядок виключення з переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції (ст. 17 ч. 11 базового Закону);

14) порядок розгляду запитів щодо виключення з переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції (ст. 17 ч. 12 базового Закону);

15) порядок забезпечення організації та координації роботи з перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців органів державної влади з питань фінансового моніторингу та відповідальних працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу, а також працівників, залучених до здійснення фінансового моніторингу, щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на базі відповідного навчального закладу – академії, що належить до сфери управління Держфінмоніторингу (ст. 18 ч. 2 п. 14 базового Закону);

16) порядок забезпечення зняття Держфінмоніторингом з обліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу за їх зверненням у разі припинення ними відповідної діяльності або зверненням суб'єктів державного фінансового моніторингу, які, відповідно до Закону, виконують функції з державного регулювання та нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу або на підставі інформації відповідних органів державної реєстрації про скасування державної реєстрації (для юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців), або в разі державної реєстрації смерті (для фізичних осіб) (ст. 18 ч. 5 базового Закону);

17) порядок збору, обробки та аналізу інформації про результати діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, органів державної влади, що беруть участь у роботі системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також іншої інформації, пов'язаної з проведенням національної оцінки ризиків (ст. 21 ч. 3 базового Закону);

18) порядок проведення та оприлюднення результатів національної оцінки ризиків та здійснення заходів щодо її результатів (ст. 21 ч. 4 базового Закону) [102].

Отже, Закон містить 18 норм, які передбачають повноваження КМУ щодо видання відповідних нормативно-правових актів. Звичайно, деякі з перерахованих вище норм можуть бути об'єднані в єдині акти, враховуючи сферу правовідносин, вони будуть регулювати. Пунктом 4 Прикінцевих положень базового Закону КМУ доручається у тримісячний строк з дня набрання чинності Законом привести свої нормативно-правові акти у відповідність з ним [102].

Під іншими нормативно-правовими актами у сфері запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, розуміються підзаконні акти суб'єктів державного фінансового моніторингу та інших органів державної влади, зокрема правоохоронних. Підзаконні нормативно-правові акти займають важливу нішу в регулюванні сфери фінансового моніторингу. Вони, зокрема, регулюють ряд окремих питань здійснення державного та первинного фінансового моніторингу, деталізують положення відповідних законів, а також актів КМУ. Значну частину нормативно-правових актів, відповідно до положень базового Закону, ухвалюють суб'єкти державного фінансового моніторингу.

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є:

1) Національний банк України;

2) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (Міністерство фінансів України);

3) Міністерство юстиції України;

4) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

5) Міністерство цифрової трансформації України;

6) спеціально уповноважений орган (Держфінмоніторинг України) [108].

Усі зазначені органи (крім Держфінмоніторингу) мають повноваження видавати нормативно-правові акти.

Особливу роль серед Усіх державних органів, задіяних у цій сфері, відіграє центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання

легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Таким органом, відповідно до положення про нього, є Міністерство фінансів України (далі – Мінфін).

Мінфін, відповідно до покладених на нього завдань, здійснює державне регулювання і нагляд у сфері запобігання щодо суб'єктів аудиторської діяльності; бухгалтерів; суб'єктів господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку; суб'єктів господарювання, що здійснюють консультування з питань оподаткування; суб'єктів господарювання, що надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна; суб'єктів господарювання, що надають за винагороду консультаційні послуги, пов'язані з купівлею-продажем нерухомого майна; суб'єктів господарювання, що здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них; суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри [57].

Ще одним специфічним суб'єктом державного фінансового моніторингу є НБУ. Ця специфіка полягає в тому, що саме він уповноважений на видання нормативно-правових актів для тих суб'єктів первинного фінансового моніторингу, діяльність яких він регулює, – банків, філій іноземних банків і небанківських фінансових установ – резидентів, які є платіжними організаціями та/або членами або учасниками платіжних систем у частині надання ними фінансової послуги з переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема НБУ (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу грошей) [101].

Якщо для інших суб'єктів первинного фінансового моніторингу порядок постановки на облік у Держфінмоніторингу і порядок виявлення та реєстрації, а також представлені Держфінмоніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, іншої інформації, яка може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, встановлює КМУ, то для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, за якими НБУ, згідно зі ст. 14 базового Закону, виконує функції державного регулювання та нагляду, такі порядки встановлює НБУ [103]. Класичні підходи до оцінки протидії будь-якого злочинного діяння, як і легалізації злочинно придбаних доходів, зводяться, як правило, до їх профілактики, попередження та припинення.

Розглядаючи питання попередження злочинів економічної спрямованості, зокрема діянь, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, маємо надавати особливого значення заходам профілактики зазначених негативних явищ.

Звісно ж, що під профілактикою легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, варто розуміти систему правових, організаційних та інших заходів, що здійснюються уповноваженими органами і спеціалізованими організаціями на міжнародному, національному та внутрішньому рівні, спрямованих на попередження, виявлення, і припинення діянь, пов'язаних з використанням доходів та майна, одержаних злочинним шляхом.

Розглянемо деякі з них. Насамперед це діяльність міжнародних і міжурядових органів та організацій. Визнавши пріоритет норм міжнародного права, повинні дотримуватися їх у питаннях удосконалення свого національного законодавства.

Наприклад, діяльність FATF (Група з розробки фінансових заходів з відмивання грошей) як міжурядового органу, завданням якого є розробка і сприяння стратегії боротьби з відмиванням грошей як на національному, так і на міжнародному рівні. Отже, Група з розробки фінансових заходів є «органом формування стратегії», діяльність якого спрямована на формування необхідної політичної волі для здійснення реформування національного законодавства та регуляторної системи з метою боротьби з відмиванням грошей [125]. Діяльність FATF сама по собі носить виключно профілактичний характер і сприяє:

– по-перше, постановці перед міжнародним співтовариством актуальних проблем запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, і їх зв'язку з міжнародним тероризмом;

– по-друге, синхронізації діяльності держав світу у спільній боротьбі з легалізацією (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом;

– по-третє, спонукає їх до спільних дій з протидії легалізації злочинних доходів;

– по-четверте, синхронізації діяльності законодавців різних країн світу в удосконаленні свого законодавства, спрямованого на боротьбу з легалізацією злочинно отриманих доходів.

А наявність так званого неформального «чорного списку» FATF, в який включаються країни, що не сприяють запобіганню легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, саме по

собі робить на всі країни сильний профілактичний вплив через імовірність виникнення проблем фінансового й економічного характеру.

Безумовно, що зміни законодавства багатьох країн, які співпрацюють з FATF у сфері протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, відповідно до рекомендацій цієї організації, робить їх норми багато в чому схожими і взаємно зрозумілими, що полегшує співпрацю різних країн у розглянутій нами сфері. Це також виступає одним із профілактичних чинників. Свідченням тому є законодавчо оформлене створення фінансових розвідувальних відомств у різних країнах і налагоджуване між ними ділове багатостороннє співробітництво навіть поза правовими міжнародними рамками.

Оскільки легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є одним із різновидів діяльності транснаціональних злочинних і терористичних груп, профілактика легалізації є одночасно і сполучною ланкою профілактики злочинів, пов'язаних з одержанням злочинних доходів. Співпраця країн світу в зазначеній сфері та обмін взаємною інформацією є важливим засобом боротьби з організованою злочинністю і відмиванням злочинних доходів.

Злочинці не повинні відчувати себе абсолютно безкарними, навіть перебуваючи за кордоном або в офшорних острівних зонах. Більш того, останні виявилися під досить пильною увагою фінансових розвідок держав світу і стають зонами несприятливими для ведення легального фінансового бізнесу.

FATF розробила ряд Рекомендацій – Міжнародні стандарти з протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Вони становлять основу для скоординованої відповіді на загрози для цілісності фінансової системи та забезпечення її функціонування на належному рівні. Вперше видані 1990 року Рекомендації FATF були переглянуті 1996, 2001, 2003 та 2012 років для забезпечення актуальності та відповідності, і призначені для універсального застосування [104].

FATF здійснює моніторинг прогресу своїх членів щодо імплементації необхідних заходів, здійснює перегляд методів та контрзаходів щодо відмивання коштів і фінансування тероризму, а також сприяє реалізації відповідних заходів у глобальному масштабі [125].

У співпраці з іншими міжнародними партнерами FATF веде роботу з виявлення вразливостей на національному рівні з метою захисту міжнародної фінансової системи від зловживань.

Діяльність деяких регіональних і міжнародних органів, таких як: Група країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону з відмивання грошей (APG), Група країн Карибського басейну з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (CFATF), Комітет експертів з оцінки заходів з відмивання грошей Ради Європи та Група представників офшорних країн у сфері банківського нагляду (OGBS) – повним обсягом або частково присвячена здійсненню аналогічних завдань щодо своїх країн-членів, які ставить FATF щодо країн, які до неї входять [125].

Тому співпраця з такими організаціями, спрямована на забезпечення впровадження усіма країнами світу ефективних контрзаходів проти відмивання грошей є надзвичайно важливою частиною стратегії FATF. Група країн Карибського басейну з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (CFATF), Комітет експертів з оцінки заходів з відмивання грошей Ради Європи та Група представників офшорних країн у сфері банківського нагляду (OGBS) проводять взаємну оцінку діяльності країн-членів відповідних організацій, у ході яких оцінюється поступ на шляху впровадження необхідних заходів боротьби у сфері відмивання грошей. Так само Група країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону з відмивання грошей (APG), Група країн Карибського басейну з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (CFATF), Комітет експертів з оцінки заходів з відмивання грошей Ради Європи також здійснюють виявлення нових тенденцій у сфері відмивання грошей у відповідних регіонах [104]. Ведеться робота щодо створення регіональних груп та започаткування ініціатив боротьби з відмиванням грошей в Африці та Південній Америці. І нарешті, FATF тісно співпрацює з міжнародними організаціями, які виступають з ініціативами протидії відмивання грошей.

Істотний внесок у профілактику злочинів легалізації злочинних доходів вносить своєю діяльністю Еґмонтська група підрозділів фінансової розвідки, що станом на 2021 рік включає 165 держав. У червні 2004 року на 12-му пленарному засіданні Еґмонтської групи (острів Ґернсі) прийняла до свого складу Держфінмоніторинг України [106].

Так, 1995 року група Підрозділів фінансової розвідки (далі – ПФР) зустрілась у палаці Еґмонт-Аренберґ у Брюсселі та вирішила утворити неформальну групу з метою стимулювання міжнародного співробітництва. Сьогодні відома як Еґмонтська група підрозділів фінансової розвідки, її ПФР регулярно зустрічаються з метою пошуку шляхів співпраці, зокрема у сфері інформаційного обміну, навчання

та обміну досвідом. Метою діяльності Еґмонтської групи є проведення засідань для ПФР з усього світу з метою покращення співробітництва у сфері протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму, а також сприяння впровадженню національних програм у цій сфері [106]. Це сприяння включає в себе:

– розширення та систематизацію міжнародного співробітництва щодо взаємного обміну інформацією;

– підвищення ефективності ПФР шляхом пропонування проведення навчань і сприяння обміну персоналом з метою покращення досвіду та можливостей персоналу ПФР;

– сприяння кращому та захищеному зв'язку між ПФР шляхом використання технологій, таких як захищеного вебсайту Еґмонтської групи;

– сприяння кращій координації та допомозі між операційними підрозділами ПФР-членів;

– покращення операційної автономії ПФР;

– сприяння утворенню ПФР в юрисдикціях з наявними програмами протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму чи з програмами, які перебувають на ранніх стадіях розвитку [106].

У розрізі міжнародного співробітництва варто також зупинитися на Євразійській групі з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму (далі – ЄАГ) – регіональний орган за типом FATF. ЄАГ створена 2004 року і сьогодні є асоційованим членом FATF. В ЄАГ входять дев'ять держав: Білорусь, Індія, Казахстан, Китай, Киргизстан, росія, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан. Статус спостерігача надано 15 державам (зокрема, Україні) і 21 міжнародній організації [104].

Діяльність ЄАГ спрямована на зниження загроз міжнародного тероризму і забезпечення прозорості, надійності та безпеки фінансових систем держав-членів та їх подальшу інтеграцію в міжнародну інфраструктуру протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму (ПВК / ФТ) відповідно до стандартів FATF та стандартів у сфері ПВК / ФТ інших міжнародних організацій, учасниками яких є держави-члени ЄАГ [107]. У рамках цієї діяльності ЄАГ проводить взаємні оцінки національних систем ПВК / ФТ держав-членів на основі методології FATF, досліджує типології відмивання коштів та фінансування тероризму і реалізує програми технічного сприяння державам-членам Групи, включаючи навчання кадрів.

Ще однією міжнародною організацією є Комітет експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму (MONEYVAL), який був створений 1997 року. Регулювання його діяльності здійснювалось на основі загальних положень Резолюції Res (2005) 47 щодо діяльності комітетів та підпорядкованих органів, їх технічних завдань і робочих методів [107].

Під час засідання комітетів 13 жовтня 2010 року Комітет міністрів Ради Європи затвердив Резолюцію CM/Res (2010) 12 щодо Статуту Спеціального комітету експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму (MONEYVAL). З 1 січня 2011 року, відповідно до нового Статуту, Комітет MONEYVAL став незалежним механізмом моніторингу в межах Ради Європи, який підпорядковується безпосередньо Комітету міністрів Ради Європи [104].

Метою діяльності Комітету MONEYVAL є забезпечення того, що його країни-члени мають ефективні системи протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму та відповідають міжнародним стандартам у цій сфері.

Такими стандарти є стандарти, які викладені у Рекомендаціях FATF, Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1988), Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенції ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999), Директивам Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів і фінансування тероризму та інші імплементаційні заходи та Конвенції про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990), укладених у рамках Ради Європи [104].

Комітет MONEYVAL здійснює оцінку відповідності своїх країнчленів усім міжнародним стандартам у правовому, фінансовому та правоохоронному секторах шляхом надання експертної оцінки у ході взаємних оцінок. Звіти Комітету надають досить детальні рекомендації щодо шляхів покращення ефективності національних режимів протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму та здатності країн здійснювати міжнародне співробітництво у цій сфері. Комітет MONEYVAL також проводить типологічні дослідження щодо методів, схем та тенденцій відмивання коштів і фінансування тероризму [108].

До заходів профілактичного впливу щодо запобігання розглянутих нами злочинів в Україні варто віднести і вдосконалення під впливом світової спільноти чинного українського законодавства.

Незважаючи на наявні недоліки чинного законодавства, що встановлює відповідні механізми протидії легалізації (відмивання) майна, профілактичну роль багатьох норм самого Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» важко переоцінити [108].

Це пояснюється тим, що цим нормативно-правовим документом визначено перелік організацій, діяльність яких щодо здійснення операцій з грошовими коштами та здійснення операцій з майном ставиться під інформаційний контроль відповідно до процедур, встановлених законом.

До заходів профілактики легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, з повною підставою можна віднести також заходи адміністративної відповідальності, встановлені Кодексом України про адміністративні правопорушення, у вигляді штрафних санкцій за недотримання вимог у забезпеченні внутрішнього контролю, документування інформації, повноти і своєчасності її надання тощо.

Адміністративні заходи слугують попередженням порушникам законодавства про можливість застосування до них більш серйозних санкцій, наприклад позбавлення ліцензії на здійснення банківської діяльності для кредитних організацій тощо.

І нарешті, норми Кримінального кодексу України, що передбачають досить широкий спектр серйозних покарань за вчинення діянь, пов’язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом.

Потенціал засобів і способів для профілактики злочинності у держави досить великий, але не використовується і залишається незатребуваним через явну недооцінку її значущості.

Як засоби і способи профілактики або запобігання злочинам, пов’язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, пропонуємо використовувати такі:

– державні заходи політичного характеру, спрямовані на попередження проникнення в органи влади й управління всіх рівнів представників тіньової економіки та організованої злочинності;

– державні заходи політичного характеру, спрямовані на забезпечення більшої транспарентності політичного лобіювання взагалі і лобіювання інтересів тіньової економіки й організованої злочинності;

– законодавчі заходи щодо встановлення обов'язкової кримінологічної експертизи підготовлених законопроєктів і прийнятих законів;

– встановлення дієвого державного контролю за дотриманням юридичними особами чинного законодавства замість випадкового і виборчого контролю;

– ухвалення нормативно-правових актів по боротьбі з корупцією;

– здійснення всіма державними і місцевими органами, включаючи правоохоронні, через засоби масової інформації постійної цілеспрямованої діяльності з правової освіти та виховання правосвідомості населення, які необхідні для забезпечення ефективного запобіжного впливу на злочинні прояви.

Ефективність заходів запобігання та протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, підтверджується достатньою врегульованістю інформаційних, економічних процесів у державах, встановленням посиленого контролю за виведенням «брудних» коштів, налагоджена система співпраці з іншими державами з цього питання, законодавчою врегульованістю криптовалюти тощо.

На основі аналізу зарубіжного досвіду нами пропонується оновлена модель запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в Україні шляхом затвердження розробленого нами проєкту Програми запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, на 2021–2025 рр. (додаток В).

Проєкт Програми нами розроблено відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженою рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року і введеною в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 та Порядку збору, обробки і аналізу інформації щодо результатів діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, інших державних органів, що беруть участь у роботі системи запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, схвалення й оприлюднення результатів національної оцінки ризиків і здійснення заходів за її результатами, затверджених постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 5 серпня 2020 р. № 690.

У зв'язку з цим важливою потребою сьогодення стають стратегічні системні законодавчі реформи, спрямовані на покращення процесу запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, з метою забезпечення готовності уповноважених державних органів до ефективного виконання функцій держави, забезпечення запобігання відмивання «брудних» коштів, особливо злочинними спільнотами.

Актуальність обраної теми дослідження пояснюється значною суспільною небезпекою легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, та реальної загрози економічній стабільності як України, так і інших держав. Ця небезпека обумовлена тим, що з розвитком сучасних технологій виведення коштів, отриманих незаконним шляхом, здійснюється за допомогою безготівкових активів (криптовалюти), яку неможливо відслідкувати як в Україні, так і в інших державах. У зв'язку з цим актуальним та необхідним питанням на сьогодні є створення в Україні дієвої системи заходів запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Необхідною умовою ефективного розв'язання зазначених проблем є об'єднання і постійна координація спрямувань уповноважених органів державної влади, фінансово-кредитних установ та інших організацій, що залучені до національної системи запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також співробітництво з такими міжнародними інституціями, як Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та інші [145].

Метою цієї Програми є законодавче, організаційне й інституційне удосконалення та забезпечення стабільного функціонування національної системи запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом.

3.3. Характеристика законодавства Ради Європи та Європейського Союзу про запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом

Проєвропейський напрям зовнішньої політики посідає одне з провідних місць у системі зовнішньополітичних пріоритетів України. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» однією з таких засад визначено «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі» [57].

Невід'ємними складовими європейського правового простору є юридичні норми, принципи та стандарти, вироблені в межах таких найвпливовіших регіональних міжнародних організацій та об'єднань, як ЄС та РЄ. Принагідно звернемо увагу на те, що, на відміну від нормативно-правових актів цих регіональних організацій, документи FATF є стандартами, виробленими на міжнародному рівні, проте не обов'язковими для України.

2002 р. було ухвалено Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [110], на виконання якого щорічно, починаючи з 2005 і до 2012 рр., розпорядженнями Кабінету Міністрів України затверджувались щорічні плани заходів щодо виконання згаданої Концепції. Згідно з цими документами Україна зобов'язана привести у відповідність до актів права ЄС чинне внутрішнє законодавство та враховувати його під час розроблення нових нормативно-правових актів. Загалом же Україною було укладено понад 20 угод з ЄС, а також ухвалено понад 100 внутрішніх нормативно-правових актів (законів, постанов ВР України, указів Президента України, постанов КМ України тощо).

Основу співробітництва України та ЄС саме у сфері юстиції та внутрішніх справ, що безпосередньо стосується кримінально-правової політики нашої держави, був закладений у Плані дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ від 12 грудня 2001 р., яким передбачено широкий спектр дій, зокрема за напрямами боротьби зі злочинністю в усіх її формах, а також у сфері зміцнення верховенства права [111].

Крім того, 18 червня 2007 р. з метою посилення співробітництва між Україною та Європейським Союзом в окресленій сфері був ухвалений План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки, в якому закріплено такі стратегічні цілі, як: забезпечення ратифікації і повної імплементації найбільш важливих міжнародних інструментів у сфері юстиції та внутрішніх справ; продовження створення відповідної законодавчої бази для ефективної співпраці у сфері юстиції, свободи та безпеки відповідно до міжнародних стандартів і стандартів ЄС, а також проведення роботи для забезпечення ефективної імплементації і застосування таких стандартів. У зв'язку з цим зазначений План містить низку погоджених завдань і напрямів співробітництва та імплементації [146].

Отже, інтеграція законодавства ЄС щодо запобігання легалізації (відмиванню) злочинних доходів у вітчизняне законодавство опосередковано охоплює і імплементацію в національне законодавство стандартів Ради Європи, які відносять до міжнародних стандартів запобігання легалізації майна, що мають кримінальне походження.

Одним з основних заходів, покликаних забезпечити ефективність запобігання відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, є криміналізація діянь, що означають легалізацію (відмивання) злочинних доходів та майна. У цьому аспекті перед законодавцем, як зазначають деякі дослідники, стоїть завдання не дозволити злочинцям перетворити доходи від злочинів в інвестиції, що не привертають уваги, чи оборотні кредитно-грошові документи. Законодавчі антилегалізаційні ініціативи ЄС можна назвати важливим етапом, який свідчить про досягнення такого рівня взаємоінтеграції держав цієї спільноти, що потребує формування спільного кримінально-правового регулювання [82].

Вперше питання запобігання відмиванню доходів стало предметом регулювання законодавства Європейського Союзу в Директиві Ради ЄС 91/308/ЕЕС від 10 червня 1991 р. про запобігання використання фінансової системи з метою відмивання доходів [112]. Дія документа насамперед була спрямована на протидію використанню фінансово-кредитних установ для відмивання доходів, що могло поставити під загрозу фінансову систему як усього співтовариства, так і кожної окремої держави-члена. Адже розвиток фінансової системи ЄС супроводжувався усуненням обмежень на вільний рух капіталів, і

цей процес завершився з прийняттям Маастрихтського договору, що зі свого боку посилювало побоювання щодо можливостей її використання у злочинних цілях. Першою директивою було закріплено ключові профілактичні заходи з протидії легалізації (відмиванню) кримінальних капіталів (ідентифікація клієнта, зберігання інформації про клієнтів та операції, повідомлення про підозрілі операції, процедури внутрішнього контролю тощо). Завдяки їй серед країн-членів ЄС було започатковано формування універсального підходу до боротьби з відмиванням злочинних доходів, що сприяло захисту єдиного ринку ЄС. Однак, по-перше, сфера застосування Першої директиви обмежувалася фінансовими та кредитними установами, по-друге, вона оперувала визначеннями «відмивання доходів» і «кримінальна діяльність» Віденської конвенції. Отже, директива обмежувалася регулюванням протидії відмиванню доходів лише від наркозлочинів.

14 липня 2001 р. Європейська комісія представила пропозиції поправок та доповнень до Першої директиви, а 4 грудня 2001 р. було ухвалено Директиву Європейського парламенту та Ради 2001/97/ЕС про внесення змін до Директиви Ради ЄС 91/308/ЕЕС від 10 червня 1991 р. [38]. Її метою було уточнення існуючих положень, усунення виявлених прогалин, що випливали з досвіду реалізації Першої директиви. Зокрема, у Другій директиві містилося ширше визначення поняття «відмивання грошей» на основі охоплення більшого кола предикатних злочинів. Так, крім наркозлочинів, до них було віднесено: форми злочинної діяльності, пов’язаної з організованою злочинністю; шахрайство; корупцію; інші злочини, що караються серйозним ув’язненням (за законодавством держави-члена).

Погодимося з О. О. Дудоровим і Т. М. Тертиченком, що через посилення контролю в банківському секторі (у зв’язку з прийняттям Першої директиви) злочинці почали використовувати для відмивання кримінальних доходів інші установи, на які ці суворі вимоги не розповсюджувались. З метою протистояння цьому сферу застосування Другої директиви було додатково розповсюджено на аудиторів, зовнішніх ревізорів (бухгалтерів), податкових консультантів, агентів з нерухомості, нотаріусів, юристів (у деяких випадках), дилерів, які працюють з особливо цінними товарами, а також казино [82].

Водночас нові терористичні загрози зумовили потребу в подальшому вдосконаленні антилегалізаційного законодавства ЄС, що виявилася в ухваленні 26 жовтня 2005 р. Директиви Європейського

парламенту та Ради 2005/60/ЕС про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання доходів та фінансування тероризму, із вступом у дію якої Перша та Друга директиви були скасовані [39]. У преамбулі до неї підкреслюється, що відмивання доходів зазвичай здійснюється в міжнародному контексті; тому заходи, що застосовуються виключно на рівні держави чи навіть на рівні тільки ЄС без міжнародної координації та співробітництва, матимуть досить обмежений результат. Отже, відповідні заходи мають бути скоординовані з тими, що вживаються в рамках інших міжнародних ініціатив.

Дія Третьої директиви була розширена введенням положення, спрямованого не тільки на протидію відмиванню доходів, а також на профілактику і запобігання фінансування тероризму.

Згодом робота над удосконаленням антилегалізаційного законодавства ЄС продовжились. Так, беручи до уваги переглянуті 2012 р. рекомендації FATF, звіти відповідних структур ЄС щодо застосування Третьої директиви, а також позицію інших міжнародних організацій і з метою сприяння встановленню більш високих стандартів протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, Європейська комісія розробила законодавчі пропозиції до Четвертої директиви, які були опубліковані 5 лютого 2013. 25 травня 2015 р., цей документ було ухвалено [40]. Четвертою директивою, зокрема: вдосконалюється визначення деяких понять (політичний діяч, бенефіціар тощо); розширюється коло суб'єктів первинного фінансового моніторингу; податкові злочини включаються до кола предикатних; запроваджує більш цілеспрямовану систему оцінки ризиків; закріплюються більш жорсткі правила під час застосування спрощеної процедури належної перевірки клієнтів; регулюються питання встановлення санкцій. Отже, Четвертою директивою розширюються й уточнюються положення Третьої директиви. Це має вплинути на більш одноманітне її впровадження в національне законодавство інших країн.

Незважаючи на те, що Четверта директива з набранням чинності 26 червня 2015 р. юридично скасувала Третю директиву, держави-члени ЄС мають термін у два роки (до 26 червня 2017 р.) на реалізацію її положень у національних законодавствах [82].

Директива 2015/849 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму внесла зміни до Регламенту (Євросоюз) % 648/2012 Європейського Парламенту і

Ради, а також скасувала Директиву 2005/60/ЄС, вперше зобов'язала країни ЄС створити національні списки, в які мають внести свої дані кінцеві власники компаній, корпорацій і фондів, що ведуть у цих країнах свій бізнес [42].

Відповідно до рекомендацій Комітету експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму – MONEYVAL необхідно виключити зі ст. 209 КК України посилання щодо наявності предикатного кримінального правопорушення як основного для легалізації (відмивання) майна [117]. 2020 року були внесені відповідні зміни до законодавства, якими було введене оціночне поняття «фактичні обставини, які свідчать про одержання майна злочинним шляхом». Наголошено, що поняття і перелік таких фактичних обставин не визначені у законодавстві, що створює труднощі у правозастосовній практиці. Так, проведене анкетування практичних працівників свідчить про наявність необґрунтовано відкритих кримінальних проваджень щодо суб'єктів підприємницької діяльності (65 %), чим зумовлює можливість втручання у підприємницьку діяльність (додаток Б).

У зв'язку з цим запропоновано доповнити примітку до ст. 209 КК України частиною 3, у якій визначити поняття «фактичні обставини, які свідчать про одержання майна злочинним шляхом», виклавши її у такій редакції:

«3. Фактичними обставинами, які свідчать про отримання майна злочинним шляхом, розуміється достатня кількість доказів щодо того, що легалізоване майно було отримане злочинним шляхом, не посилатись на обов'язкове засудження за основне кримінальне правопорушення».

На думку О. О. Дудорова та Т. М. Тертиченка, з огляду на той факт, що в українському законодавстві чітко окреслений проєвропейський напрям зовнішньої політики, національна правова система має враховувати юридичні норми, принципи та стандарти, вироблені в межах таких найвпливовіших на теренах Європи структур, як РЄ та ЄС, зокрема у сфері кримінального права. Причому необхідно підкреслити, що нормативно-правові акти РЄ мають виконуватися Україною на підставі членства в цій організації та зобов'язань, що випливають з цього (на відміну від рекомендацій, наприклад, такого спеціалізованого

міжурядового органу, як FATF, документи якого не є обов'язковими). Значна ж кількість документів ЄС повинна бути врахована вітчизняним законодавцем у зв'язку з визнанням на державному рівні членства України в ЄС перспективною метою української зовнішньої політики [118].

Одним із важливих напрямів діяльності європейських законотворців є створення нормативної бази, спрямованої на протидію організованій злочинності та тяжким злочинам. О. О. Дудоров та Т. М. Тертиченко констатують «плинність законодавства, що можна назвати позитивним явищем, адже злочинність у вказаній сфері досить динамічна, а тому законодавче регулювання повинно розвиватися, і загальноєвропейське законодавство є прикладом такого розвитку» [82].

На рівні РЄ запобігання відмиванню «брудних» доходів забезпечується насамперед рядом конвенцій, серед яких основними є Конвенція від 8 листопада 1990 р. [33] і Конвенція від 16 травня 2005 р. [149], ратифікована Законом України від 17 листопада 2010 року № 2698-6 [82]. На рівні ЄС нормативною основою регулювання аналізованих питань у різний час, починаючи з 1991 р., були відповідні директиви. Наразі діє лише остання з них – Четверта [150].

Отже, можна дійти висновку, що ратифікація вищезгаданого законодавства забезпечуватиме стабільне підвищення рівня уніфікації, зокрема кримінального законодавства. Це важливий чинник зростання рівня міждержавного співробітництва між Європейськими країнами у запобіганні відмиванню доходів. Аналіз нормативно-правових актів про запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, підтверджує комплексність підходу до регулювання проблеми, яка досліджується, що полягає у характерному поєднанні заходів кримінально-правового та фінансового характеру. Варто зазначити, що кримінально-правові положення «найсвіжішого» антилегалізаційного законодавства РЄ та ЄС (Варшавська конвенція і Четверта директива) синхронізуються між собою і, незважаючи на певні відмінності, не мають розбіжностей у питанні визначення елементів складу злочину, що досліджується, принципового характеру.

Висновки до глави 3

1. Основним завданням запобігання вчиненню злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, є вибір такої стратегії, яка у разі збереження громадянського суспільства і демократичних інститутів була б здатна забезпечити її сталість. Під час розробки основних заходів попередження злочинності у сфері легалізації (відмивання) грошових коштів або іншого майна, придбаних злочинним шляхом, необхідно визначення пріоритетних напрямів попередження з огляду на тенденції досліджуваних злочинів, причинного комплексу та небезпеки наслідків. Саме розробка попереджувальних заходів є одним з основних завдань цього кримінологічного дослідження, а ефективність цих заходів залежить від застосування їх у практичній діяльності суб'єктів профілактики.

2. До заходів профілактичного впливу щодо запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в Україні варто віднести вдосконалення під впливом світової спільноти чинного українського законодавства. Незважаючи на наявні недоліки чинного законодавства, що встановлює відповідні механізми запобігання легалізації (відмивання) майна, профілактичну роль багатьох норм самого Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» важко переоцінити.

3. Гармонізація вітчизняного законодавства та законодавства ЄС з питань запобігання легалізації (відмиванню) злочинних доходів і майна опосередковано охоплює й імплементацію в національне законодавство стандартів РЄ, які можна віднести до міжнародних стандартів запобігання легалізації майна кримінального походження.

ПІСЛЯМОВА

У монографії сформульовано ряд теоретичних узагальнень та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо кримінологічних засад запобігання легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, а також науково обґрунтовані рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення правової регламентації і практики запобігання таким кримінальним правопорушенням:

1. Висвітлено стан наукових досліджень злочинності, пов'язаної із легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом. Наголошено на тому, що більшість доктринальних праць носить публіцистичний характер, що свідчить про недостатнє дослідження цієї проблематики.

На основі аналізу наукових праць визначено недостатньо досліджені питання щодо запобігання легалізації майна, отриманого злочинним шляхом: 1) соціально-правова обумовленість криміналізації легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; 2) поняття і види легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом, за законодавством України; 3) характеристика кількісних і якісних показників легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, на сучасному етапі розвитку України; 4) кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; 5) детермінація легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; 6) загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; 7) побудова оновленої моделі запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в Україні; 8) характеристика законодавства Ради Європи та Європейського Союзу щодо запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, тощо.

2. Досліджено соціально-правову обумовленість криміналізації легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Наголошено на тому, що, криміналізуючи легалізацію незалежно від суми укладених угод і фінансових операцій, тим самим визнаючи підвищену суспільну небезпеку цього кримінального правопорушення, недоцільно відмовлятися від принципу диференціації та

індивідуалізації відповідальності залежно від розміру вчинених операцій, визначивши завищений розмір легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

У зв'язку із цим запропоновано внести зміни до примітки до статті 209 Кримінального кодексу України, виклавши її у такій редакції:

«1. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, визнається вчиненою у великому розмірі, якщо предметом кримінального правопорушення було майно на суму, що перевищує чотири тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, визнається вчиненою в особливо великому розмірі, якщо предметом кримінального правопорушення було майно на суму, що перевищує вісім тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Таку пропозицію підтримали й 89 % опитаних практичних працівників.

3. Проаналізовано поняття та ознаки легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом, за законодавством України.

На основі вивчення доктринальних праць зроблено висновок, що, намагаючись теоретично дослідити явище «відмивання» майна, науковці хоча і розділяються у своїх поглядах, проте зазначають, що це явище являє собою або базується як мінімум на декількох етапах вчинення. У зв'язку з цим виокремлено етапи легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом: 1) «розміщення» (переміщення або переказ коштів з нелегальних джерел у легальні. У більшості випадків ця стадія реалізується шляхом розміщення злочинно придбаних готівкових коштів у банках або інших фінансових інститутах з подальшим їх безготівковим переказом у вигляді депозитів, кредитів криптовалюти в інші банки в легальній формі); 2) «інтеграція» (процес повернення легалізованих коштів з кінцевого суб'єкта до їх легалізації в офіційний економічний оборот, після чого створюються умови для їх вільного використання).

4. Проаналізовано кількісні та якісні показники легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Зазначено, що в загальній кількості у сфері економічної діяльності таке кримінальне правопорушення займає невелику питому вагу (14 %). Однак з урахуванням специфіки та складності виявлення фактів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, правоохоронними органами України видається, що в дійсності

офіційній статистиці піддається лише незначна частина досліджуваних кримінально протиправних проявів. На сьогодні неможливо навести статистичні дані, які б відображали реальний стан легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. Стрімке збільшення 2011 року, потім – у 2019–2020 рр. кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, свідчить про потребу у подальшому вдосконаленні законодавства і розробленні ефективних заходів щодо попередження вчинення досліджуваних суспільно небезпечних діянь на основі глибокого аналізу факторів, що детермінують їх вчинення.

5. Виокремлено типологію осіб, які вчиняють дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, яку сформовано залежно від ролі та статусу особи, яка вчиняє це кримінальне правопорушення: 1) особи, уповноважені державою здійснювати контроль за надходженням коштів до бюджетів, які несуть відповідальність за виконання витратних статей бюджетів, і приймати рішення із спрямування коштів федерального, регіональних і місцевих бюджетів їх одержувачам на обумовлені статтями законів про бюджетні потреби; 2) керівники численних господарюючих суб'єктів у всіх сферах економіки – юридичних осіб або органів управління; 3) особи, діяльність яких лише опосередковано пов'язана з вчиненням цього виду кримінальних правопорушень (члени злочинних спільнот, що забезпечують як реалізацію кримінально протиправного умислу, спрямованого на придбання незаконних доходів, так і на вчинення дій, пов'язаних з їх подальшим приховуванням і легалізацією).

6. Визначено детермінанти легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, які поділено на такі групи: 1) економічні: економічні реформи і «доларизація» економіки, пандемія COVID-19 позбавили підприємства оборотних коштів і зупинили переважну кількість підприємств, породивши масове безробіття; високий рівень корупції; тиск на суб'єктів підприємницької діяльності; 2) політичні: політична влада не є виразної форми не тільки через відсутність діалогу з населенням. Вона не приймає ніяких конструктивних доводів вітчизняних фахівців (науковців, експертів тощо); відсутність послідовної кримінально-правової політики; поширеність організованої злочинності тощо; 3) соціальні: одномоментне розшарування суспільства на абсолютну більшість бідних і невелику частину багатих; проведені в

державі інституційні та економічні перетворення зробили непотрібними мільйони професійно підготовлених людей, включаючи фахівців з вищою освітою, знання і досвід яких виявилися незатребуваними; 4) організаційно-правові: тривалі процеси формування повноцінної законодавчої бази тощо.

7. Розглянуто загальносоціальне, спеціально-кримінологічне та індивідуально-профілактичне запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Розробка заходів запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, побудована на декількох аспектах. Наявність зростання економіки з організованою злочинністю і корупційною діяльністю представників влади потребує законодавчого врегулювання, криміналізації окремих діянь та відповідного їх кримінального переслідування. Основний акцент на вирішенні насамперед питань, пов'язаних із «корінною» ліквідацією легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, зроблено саме на мінімізації організованої, корупційної злочинності та протидії тероризму в сучасних умовах розвитку України. Не менш важливим є запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, через використання інформаційних технологій, нових видів безготівкових активів (криптовалюти).

8. Виокремлено фактори, які зумовлюють необхідність розроблення системи заходів запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом: 1) під час вчинення цього кримінального правопорушення суттєво порушується економічна стабільність як України, так і інших держав, що зі свого боку зумовлює збитки для окремих суб'єктів підприємницької діяльності і стратегічних інтересів держав; 2) легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, становить велику суспільну небезпеку, адже призводить до гальмування економічного, науково-технічного розвитку держави; 3) вчинення цього кримінального правопорушення сприяє підвищенню рівня інших видів злочинності: організованої, корупційної тощо; 4) поява нових видів безготівкових активів, за допомогою яких вчиняється це кримінальне правопорушення, законодавче врегулювання яких на сьогодні є недостатнім; 5) легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, виходить за рамки правового регулювання однієї держави, адже часто відплив «брудних грошей» здійснюється саме у закордонні фінансові установи.

На основі аналізу зарубіжного досвіду запропоновано оновлену модель запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в Україні шляхом розроблення проєкту Програми запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, на 2021–2025 рр.

9. Охарактеризовано законодавство Ради Європи та Європейського Союзу щодо запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Зауважено, що 2020 року були внесені відповідні зміни до кримінального законодавства, якими було введено оціночне поняття «фактичні обставини, які свідчать про одержання майна злочинним шляхом». Наголошено, що поняття і перелік таких фактичних обставин не визначені у законодавстві, що створює труднощі у правозастосовній практиці. Проведене анкетування практичних працівників свідчить про наявність необґрунтовано відкритих кримінальних проваджень щодо суб'єктів підприємницької діяльності, чим зумовлює можливість необґрунтованого втручання у підприємницьку діяльність.

У зв'язку з цим запропоновано доповнити примітку до ст. 209 КК України частиною 3, виклавши її у такій редакції:

«3. Фактичними обставинами, які свідчать про отримання майна злочинним шляхом, розуміється достатня кількість доказів щодо того, що легалізоване майно було отримане злочинним шляхом, не посилатись на обов'язкове засудження за основне кримінальне правопорушення».

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати вивчення 93 матеріалів кримінальних проваджень, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом

1. Стать особи, яка здійснила дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

а) чоловіча ..... 79 %
б) жіноча ..... 21 %

2. Вік особи, яка здійснила дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

а) 18–24 роки ..... 5 %
б) 25–29 роки ..... 10 %
в) 30–45 років ..... 65 %
г) 46 і більше років ..... 20 %

3. Сімейний стан особи, яка здійснила дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

а) одружений(а) ..... 86 %
б) неодружений(а) ..... 10 %
б) розлучений(а) ..... 4 %

4. Громадянство особи, яка здійснила дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

а) громадянин України ..... 93 %
б) іноземний громадянин ..... 7 %
в) особа без громадянства ..... 0 %

5. Освіта особи, яка здійснила дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

а) загальна середня освіта..... 0 %
б) неповна вища освіта 2%
в) базова вища освіта ..... 5 %
г) вища професійна ..... 93 %
– юридична .....39,4 %
– економічна .....48,5 %
– технічна.....12,1 %

6. Посада особи, яка здійснила дії щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (за функціональними обов'язками):

а) керівник.....59,4 %
– засновник .....12,2 %
– власник.....14,3 %
– директор .....40,8 %
– головний бухгалтер.....32,7 %
б) інша посадова особа .....29,7 %
– бухгалтер.....93,9 %
– начальник структурного підрозділу .....6,1 %
в) технічний працівник (економіст, програміст тощо) .....10,9 %

7. Кримінальне правопорушення вчинене:

а) у співучасті ..... 38 %
б) одноосібно ..... 62 %

8. Повторність кримінальним правопорушенням у сфері легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

а) властива..... 39 %
б) невластива ..... 61 %

9. Чи присутні обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання:

а) так .....27 %
б) ні .....73 %

10. Географія вчинення кримінальних правопорушень у сфері легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

а) Київська область.....9 %
б) Вінницька область.....6 %
в) Дніпропетровська область.....11 %
г) Одеська область.....12 %
д) Харківська область.....9 %
е) Запорізька область.....8 %
ж) Хмельницька область.....8 %
и) Львівська область.....10 %
к) м. Київ.....19 %

Додаток Б

Зведені дані соціологічного опитування 73 суддів, 68 прокурорів, 61 детектива Національного антикорупційного бюро України у таких регіонах України, як: м. Київ, Чернігівська, Київська, Хмельницька, Донецька, Одеська, Івано-Франківська, Черкаська області за період з 2015 до 2020 рр.

1. Ваш вік:

а) до 25 років.....14,7 %
б) від 25 до 30 років .....25,5 %
в) від 30 до 40 років.....40,1 %
г) від 40 до 50 років.....13,3 %
д) більше 50 років.....6,4 %

2. Стаж роботи в правоохоронних чи судових органах:

а) від 1 від 3 років.....37,6 %
б) від 3 до 5 років .....42,7 %
в) понад 5 років .....19,7 %

3. Місце роботи в системі правоохоронних чи судових органів:

а) центральний орган .....21,7 %
б) область.....22,9 %
в) район, місто тощо .....55,4 %

4. Освіта:

а) вища економічна .....30,6 %
б) вища юридична .....55,4 %
в) вища не юридична (економічного профілю).....14,0 %

5. Чи вважаєте ви ефективною роботу правоохоронних та судових органів щодо запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

а) так.....71,9 %
б) ні.....28,1 %

6. Із чим, на вашу думу, пов'язані основні недоліки у процесі запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

а) рівень матеріально-технічного забезпечення діяльності податкової міліції..... 19,7 %

б) низький рівень соціальної захищеності співробітників підрозділів податкової міліції ..... 18,5 %

в) високий рівень корумпованості ..... 22,3 %

г) відсутність належного нормативного забезпечення діяльності податкової міліції ..... 14,6 %

д) низький рівень підготовки фахівців ..... 19,1 %

е) важко відповісти..... 3,2 %

ж) інше..... 2,5 %

7. Які заходи необхідно вжити для активізації та результативності запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

а) збільшення заробітної плати ..... 34,4 %

б) підвищення якості відбору та професійної підготовки співробітників ..... 19,7 %

в) покращення технічного забезпечення правоохоронних та судових органів..... 30,6 %

г) посилення відповідальності за правопорушення..... 9,6 %

д) інше..... 5,7 %

8. З яких джерел інформації вам стало відомо про заходи запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

а) особистий досвід..... 27,4 %

б) матеріали кримінальних проваджень ..... 11,5 %

в) статистична та аналітична інформація правоохоронних органів..... 15,9 %

г) досвід колег по службі ..... 18,5 %

д) матеріали преси ..... 14,0 %

е) юридична література..... 5,1 %

ж) навчання у ЗВО..... 3,2 %

и) інше..... 4,4 %

9. Чи підтримуєте ви думку про те, що, криміналізуючи легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, незалежно від суми укладених угод і фінансових операцій, тим самим визнаючи підвищену суспільну небезпеку цього кримінального правопорушення, недоцільно відмовлятися від принципу диференціації та індивідуалізації відповідальності залежно від розміру вчинених операцій, визначивши завищений розмір легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

а) так ..... 89 %
б) ні ..... 11 %

10. Чи зустрічалися у вашій практиці факти необґрунтовано відкритих кримінальних проваджень щодо суб'єктів підприємницької діяльності, чим зумовлює можливість втручання у підприємницьку діяльність:

а) так ..... 65 %
б) ні ..... 35 %

Додаток В

Проєкт Програми запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаними із легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, на 2021–2025 рр.

СХВАЛЕНО
розпорядженням
Кабінету Міністрів України
від «___» _____ 20__ р. № ____

ПРОГРАМА
запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаними із легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом на 2021–2025 рр.

Програма розроблена у відповідності до Стратегії національної безпеки України, затвердженою рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року і введеною в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 та Порядку збору, обробки і аналізу інформації щодо результатів діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, інших державних органів, що беруть участь у роботі системи запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, схвалення та оприлюднення результатів національної оцінки ризиків та здійснення заходів за її результатами, затверджених постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 5 серпня 2020 р. № 690.

Вступ

На сучасному етапі розвитку України спостерігається підвищення рівня тіньової економіки, що зумовлено стрімким розвитком інформаційних технологій, недосконалістю вітчизняного законодавства, появою безготівкових активів, рух яких неможливо відслідкувати. Результатом цього є те, що рівень тіньової економіки у 2020 році становив 48 % валового внутрішнього продукту, що на 4 % більше, ніж у 2019 році.

Зважаючи на вищезгадану економічну ситуацію в Україні з однієї сторони та євроінтеграційний курс з іншої зобов'язує нашу державу якнайшвидше реалізувати комплекс заходів, спрямованих на мінімізацію

рівня тіньової економіки, підвищення рівня життя населення та запобігання злочинності. Задля цього Україна разом з іншими державами вживає заходи щодо проведення спільної міжнародної кримінальної політики, спрямованої на припинення проникнення капіталів кримінально протиправного походження у національні і міжнародні економічні системи. Важливим в цьому аспекті є запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, як одного із найпоширеніших способів здійснення тіньової економіки, виведення «брудних» коштів з України, що становить неабияку небезпеки для нашої держави.

Варто зазначити, що запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в Україні є надзвичайно складним практичним питанням. У Кримінальному кодексі України передбачена ст. 209, яка передбачає відповідальність за це кримінальне правопорушення. Проте за час існування КК України вона зазнавала чимало змін, що свідчить про недосконаліть законодавства та правозастосовної практики з цього питання.

У зв'язку з цим важливою потребою сьогодення стають стратегічні системні законодавчі реформи, спрямовані на покращення процесу запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом з метою забезпечення готовності уповноважених державних органів до ефективного виконання функцій держави, забезпечення запобігання відмивання «брудних» коштів, особливо злочинними спільнотами.

Актуальність пояснюється значною суспільною небезпекою легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, та реальної загрози економічній стабільності як України, так і інших держав. Ця небезпека обумовлена тим, що з розвитком сучасних технологій виведення коштів, отриманих незаконним шляхом, здійснюється за допомогою безготівкових активів (криптовалюти), яку неможливо відслідкувати як в Україні, так і в інших державах. У зв'язку з цим актуальним та необхідним питанням на сьогодні є створення в Україні дієвої системи заходів запобігання легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Необхідною умовою ефективного розв'язання зазначених проблем є об'єднання і постійна координація зусиль уповноважених органів державної влади, фінансово-кредитних установ та інших організацій, залучених до національної системи запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та

фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також співробітництво з такими міжнародними інституціями, як Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та інші.

Аналіз ситуації

На даний час уповноважені органи державної влади проводять роботу із забезпечення розвитку національної системи запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, вимоги до якої значно посилені згідно з оновленими Рекомендаціями FATF, затвердженими Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF).

З метою імплементації Україною оновлених Рекомендацій FATF Верховною Радою України 14 жовтня 2014 р. прийнято Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення", що спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, гарантування національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також формування бази даних для надання уповноваженим органам державної влади та компетентним органам іноземних держав можливості виявляти та розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням грошей та іншими незаконними фінансовими операціями.

Кабінетом Міністрів України разом з Національним банком щороку схвалюється план заходів із запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, яким визначаються заходи, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування національної системи запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також впровадження у національне законодавство Рекомендацій FATF.

Зазначений план передбачає також заходи, спрямовані на запобігання виникненню умов для легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, мінімізацію ризиків використання фінансової системи з метою легалізації (відмивання) доходів,

одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, підвищення ефективності діяльності правоохоронних та інших уповноважених органів державної влади і розвиток міжнародного співробітництва.

Основні заходи щодо реалізації Програми

Метою цієї Програми є законодавче, організаційне та інституційне удосконалення та забезпечення стабільного функціонування національної системи запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вжити таких заходів:

забезпечення утвердження Україною статусу надійного партнера міжнародної спільноти у сфері запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом:

– декриміналізації та детінізації економічних відносин;

– послідовної та ефективної боротьби з корупцією;

– підвищення рівня інвестиційної привабливості національної економіки для іноземних інвесторів;

– формування позитивного міжнародного іміджу України;

– запобігання виникненню умов для легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом:

– забезпечення реалізації положень Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”;

– удосконалення засобів моніторингу фінансових потоків та протидії нелегальному і непродуктивному відпливу капіталів за межі України, псевдоінвестуванню в Україну, псевдоекспорту і псевдоімпорту, зокрема, шляхом використання криптовалюти;

– підвищення ефективності проведення аналізу методів та фінансових схем легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом;

– виявлення та припинення протиправної діяльності конвертаційних центрів та підприємств з ознаками фіктивності, в тому числі емітентів цінних паперів (векселів, акцій, облігацій, інвестиційних сертифікатів тощо), що беруть участь у легалізації (відмиванні) майна, одержаного злочинним шляхом;

– створення та забезпечення постійного функціонування і оновлення за пропозиціями уповноважених органів державної влади загальнодоступного реєстру ідентифікаційних даних юридичних та фізичних осіб, які беруть участь у протиправній діяльності;

– виявлення та припинення легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в офшорних зонах, а також юрисдикціях із сприятливим кліматом для легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом;

– посилення контролю з боку держави за проведеними суб'єктами економічної діяльності операціями, зокрема, за використанням інформаційних технологій;

– зниження податкового тиску при одночасному встановленні тяжчої відповідальності за приховування доходів, створення такої ситуації, коли приховування доходів стане невигідним;

– виявлення та припинення суб'єктами державного фінансового моніторингу протиправної діяльності юридичних та фізичних осіб, які по суті надають фінансові послуги із залучення та переказу коштів (у тому числі електронних грошей), кредитування, проведення валютообмінних та інших фінансових операцій без відповідних ліцензій та дозволів;

– забезпечення ефективного співробітництва між різними суб'єктами – контролюючими, наглядовими, правоохоронними органами між собою і організаціями, що здійснюють операції з грошовими коштами або іншим майном; підвищення рівня професіоналізму не тільки співробітників правоохоронних органів, а й інших органів, що здійснюють контрольні і наглядові функції;

– зменшення ризику витоку капіталу за кордон з метою легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом;

– удосконалення засобів моніторингу проведення операцій з готівкою, зокрема щодо її зняття з рахунків у фінансових установах, переміщення через державний кордон;

– удосконалення засобів проведення моніторингу фінансових потоків, пов'язаних з використанням та розпорядженням державними коштами і майном;

– врегулювання нових видів безготівкових активів (криптовалюти) та розроблення методики їх виявлення і відслідкування;

– виявлення та припинення одержання неправомірної вигоди особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також виявлення та припинення фактів незаконного збагачення;

– налагодження співпраці з компетентними органами іноземних держав з метою пошуку, встановлення, відслідковування, зупинення, арешту та конфіскації незаконно одержаних державних активів і доходів;

– переходу на електронну форму взаємодії суб'єктів державного фінансового моніторингу та суб'єктів первинного фінансового моніторингу з Держфінмоніторингом;

удосконалення законодавства у сфері запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення шляхом:

– імплементації в національне законодавство Директиви ЄС 2015/849 Європейського Парламенту і Ради щодо запобігання відмиванню грошей та боротьби з тероризмом, якою вносяться зміни до Регламенту (ЄС) 648/2012 Європейського Парламенту і Ради та скасовуються Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради та Директива Ради і Комісії 2006/70/ЄС, зокрема, шляхом внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України;

– забезпечення ефективного функціонування відповідних підрозділів у правоохоронних органах, основна діяльність яких полягає у запобіганні легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом;

– забезпечення ефективної боротьби з кіберзлочинністю шляхом посилення міжнародного співробітництва у сфері гармонізації національного законодавства з міжнародними рекомендаціями, а також у сфері оперативного реагування на інциденти, пов'язані з пошкодженням комп'ютерних систем;

забезпечення мінімізації ризиків використання фінансової системи з метою відмивання майна, одержаного злочинним шляхом, зокрема:

– посилення інформаційної прозорості фінансової системи;

– поглиблення партнерських відносин з приватним сектором у сфері запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом;

– збільшення частки безготівкових розрахунків та звуження сфери використання готівки;

– удосконалення та розширення єдиного інформаційного простору електронної взаємодії органів державної влади - учасників національної системи запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

– удосконалення форм та методів ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу;

удосконалення діяльності уповноважених органів державної влади у сфері запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом:

– удосконалення механізму взаємодії правоохоронних органів та Держфінмоніторингу, зокрема під час опрацювання узагальнених матеріалів щодо фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з відмиванням майна, одержаного злочинним шляхом, а також під час здійснення кримінальних проваджень;

– розроблення та впровадження ефективних механізмів розшуку коштів та майна, одержаного незаконним шляхом, з метою їх подальшого арешту та конфіскації в установленому порядку;

– запровадження процедури спеціальної конфіскації активів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом;

– подання органами державної влади Держфінмоніторингу виявленої під час виконання своїх функцій інформації про фінансові операції, стосовно яких існує підозра, що вони пов'язані з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом, чи з особами, стосовно яких застосовані міжнародні санкції;

удосконалення механізму регулювання та нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу шляхом:

– підвищення ефективності регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу з урахуванням політики, процедур та систем здійснення контролю, оцінки ризиків у сфері запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом;

– контроль щодо недопущення формування статутних фондів відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу за рахунок коштів, джерела походження яких не мають офіційного підтвердження;

– застосування чіткого механізму проведення перевірки ділової репутації осіб, які здійснюють управління та контроль суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

підвищення кваліфікації спеціалістів шляхом:

– організації проведення навчання представників суб'єктів первинного фінансового моніторингу, в тому числі спеціально визначених;

– проведення координаційної роботи з перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів органів державної влади та суб'єктів первинного фінансового моніторингу у сфері запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, зокрема на базі закладу вищої освіти, що належить до сфери управління Держфінмоніторингу;

– підвищення ефективності роботи з підготовки та підвищення кваліфікації співробітників спеціальних підрозділів правоохоронних органів, які беруть участь у виявленні, розкритті та розслідуванні фактів легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом;

– розширення напрямів міжнародного співробітництва у сфері надання освітніх послуг та підвищення кваліфікації спеціалістів органів державної влади та суб'єктів первинного фінансового моніторингу у сфері запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом;

організація ефективного міжнародного співробітництва шляхом:

– продовження участі України у міжнародних заходах у сфері запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, що здійснюються в рамках діяльності Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Комітету експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Європейського Союзу, Ради Європи, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Егмонтської групи підрозділів фінансової розвідки та інших міжнародних організацій і установ;

– продовження роботи з підготовки та укладення міжнародних договорів (меморандумів) про співробітництво з питань запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом;

– забезпечення ефективної взаємодії та інформаційного обміну з компетентними органами іноземних держав і міжнародними організаціями, діяльність яких спрямована на запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом;

забезпечення інформування громадськості про вжиті заходи для запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, зокрема:

– розроблення ефективного механізму доступу фізичних та юридичних осіб, а також засобів масової інформації до публічної інформації про результати діяльності державних органів у сфері запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом;

– забезпечення прозорості діяльності державних органів у сфері запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом.

Очікувані результати

Реалізація цієї Програми дасть змогу забезпечити:

– системну реалізацію державної політики у сфері запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, відповідно до світових стандартів;

– гармонізацію національної системи запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, з міжнародними стандартами;

– запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків ризиків системи запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом;

– зниження рівня корупційних проявів;

– дієву співпрацю та постійний інформаційний обмін з органами виконавчої влади, іншими державними органами – суб'єктами державного фінансового моніторингу, а також компетентними органами іноземних держав і міжнародними організаціями у зазначеній сфері;

– підвищення кваліфікації спеціалістів органів державної влади з питань фінансового моніторингу і працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

– прозоре та ефективне використання коштів державного бюджету;

– стимулювання притоку іноземних інвестицій у національну економіку;

– наповнення дохідної частини державного бюджету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2020 році: аналітична записка / офіційні дані Міністерства економіки України. URL : https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki (дата звернення: 25.06.2021).

2. Про протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом / офіційні дані Офісу Генерального прокурора. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (дата звернення: 25.06.2021).

3. Кернер Х.-Х., Дах Э. Отмывание денег. Путеводитель по действующему законодательству и юридической практике / пер. с нем. Т. Родионовой, Д. Ж. Войновой. 1996. 240 с.

4. Никулина В. А. Отмывание грязных денег. Уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия. 2001. 160 с.

5. Волженкин Б. В. Преступления в сфере экономической деятельности по уголовному праву России. 2007. С. 271.

6. Андрушко П. П. Проблеми кваліфікації легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом *Збірник наукових праць Харківського центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні.* 2003. № 7. С. 4–32.

7. Бантишев О., Костін М. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика суб'єкта легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Юридичний радник. Журнал юристів України*. 2006. № 3. С. 142–146.

8. Барановський О. І. «Відмивання» грошей: сутність та шляхи запобігання. Х. : Форт, 2003. 471 с.

9. Антипов В. І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю (теоретико-методологічні узагальнення). Вінниця : ДП ДКФ, 2006. 1039 с.

10. Дрьомін В. М. Соціальні та правові підстави застосування в Україні покарань, альтернативних позбавленню волі. *Право України*. 2000. № 6. С. 27–31.

11. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70 000 слов / под ред. Н. Ю. Шведовой. 1991. 917 с. (23-е изд., испр.).

12. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспекти / С. Г. Гуржій, О. Л. Копиленко, Я. В. Янушевич та ін. К. : Парламент. вид-во, 2005. 216 с.

13. Бахарев Д. В. Уголовно-правовые и криминологические аспекты совершенствования механизма противодействия легализации доходов от организованной преступной деятельности : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. 2006. 150 с.

14. Білоус В. Т., Попович В. М., Попович М. В. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження : монографія. Ірпінь : Академія ДПС, 2001. С. 63.56.

15. Беницкий А. С., Розовский Б. Г., Якимов О. Ю. Ответственность за легализацию преступно приобретенных доходов в уголовном законодательстве Украины и Российской Федерации : монография. Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2008. 496 с.

16. Бирюков П. Н. Уголовная ответственность юридических лиц запреступления в сфере экономики (опыт иностранных государств). 2008. 136 с.

17. Бондарєва М. В. Кримінально-правові аспекти відповідальності за легалізацію грошових коштів та іншого майна, здобутого незаконним шляхом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2000. 17 с.

18. Теневая экономика и экономическая преступность: электрон. учеб. / Бекряшев А. К., Белозеров И. П., Бекряшева Н. С., Леонов И. В. Омск : Омск. гос. ун-т. URL : http://newasp.omskreg.ru/bekryash/ch4p2.htm

19. Беніцький А. С. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (проблеми кримінально-правової кваліфікації) : автореф. дис. на здобут. наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2002. 20 с.

20. Борець Л. В. Правове регулювання та перспективи розвитку фінансового контролю в Україні *Право і Безпека*. 2003. Т. 2, № 2. С. 57–62. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2003_2_2_14

21. Дудоров О., Ізотов О. Про розмежування придбання чи збуту майна, одержаного злочинним шляхом, і легалізації злочинних доходів. *Вісник прокуратури.* 2008. № 10. С. 43–61.

22. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посібник. Х. : Одісей, 2005. 312 с.

23. Медвідь Т. А. Соціально-економічні прояви зростання масштабів злочинності та легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом *Вісник Університету банківської справи Національного банку України.* 2013. № 1. С. 56–60.

24. Противодействие отмыванию денег: украинско-российский опыт : монография / Молчанова Т., Некрасов В., Корсун С., Усатый Г. К. : КНТ, 2007. 238 с.

25. Некрасов В. А., Борець Л. В., Мироненко С. Ю. Виявлення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (оперативно-розшуковий аспект) : навч.-практ. посіб. К. : КНТ, 2008. 88 с.

26. Александров И. В. О некоторых проблемах методики расследования современных экономических преступлений. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора В. П. Колмакова*, м. Одеса, 27–28 вересня 2013 року. Одеса, 2013. С. 13.

27. Ахтирська Н. М. До питання доказової сили кіберінформації в аспекті міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку :* матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції, 12–13 лютого 2016 р. Херсон, 2016. С. 164–168.

28. Болотский Б. С. Расследование незаконного оборота драгоценных металлов, природных драгоценных камней или жемчуга, а также нарушения правил сдачи государству драгоценных металлов и драгоценных камей. Тяжкие и особо тяжкие преступления: квалификация и расследование. 2001. С. 310–330.

29. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2004. 464 с.

30. В Киеве при обыске центра по отмыванию денег изъят арсенал оружия. URL : rian.com.ua/kiev/20161007/1017486783.html

31. Васильев В. Л. Юридическая психология. 1991. 464 с.

32. Розенфельд Н. А. Заходи підвищення ефективності кримінально-правового забезпечення протидії фінансуванню тероризму та легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом. *Актуальні питання вдосконалення національного законодавства України у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму :* збірник матеріалів конференції за підтримки Програми Європейського Союзу ТАСІС Проекту з питань боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму в Україні (MOLI-UA-2), м. Київ, 18 грудня 2008 р. Київ, 2008. С. 52–70.

33. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом : Конвенція Ради Європи від 08.11.1990. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029

34. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : прийнята на засіданні 58-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН 31 жовтня 2003 р. // База даних «Законодавство України». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

35. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб пособ. для вузов. 3-е изд., доп. 2001. Т. 3. 837 с.

36. В Киеве при обыске центра по отмыванию денег изъят арсенал оружия. URL : rian.com.ua/kiev/20161007/1017486783.html

37. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом : Конвенція Ради Європи від 08.11.1990. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 995_029

38. Директива Ради 91/308/ЄЕС від 19 червня 1991 року про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_148

39. Директива 2001/97/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 грудня 2001 року, яка вносить зміни в Директиву Ради 91/308/ЄЕС щодо запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_501#Text

40. Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_774

41. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення. Рекомендації FATF. URL : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2012/22.03.2012/1.pdf

42. Директива (ЄС) 2015/849 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради і Директиви Комісії 2006/70/ЄС. URL : https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mizhnarodni-standarti/direktivi_es/direktivi-Jes.html

43. Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів : монографія / кол. авт. : А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Харків, 2009. 320 с.

44. Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.03.2011 № 190-р. *Урядовий кур'єр.* 2011. № 88. 18 травня.

45. Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2015. URL : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd? docid=248750405

46. Про затвердження плану заходів на 2016 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : постанова Кабінету Міністрів України та Національного банку України від 11.02.2016 № 103. *Урядовий кур'єр.* 2016. № 60. 30 березня.

47. Сорок Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) FATF від 25.09.2003. *Урядовий кур'єр.* 2003. № 179. 25 вересня.

48. Директива ЄС 2015/849 Європейського Парламенту і Ради щодо запобігання відмиванню грошей та боротьби з тероризмом від 20.05.2015. URL : sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160516/DIRECTIVE%20(EU) %202015_UA.htm

49. Бірюкова І. Г., Бірюков Г. М., Гриневич А. Г. Шляхи усунення детермінантів легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Развитие научных исследований «2005»*: матер. Межд. науч.-практ. конф., (м. Полтава, 7–9 ноября 2005 р.) Полтава: Изд-во «ИнтерГрафика», 2005. Т. 3. С. 146–148.

50. Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : Постанова Пленуму ВСУ від 15.04.2005 № 5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-05#Text

51. Аналіз статті 209 Кримінального кодексу України. URL : https://fiu.gov.ua/pages/finansovii-monitorint/metodologija/rekomendaci/analiz-statti-209-kriminalnogo-kodeksu-ukrajini.html

52. Пояснювальна записка до законопроєкту «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2179 &skl=10

53. Кримінальний кодекс України : Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

54. Аналіз статті 209 Кримінального кодексу України. URL : https://fiu.gov.ua/pages/finansovii-monitorint/metodologija/rekomendaci/analiz-statti-209-kriminalnogo-kodeksu-ukrajini.html

55. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (із змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

56. Про валюту і валютні цінності : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text

57. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n891

58. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

59. Бодунова О.А., Аністратенко Ю.І., Грицюк І.В. Нормативні засади надання електронних адміністративних послуг в Україні *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал».* 2021. № 12. С. 487–489. URL: http://lsej.org.ua/12_2021/125.pdf

60. Користін О. Є., Чернявський С. С. Організована економічна злочинність в Україні: сучасний стан і стратегія протидії. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2011. № 1(1). С. 78–88. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2011_1(1)__12

61. Звіт Генеральної прокуратури України про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом за 12 місяців 2015 р. URL : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112171&libid=1008

62. Халін О. В. Потреба законодавчих змін у механізмі забезпечення ефективності розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Віче.* 2016. № 5–6 (409–410). С. 42–44.

63. Андрушко П. П., Короткевич М. Є. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика. К. : Юрисконсульт, 2005. 292 с.

64. Барановський О. І. «Відмивання» грошей: сутність та шляхи запобігання. Х. : Форт, 2003. 471 с.

65. Дудоров О., Тертиченко Т. Протидія відмиванню злочинних доходів: зміни в національному антилегалізаційному законі. *Вісник прокуратури*. 2011. № 9 (123). С. 57–62.

66. Економічна безпека : навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін. ; за ред. О. М. Джужі. К. : Алерта; КНТ; Центр навчальної літератури, 2010. 368 с.

67. Заблоцька О. Ю. Основні способи вчинення злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Митна справа.* 2014. № 2 (2.2). С. 87–91.

68. Кальман О. Актуальні питання протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Вісник прокуратури.* 2002. № 2. С. 8–13.

69. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. 573 с.

70. Медвідь Т. А. Соціально-економічні прояви зростання масштабів злочинності та легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України.* 2013. № 1. С. 56–60.

71. Осика І. Деякі проблеми боротьби з «відмиванням» грошей як міжнародним злочином. *Вісник Академії правових наук України.* 1997. № 4. С. 155–159.

72. Рощина І. О. Ефективність норм кримінального права України у запобіганні злочинам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2009. 221 с.

73. Тихий. В. П. Кримінальне право України і конституційне право України. *Вісник Конституційного Суду України.* 2005. № 2. С. 60–66.

74. Усатий Г. Криміногенна ситуація, що склалася у сфері легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом. *Юридичний вісник України.* 2003. № 41(396). С. 20–28.

75. Узагальнення «Про судову практику у кримінальних провадженнях щодо легалізації (відмиванню) коштів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму (статті 209, 258-5, 306 КК України)». URL : https://kra.court.gov.ua/sud1190/150/1580

76. Global Competitiveness Index 2017–2018 Competitiveness Rankings Home. URL : http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/#series=EOSQ035

77. Звіт «Про проведення Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом – 2019». URL : https://finmonitoring.in.ua/NRA2019.pdf

78. Михайлов В. И. Противодействие легализации доходов от преступной деятельности: правовое регулирование, уголовная ответственность, оперативно-розыскные мероприятия и международное сотрудничество. 2002. 427 с.

79. Жінки та чоловіки на керівних посадах в Україні: відкриті дані ЄДРПОУ / Український центр суспільних даних. URL : https://socialdata.org.ua/edrpou-gender/

80. FATF Recommendations, 2012 (зі змінами). URL : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20181221/BOOK/FATF%20Recommendations_UKR_17_12_2018.pdf

81. Зелена книга «Регулювання ринку криптовалют». Офіс ефективного регулювання, 2018. URL : https://regulation.gov.ua/book/91-zelena-kniga-reguluvanna-rinku-kriptovalut

82. Дудоров О. О. Тертиченко Т. М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України : монографія. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

83. Крайник Г. С., Заточна В. О. Проблемні питання кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних у злочинний спосіб. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка.* 2019. Вип. 1 (85). С. 139–146.

84. Чернявський С. С., Процюк О. В., Хабчук О. О. Проблемні питання кваліфікації злочинів, передбачених ст. 209 КК. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2015. № 1. С. 84–95.

85. Беніцький А. С. Відмежування придбання, зберігання та збуту майна, одержаного злочинним шляхом, від суміжних складів злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 286–295.

86. Беніцький А. С. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (проблеми кримінально-правової кваліфікації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 20 с.

87. Павлютін Ю. М. Особливості доказування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2015. № 3. С. 169–172.

88. Васильев А. А. Уголовно-правовая характеристика прикосновенности к преступлению : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : 12.00.08. 2009. 28 с.

89. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін. ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2019. 404 с.

90. Антонян Ю. М. Социальная среда и формирование личности преступника (неблагоприятные влияния на личность в микросреде) : учеб. пособ. 1975. 159 с.

91. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підруч. для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодєд О. В. ; за ред. проф. І. М. Даньшина. Х. : Право, 2003. 352 с.

92. Грицюк І.В., Бірюкова І.Г. Кримінально-правова характеристика особи, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкта кримінального правопорушення). *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 251-255. URL: https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/4/47.pdf

93. Грицюк І.В., Бірюкова І.Г. Правовий статус свідка у кримінальному провадженні: права, обов'язки та відповідальність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 6. С. 230-230.

94. Мигаль Р. В. Система попередження катування. Право і суспільство. 2018. № 3, ч. 2. С. 219–223, 221. URL : http://pravoisuspilstvo.org. ua/archive/2018/3_2018/part_2/37.pdf

95. Бодунова О.А., Аністратенко Ю.І., Грицюк І.В. Адміністративно-правові засади регулювання електронного урядування: світовий досвід. *Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал»*. 2021. № 8. С. 400–404. URL: http://lsej.org.ua/8_2021/96.pdf

96. Противодействие отмыванию денег: украинско-российский опыт : монография / Молчанова Т., Некрасов В., Корсун С., Усатый Г. К. : КНТ, 2007. 238 с.

97. Лунеев В. В., Тогонидзе Н. В. Проблемы борьбы с отмыванием денежных средств или иного имущества, приобретенных незаконным путем : материалы круглого стола. *Государство и право*. 2001. № 2. С. 106–119.

98. Як змінювався рівень тіньової економіки в Україні за останні 11 років. *Слово і діло: аналітичний портал*. URL : https://www.slovoidilo.ua/2021/07/08/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-riven-tinovoyi-ekonomiky-ukrayini-ostanni-11-rokiv

99. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

100. Аністратенко Ю.І., Грицюк І.В. Особливості реалізації функції обвинувачення в кримінальному провадженні України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 2. Том 2. С. 63-68. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2021/2-2/11.pdf

101. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

102. Про реалізацію Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року : розпорядження КМУ від 30 серпня 2017 р. № 601-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-2017-%D1%80#Text

103. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18

104. Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) / Державна служба фінансового моніторингу України. URL : https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mizhnarodni-organizaci/grupa-z-rozrobki-finansovix-zaxodiv-borotbi-z-vidmivannyam-groshej-FATF.html

105. Осика І. Деякі проблеми боротьби з «відмиванням» грошей як міжнародним злочином. *Вісник Академії правових наук України.* 1997. № 4. С. 155–159.

106. Егмонтська група підрозділів фінансової розвідки. URL : https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mizhnarodni-organizaci/egmontska-grupa-pidrozdiliv-finansovoji-rozvidki.html

107. Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму (ЄАГ). URL : https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mizhnarodni-organizaci/Jevrazijska-grupa-z-protidiji-legalizacziji-zlochinnix-doxodiv-i-finansuvannyu-terorizmu-Jeag.html

108. Комітет експертів Ради Європи із взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL). URL : https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mizhnarodni-organizaci/komitet-ekspertiv-radi-Jevropi-iz-vzajemnoji-oczinki-zaxodiv-protidiji-vidmivannyu-koshtiv-ta-finansuvannyu-terorizmu-MONEYVAL.html

109. Аністратенко Ю.І., Грицюк І.В. Особливості процесуальних гарантій незалежності суддів. *Юридична наука*. 2020. №8 (110). С. 183-191. URL: https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/404/389

110. Закон України від 01.07.2010 № 2511-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text]

111. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21.11.2002 № 228-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-IV#Text

112. План дій Європейського Союзу в галузі юстиції та внутрішніх справ : план від 12 грудня 2001 р. / Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/ laws/show/994_494

113. Бірюкова І. Г. Деякі основні проблеми фінансового моніторингу у протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та напрями їх усунення. *Право та управління.* 2011. № 4. С. 43–50.

114. Бирюкова И. Финансовый мониторинг как центральное звено в комплексе мер предупреждения и противодействия легализации (отмыванию) преступных доходов в Украине. *KELM*. 2020. № 3-2. С. 193–198 (Республіка Польща).

115. Бірюкова І. Г. Вплив світового досвіду на здійснення українськими банками фінансового моніторингу як невід'ємної складової у протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Напрями удосконалення протидії правопорушенням у сфері господарської діяльності:* прогр. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 2–3 грудня 2011 р.). Ірпінь: НУДПСУ, 2011. С. 11.

116. Нікітін Ю.В., Топчій В.В., Грицюк І.В. Історично-правове становлення безпеки суспільства та протидії злочинності: український та європейський вимір. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 2. Том 2. С. 74-79. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2021/2-2/13.pdf Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення. Рекомендації FATF. URL : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2012/22.03.2012/1.pdf

117. Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України : монографія. К. : Ваіте, 2015. 392, [132] с.

118. Никулина В. А. Отмывание «грязных» денег: уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия. 2001. 157 с. (б-ка криминалиста).

119. Відмивання грошей: кримінально-правова кваліфікація, запобігання злочинності, законодавство та міжнародний досвід / Азаров М. Я., Ярошенко Ф. О., Мельник П. В., Жвалюк В. Р. Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2004. 310 с.

120. Бірюкова І. Г., Касьяненко Л. М. Фінансовий моніторинг як реальний інструмент протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право).* 2009. № 1(44). С. 202–207.

121. Конвенція про опіум 1912. Юридична енциклопедія : у 6 т. Т. 3 : К–М / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. 792 с.

122. Козаченко О. В., Мирошниченко Н. А. Кримінально-правові проблеми боротьби з розповсюдженням наркоманії. Одеса : Юрид. л-ра, 2005. 156 с.

123. Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988. Юридична енциклопедія : у 6 т. Т. 3 : К–М / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. 792 с.

124. Офіційний сайт Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей – FATF. URL : https://www.fatf-gafi.org/

125. Дудоров О. О. Коментар статей 209 та 2091 Кримінального кодексу України. Протидія відмиванню доходів, здобутих злочинним шляхом : збірник нормативно-правових актів, міжнародних документів, коментарі. К. : Атіка, 2003. С. 203–244.

126. Легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/

127. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., перероб. та допов. К. : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

128. Про протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: офіційні дані Офісу Генерального прокурора. URL : https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114366&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення: 12.06.2021).

129. Поняття особистості злочинця в праві та юридичній психології. Правові та психологічні підходи до вивчення особистості злочинця. URL : http://www.um.co.ua/8/8-8/8-85137.html

130. Кримінологія : підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. К. : Національна академія управління, 2010. 496 с.

131. Організація управління правоохоронних органів щодо протидії фіктивному підприємству : монографія / Бірюков Г. М., Бірюкова І. Г., Дудник Л. М., Сливенко В. Р., Василинчук В. І., Петренко Р. В. Київ : [б. в.], 2012. 133 с.

132. Касьяненко Л. М., Бірюков Г. М., Бірюкова І. Г. Організаційно-правові основи фінансового моніторингу у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія. Ірпінь : НУДПСУ, 2012. 150 с.

133. Кримінальне право України: Особлива частина. Конспект лекцій : навчальний посібник / Дідківська Г. В., Нікітін Ю. В., Мірошниченко С. С., Бірюкова І. Г. та ін. / за заг. ред. В. В. Топчія. Вінниця : Твори, 2021. 412 с.

134. Борьба с отмыванием доходов от индустрии наркобизнеса в странах содружества / Болотский В. С., Волеводз А. Г., Воронова Е. В., Калачев Б. Ф. 2001. 248 с.

135. Качка Т. Боротьба з відмиванням грошей: Комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідальності законодавства України acquis Європейського Союзу у сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. К. : Видавництво «Реферат», 2004. 288 с.

136. Проблеми удосконалення законодавства та практики протидії податковим злочинам : монографія / А. В. Головач та ін. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2013. 200 с.

137. Шульженко Ф. П., Невмержицький Є. В. Юридична відповідальність за порушення у сфері економіки : навч. посібник. К. : КНЕУ, 2003. 171 с.

138. Беницкий А. С. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств и иного имущества, преобретенных преступным путем: проблемы квалификации и совершенствования законодательства : монографія / МВД Украины, Луганский институт внутренних дел ; Научн. ред. д-р юрид. наук, проф. А. Н. Костенко. Луганск : РИО МВД, 2001. 352 с.

139. Бірюкова І. Г., Бірюков Г. М. Інформаційне забезпечення протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право).* 2013. № 2(61). С. 145–151.

140. Бирюкова И. Финансовый мониторинг как центральное звено в комплексе мер предупреждения и противодействия легализации (отмыванию) преступных доходов в Украине. *KELM*. 2020. № 3-2. С. 193–198 (Республіка Польща).

141. Борець Л. В., Некрасов В. А., Мацюк В. Я. Національна система України по боротьбі з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом : лекція. К. : КНТ, 2007. 92 с.

142. Антикризисное управление / под ред. Э. М. Короткова. 2001. С. 79–80.

143. Баранов Р. О. Формування та реалізація державної політики запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом : дис. ... д-ра наук держ. управл. Київ, 2018. 310 с. URL : http://academy.gov.ua/pages/dop/138/files/1476ea53-bc6e-45b5-9b99-0930d6a75567.pdf

144. Лисецька Н. М. Міжнародні інструменти регулювання заходів щодо податкової амністії. URL : https://www.ndifp.com/1391/

145. План дій Україна – ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки: план, міжнародний документ від 18 червня 2007 р. № 994_956. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_956#Text

146. Бірюкова І. Г. Деякі правові проблеми протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Правові реформи в Україні :* прогр. міжвуз. наук.-практ. конф., м. Київ, 31 березня 2009 р. Київ : КНУВС, 2009. С. 17.

147. Бірюкова І. Г. Боярчук С. М. Роль потерпілого у створенні криміногенної обстановки. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення :* мат. Міжн. наук.-прак. конф., м. Запоріжжя, 26–27 липня 2019 р. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 89–92.

148. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text

149. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Закон України від 17 листопада 2010 року № 2698-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-17/conv#Text

150. Бірюкова І. Г., Гриневич А. Г. Взаємодія правоохоронних та контролюючих органів України у протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства (Осінні юридичні читання)* : прогр. Всеукраїнської конференції, м. Львів, 10 листопада 2006 р. Львів : ЛДУВС, 2006. С. 12–13.

151. Дрьомін В. М. Кримінальна ідеологія як фактор відтворення злочинності. *Актуальні проблеми держави та права.* Одеса, 2001. Вип. 11. С. 499–505.

152. Бірюкова І. Г., Бірюков Г. М. Фінансовий моніторинг у протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Сучасні проблеми економіки в умовах глобальної фінансової нестабільності :* зб. тез наукової інтернет-конференції, м. Тернопіль, 15 березня 2010 р. Тернопіль : б.в., 2010. Частина 1. С. 56–59.

153. Отмывание грязных денег: международные и национальные системы противодействия / Рымарук А. И., Лысенков Ю. М., Капустин В. В., Синянский С. А. К. : Юстініан, 2003. 544, [277] с.

154. Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2013. 248, [278] с.

155. Панов М. І. Встановлення протиправності як необхідна умова правильної кваліфікації злочинів *Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні :* матеріали наук. конф., 15 травня 2008 р. / гол. ред. В. І. Борисов. Х. : Право, 2008. С. 17–21.

156. Бірюкова І. Г., Бірюков Г. М. Співвідношення дефініцій «технологія» та «спосіб» здійснення легалізації (відмивання) «брудних» коштів у наукових дослідженнях вчених. *Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії (економіка, право).* 2011. № 1(1). С. 132–136.

157. Попович В. П. Імплементація норм міжнародного кримінального права у кримінальне законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 322 с.

158. Дрьомін В. М. Особливості формування кримінальної субкультури. *Актуальні проблеми держави та права.* Одеса, 2006. Вип. 25. С. 498–504.

159. Правова доктрина України : у 5 томах. Т. 5 : Кримінально-правові науки: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареєва та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Х. : Право, 2013. 1240 с.

160. Протидія легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму: навчальний посібник / С. Г. Гуржій, С. М. Клюшке, В. М. Кірсанов та ін. К. : Такі справи, 2008. 560, [353].

161. Пузырев С. А. Роль подразделений финансовых разведок вборьбе с легализацией преступных доходов. *Актуальные проблемы финансовой безопасности России :* сборник научных трудов по материалам научно-практической конференции. 2015. С. 94–99.

162. Бірюкова І. Г. Основні проблеми фінансового моніторингу у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право).* 2012. № 1(56). С. 235–241.

163. Сорока Р. С. Причини та умови відмивання злочинних доходів в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна.* 2014. Вип. 1. С. 103–111.

164. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналітична доповідь / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов та ін. ; за ред. Я. А. Жаліла. К. : НІСД, 2011. 31 с.

165. Ужва Л. О. Кримінально-правова охорона економічної системи України і деяких країн зарубіжжя (порівняльне дослідження) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2004. 205 с.

166. Франчук В. В. Кримінально-правові засоби охорони економіки України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2015. 272 с.

Наукове видання

Бірюкова Інна Георгіївна,
Грицюк Ігор Васильович

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Монографія

Відповідальний за випуск *А. В. Лавренюк*

Відповідальний редактор *М. М. Грабарчук*

Форматування та
комп'ютерна верстка *Д. П. Завальніцька*

Здано до друку 31.08.2023. Формат 60×84/16
Папір офсетний № 1. Гарнітура «Times New Roman»
Друк. арк. 9.35
Тираж 300 примірників. Замовлення № 1068

Підготовлено до друку Видавничо-поліграфічним центром
«Державний податковий університет»
Державного податкового університету
08205, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область, Україна

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 7669 від 20.09.2022*